

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITICOLOGIJA

LJUDSKA SIGURNOST U POSTDEJTONSKOJ BOSNI I
HERCEGOVINI
-magistarski rad-

Kandidat
Jasmin Haščić
Broj indeksa: 187/II-PIR

Mentor
prof. dr. Nerzuk Ćurak

Sarajevo, *septembar 2012. godina*

SADRŽAJ

Skraćenice	4
Popis tabela	4
Uvod	5
I Teorijske osnove rada	8
II Metodološki okvir rada	10
1. Problem istraživanja	9
2. Predmet istraživanja	10
2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	11
3. Ciljevi istraživanja.....	11
3.1. Naučni cilj	11
3.2. Društveni cilj.....	11
4. Sistem hipoteza.....	11
4.1. Generalna hipoteza.....	11
4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze	12
4.3. Sistem varijabli	12
4.4. Sistem indikatora.....	12
5. Način istraživanja	12
6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	12
7. Vremensko (i prostorno) određenje istraživanja	12
Prvi dio	13
Šta je ljudska sigurnost?	13
1. Od nacionalne ka ljudskoj sigurnosti.....	13
2. Promjena težišta sigurnosne paradigme	16
3. Neuhvatljiva definicija novog koncepta	20
4. Rezime	24
Drugi dio.....	26
Kategorije ljudske sigurnosti	26
5. Ljudska sigurnost od čega – dva pristupa.....	26
5.1. Širi pristup – sloboda od siromaštva	26
5.2. Uži pristup – sloboda od siromaštva	29

5.3. Sličnosti i razlike između šireg i užeg pristupa	30
6. Ljudska sigurnost čime – akteri i instrumenti ljudske sigurnosti	34
7. Mjerenje ljudske sigurnosti	39
8. Rezime	46
Treći dio	47
Ljudska sigurnost u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini	47
9. (Ne)važna ljudska sigurnost	47
10. Politička sigurnost	48
11. Lična sigurnost	55
12. Ekonomska sigurnost.....	62
13. Rezime	71
Zaključak	72
Literatura	74

Skraćenice

ASEAN	Association of Southeast Asian Nations (Asocijacija država jugoistočne Azije)
BiH	Bosna i Hercegovina
UN	United Nations (Ujedinjene nacije)
UNDP	United Nations Development Programme (Razvojni program Ujedinjenih nacija)
SAD	Sjedinjene Američke Države
NVO	Nevladina organizacija
NGO	Non-governmental organization (nevladina organizacija)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora)
G77	Labavi savez zemalja u razvoju pri Ujedinjenim nacijama
BNP	Bruto nacionalni proizvod
SSSR	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
EU	European Union (Evropska unija)

Popis tabela

- Tabela I: Nacionalna i ljudska sigurnost
- Tabela II: Usporedba šireg i užeg pristupa ljudskoj sigurnosti
- Tabela III: Mjerni spektar
- Tabela IV: Podaci i komponente Globalnog indeksa ljudske sigurnosti – verzija 2

Uvod

Sigurnost užimamo kao nešto što je dato, kao nešto što se podrazumijeva. Zbog nametnutog sve ubrzanih tempa života, kao epifenomena nemilosrdne globalizacije, o njoj najčešće ne razmišljamo ni kada izvršavamo naše svakodnevne obaveze. Nismo njome opterećeni sve dole dok se po nas stvari odvijaju normalno. Međutim, u slučajevima kada se pojavi i najprostija ugroza, prijetnja ili incident postajemo svjesni da smo, ustvari, konstantno izloženi različitim elementima koji svaki trenutak, uslijed nepredvidivosti razvoja događaja, mogu narušiti našu sigurnost.

Parafrazirajući Beridana ustvrdićemo da se sigurnost nalazi nasuprot ugrozi, prijetnji, incidentu i suprotno, odnosno “[s]igurnost općenito podrazumijeva stepen zaštićenosti ljudi od različitih oblika ugrožavanja, zaštitu materijalnih i kulturnih dobara u ličnoj i državnoj/društvenoj svojini, zaštitu društva i njegovih vrijednosti, cjelovitu zaštitu naroda, nacije, države..., svjetske zajednice, od svih vidova ugrožavanja, a napisljeku, sigurnost podrazumijeva stepen zaštićenosti od ugrožavanja na kozmičkom i planetarnom nivou života općenito, ljudskog roda u cjelini.” (Beridan, 2009:26) Prema definiciji vidimo da se sigurnost primarno odnosi na ljudska bića, na svakog od nas ponaosob jer nam je, ipak, najvažnija naša osobna sigurnost, pa onda pokriva i neka druga područja i nivoje ljudskog organiziranja.

Na istom fonu, mada uopćenije, je i Grizold koji sigurnost definira “...kao stanje u kojem je osiguran uravnotežen fizički, duhovni, duševni i materijalni opstanak pojedinca i društvene zajednice u odnosu prema drugim pojedincima, društvenoj zajednici i prirodi.” Dakle, sigurnost je gradivni element društva kojega čini stanje i djelatnost. Prema Grizoldovom tumačenju, ona se odnosi i na više nivoje ljudskog organiziranja i to “na društvo/državu u cjelini – tj. nacionalnu, odn. unutarnju i vanjsku sigurnost, a isto tako i na međunarodnu zajednicu, a u tom slučaju govorimo o međunarodnoj, odnosno svjetskoj sigurnosti.” (Grizold, 1992:65 u Grizold, Tatalović i Cvrtila, 1999:8)

Čitava ljudska povijest obilježena je nastojanjima ljudi da postignu onu razinu sigurnosti koja će im omogućiti da zadovolje svoje osnovne potrebe i realiziraju kreativne aspekte svog života. Zbog toga na sigurnost, s pravom, gledamo kao na jednu od *temeljnih*

*društvenih funkcija.*¹ Ipak, treba naglasiti da sigurnost nije samo imanentna ljudskom rodu – ona je neophodan preduvjet za opstanak i svih ostalih živih bića.

Na svojim samim počecima čovjek je primarno bio zaokupljen svojom vlastitom i sigurnošću grupe u kojoj je živio, ali su njegova evolucija i svestrani razvoj doveli do diverzificiranja sigurnosti i potrebe da se ona omogući složenijim oblicima ljudskog organiziranja *i.e. društvu odnosno društvenoj zajednici, državi, međunarodnoj zajednici, prirodi općenito, svijetu kao cjelini.* (Tatalović i Bilandžić, 2006) Kroz čitavu ljudsku povijest ratovi su predstavljali najveću prijetnju sigurnosti. Iako nisu svjedočila onima globalnih razmjera, *predmoderna vremena*² su obilovala ratovima u kojima su padale postojeće i nastajale nove države i carstva. Pored ratova, mnoštvo ljudi je stradavalo od različitih pošasti, progona i izrazito loših životnih uvjeta. S obzirom da ovaj period karakterizira niska razina razvijenosti međunarodnih odnosa nije postojala mogućnost za stvaranje bilo kakvih sigurnosnih aranžmana, izuzev u vrijeme antičke Grčke kada su gradovi-države sklapali saveze i tako stvarali učinkovit *sustav ravnoteže snaga.* (Kissinger, 2000:17) *Moderna vremena* donose konačnu propast u nastojanjima da se očuva tradicija jedinstva vjere i države na području tadašnje Evrope čime su stvoreni preduvjeti za izgradnju ustavnog sustava i podjele vlasti. Da bi se postigla kakva-takava razina sigurnosti ponovno se pribjegava sustavu ravnoteže snaga, a *raison d'état* zamjenjuje predmodernističku “tradiciju univerzalizma koji počiva na primatu moralnoga prava.” (Ibid, 2000:53) Višedecenijski ratovi koji su buknuli zbog neprihvatanja talasa promjena odnijeli su goleme žrtve, ali i osnažili osjećaj za nacionalnost. To je utrlo put za stvaranje nacionalne države, a time i nacionale sigurnosti. Ovaj epohalni novum, predstavljaо je temelj za razvijanje drugih sigurnosnih aranžmana i koncepata u suvremenim uvjetima *i.e. međunarodna sigurnost, kolektivna sigurnost, sigurnosna dilema, liberalni internacionalizam, regionalna sigurnost, lokalna sigurnost, globalna sigurnost, ljudska sigurnost i sl.*

¹ Tatalović, Siniša 2006, “Koncepti sigurnosti na početku 21. stoljeća”, *Međunarodne studije*, br.1 2006, str. 60-80, (11.08.2012.), http://www.sinisa-tatalovic.iz.hr/uploads/koncepti_sigurnosti_na_poetku_21_st.pdf.

² Po uzoru na brojne naučnike, Pol Kenedi je u knjizi *Uspon i pad velikih sila* uzeo 1500. godinu kao razdjelnici između predmodernih i modernih vremena.

U našem radu poći ćemo od tumačenja *egzistencijalnog i vječnog pitanja*³ sigurnosti kroz prizmu upravo nacionalne sigurnosti koja je još uvijek najdominantnija. Kako se ovaj tradicionalni koncept nije pokazao dovoljnim za suočavanje s izazovima koji se tiču *života, standarda i dostojanstva pojedinaca*⁴ u posthladnoratovskom periodu nastao je novi koncept u tumačenju globalne sigurnosti – ljudska sigurnost. S ciljem da ju što sveobuhvatnije prikažemo objasnićemo prilike koje su dovele do nastanka ovog koncepta, ponuditi definicije kako bi spoznali njegovu svrhu i zatim ga dovesti u korelaciju s nacionalnom sigurnosti.

U drugom dijelu rada *po dubini* razrađujemo koncept ljudske sigurnosti i bavimo se školama, odnosno, različitim pristupima i njihovim proponentima unutar samog koncepta, koji su rezultat različitog tretmana prijetnji ljudskoj sigurnosti. Nakon što pokažemo koga ljudska sigurnost treba da štiti pokazaćemo ko i kojim sredstvima ju provodi. Na kraju drugog dijela ostvarićemo uvid u metode koje se koriste da bi se izmjerila razina ljudske sigurnosti.

Kao uži predmet istraživanja, ljudsku sigurnost u trećem dijelu situiramo u (ne)prilike u kojima se BiH nalazi od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do danas s ciljem da spoznamo je li ljudska sigurnost ljudi koji žive u njoj ugrožena, ako jeste koje populacije su najviše ugrožene i od kojih prijetnji, šta su izvori tih prijetnji i kako ih otkloniti ili amortizirati, koji akteri trebaju biti uključeni u taj proces i koje su posljedice eventualne ugroženosti ljudske sigurnosti u Bosni i Hercegovini?

Ishod traganja za odgovorima na ova pitanja će nam omogućiti da u zaključnom dijelu rada ocijenimo validnost naše hipoteze, prema kojoj disfunkcionalan državni ustroj postdejtonske BiH, u kombinaciji sa permanentnim vođenjem etnonacionalističkih politika, rezultira visokom razinom ugroženosti ljudske sigurnosti što za posljedicu ima različite vidove uskraćenosti u ostvarivanju temeljnih ljudskih prava na području cijele države

³ Tatalović, Siniša i Bilandžić, Mirko 2006, *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb.

⁴ Đorđević, Ivica, "Realizacija koncepta ljudske bezbednosti u praksi" u Dulić, Dragana 2004, *Ljudska bezbednost/Human Security II/I*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Centar za istraživanje ljudske bezbednosti, Beograd, str. 115.

I Teorijske osnove rada

Na državu orijentiran realistički koncept sigurnosti dominantan je u međunarodnoj politici još od potpisivanja Vestfalskog mira 1648. godine, dok su se obrisi nove sigurnosne paradigmе pojavili tek sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća kao rezultat promijenjenih uvjeta međunarodne sigurnosti. Zbog svoje orijentiranosti na čovjeka nova paradaigma je nazvana ljudska sigurnost. U vremenskim okvirima gledano ljudska sigurnost je, u usporedbi sa nacionalnom, kao dominantnom formom u razumijevanju sigurnosti, još uvijek koncept u nastajanju.

Nakon pada Željezne zavjese, pored mnoštva promjena koje su uslijedile, promijenile su se i prijetnje, a time i samo tumačenje koncepta sigurnosti. Do tada usko tumačenje koje je podrazumijevalo “sigurnost teritorija od vanjske agresije, ili zaštitu nacionalnih interesa u vanjskoj politici ili globalnu sigurnost od prijetnje nuklearnog holokausta” (UNDP, 1994:22), dakle državnocentrično, se počelo širiti da bi obuhvatilo “zaštitu od prijetnji bolesti, gladi, nezaposlenosti, kriminala, društvenog konflikta, političke represije i okolinskih rizika.” (UNDP, 1994:22) Sigurnost koja je baratala pojmovima suvereniteta, granica, oružja i sl. ne igra više glavnu i jedinu rolu na pozornici svjetskih dešavanja. Do tada hladnoratovskom maglom skrivena svjesnost o važnosti ljudskog života, zdravlja, prava i dostojanstva odlučno izlazi na površinu. To, ni u kom slučaju, ne znači umanjenje važnosti tradicionalne sigurnosti, nego upravo suprotno – novonastala raznolikost prijetnji koje ne poznaju nikakve barijere zahtijeva da nacionalna i ljudska sigurnost koegzistiraju i međusobno se nadopunjaju.

Iako je ideja o stavljanju pojedinca i zajednice u fokus sigurnosti bila prisutna od ranije⁵, 1994. godine Razvojni program Ujedinjenih Nacija (United Nations Development Programme – UNDP)⁶ objavljuje Izvještaj o ljudskom razvoju u kojem se po prvi put zvanično upotrebljava pojam ljudske sigurnosti. Kako i sam naziv sugerira, u konceptu

⁵ Prilikom obraćanja Kongresu 6. janura 1941. godine predsjednik SAD-a Franklin D. Roosevelt u čuvenom Govoru o četiri slobode kaže: “S radošću očekujemo svijet utemljen na četiri ključne ljudske slobode. Prva je sloboda govora i izražavanja – svugdje u svijetu. Druga je sloboda svakog čovjeka da štuje Boga na vlastiti način – svugdje u svijetu. Treća je sloboda od siromaštva...svugdje u svijetu. Četvrta je sloboda od straha...bilo gdje u svijetu.” Sedam godina kasnije ove slobode će postati sastavnim dijelom Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima UN-a.

⁶ U uvodnom dijelu Izvještaja o ljudskom razvoju iz 1994. godine se navodi da Izvještaj “istražuje nove granice ljudske sigurnosti u svakodnevnom životu ljudi... Samit (Svjetski samit za društveni razvoj koji se održao u Kopenhagenu u martu 1995. godine, (op. J. Haščić) će biti prilika za odgovor na nove potrebe ljudske sigurnosti.”

ljudske sigurnosti težište je na pojedincima i društvu čija je sigurnost nužna za državnu, regionalnu i svjetsku stabilnost. Zbog primarne orijentacije na pojedinca i zajednicu ljudska sigurnost je liberalni koncept. Ne toliko zbog svoje recentnosti koliko zbog multidisciplinarnosti u proučavanju samog koncepta i teorijske nedorečenosti u oblasti identificiranja prijetnji od kojih bi se pojedinci trebali zaštитiti još se nije ustalila jedinstvena definicija ljudske sigurnosti. Unatoč ovim opstrukcijama UNDP je u Izvještaju o ljudskom razvoju iz 1994. godine iznio dva okvirna poimanja ljudske sigurnosti. Prema prvom, širem poimanju “ljudska sigurnost počiva na dva stuba: sloboda od siromaštva i sloboda od straha. Šire stajalište ljudske sigurnosti uključuje sigurnost hrane, adekvatno utočište, sigurnost od oskudice i ponekad od «prijetnji ljudskom dostojanstvu»... «Uži» koncept ljudske sigurnosti se fokusira na slobodu od nasilja. Ovo uključuje kriminalno, kao i političko nasilje između kojih granicu nije uvijek lako povući.”⁷

S obzirom na godinu zvanične inauguracije u upotrebu pojma ljudske sigurnosti, bilo je za očekivati da će se u UNDP-ovom godišnjem Izvještaju o ljudskom razvoju iz 1994. naći i Bosna i Hercegovina kao jedna od paradigm ljudske nesigurnosti. No, Bosni i Hercegovini nije posvećena niti riječ. Najvjerojatnije zbog toga što je bio rat, a pošto UNDP svoje programe razvija u miru Bosna i Hercegovina mu je bila nedostupna.

Ne umanjujući značaj razloga zbog kojih su neke zemlje⁸ u to vrijeme zaslužile pozornost UN-a u promociji ljudske sigurnosti, za Bosnu i Hercegovinu je bilo normalno smatrati da ako u njoj bijesni rat, onda je ugrožena i sigurnost ljudi. Na tome je i ostalo u narednih pola decenije kada su se postepeno počeli ulagati međunarodni napori za identificiranjem razine ljudske sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Djelatna nezainteresiranost međunarodnih subjekata za bilo kakvu vrstu vanjske sigurnosti Bosne i Hercegovine, kao i one unutar nje same, osim sigurnosti njihovih predstavnika u ulozi izvjestitelja, čije se izvještavanje svelo na princip gluhih telefona, nije novum za konkretan period, ali je nevjerojatno da je za domaće strukture, kako tad tako i danas, ljudska sigurnost još uvijek *terra ignota*. U periodu rata za lokalne gospodare života i smrti sigurnost njihovih podanika

⁷ Human Security Report Project, *The miniAtlas of Human Security*, (13.04.2011.), http://www.hsrgroup.org/docs/Publications/miniAtlas/miniAtlas_en_human_security.pdf.

⁸ Države koje su, u vrijeme objavljivanja UNDP-ovog Izvještaja o ljudskom razvoju iz 1994. godine bile zahvaćene različitim oblicima kriza, uključujući i rat, su Burundi, Gruzija, Liberija, Ruanda, Tadžikistan, Alžir, Egipt, Meksiko i Nigerija.

nije bila pri vrhu agende. Za očekivati je bilo da se, pored svakodnevnih pogibeljnosti rata, stoički prihvati i živi besparica, nedostatak hrane i vode, loša zdravstvena usluga, lična i porodična ugroženost, nepoštivanje ljudskih prava i sl. Prihvatile se, živjelo se i preživjelo samo da bi shvatili da smo jednako ugroženi sada kao i u vremenu rata. Iako bi se svaka zemlja na svijetu mogla svrstati u neku od sedam osnovnih kategorija ljudske sigurnosti⁹ osobitost Bosne i Hercegovine je u tome što je ona jedna od rijetkih na koju se odnose svih sedam, uz istovremeno nepostojanje niti minimuma zainteresiranosti nekog od organa vlasti u državi za poduzimanje bilo kakvih mjera za poboljšanje situacije.

Naprijed iznesena elaboracija daje dovoljno argumenata za temeljno znanstveno opserviranje, identificiranje i analiziranje ljudske sigurnosti u Bosni i Hercegovini, pojavnih oblika ovog koncepta, kao i mjera i aktivnosti koje se eventualno poduzimaju u cilju njenog osiguranja, odnosno minimiziranju efekata ljudske nesigurnosti.

⁹ Prema Izvještaju to su: ekonomski sigurnost, sigurnost hrane, zdravstvena sigurnost, sigurnost okoliša, lična sigurnost, sigurnost zajednice i politička sigurnost.

II Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Neposvećivanje minimuma pažnje i djelatne zainteresiranosti od strane domaćih političkih i akademskih elita konceptu ljudske sigurnosti, iako postdejtonska Bosna i Hercegovina po svemu predstavlja njegovu paradigmu, temeljni je problem ovoga istraživanja. Krucijalna pitanja koja iz njega proizilaze, nameću se i zahtijevaju odgovore su: Zbog čega u Bosni i Hercegovini nije aktualno pitanje ljudske sigurnosti? Da li postoji potreba za njegovim aktualiziranjem, tj. da li je u Bosni i Hercegovini ugrožena ljudska sigurnost? Ako jeste, koje su to prijetnje ljudskoj sigurnosti u Bosni i Hercegovini i koja je populacija najviše ugrožena? Šta su izvori tih prijetnji i kako ih otkloniti ili amortizirati? Koji akteri trebaju biti uključeni u taj proces? Koje su posljedice ugroženosti ljudske sigurnosti u Bosni i Hercegovini? S obzirom da bh. političari nisu u stanju postići kompromis oko najvažnijih pitanja za budućnost države da li bi integracija koncepta ljudske sigurnosti, kao komplementaranog nacionalnoj, u unutrašnju i vanjsku politiku doprinijela poboljšanju općeg stanja u zemlji? Kakvi su izgledi da, u okvirima mogućnosti Bosne i Hercegovine, ljudska sigurnost postane glavna odrednica naše unutrašnje i vanjske politike?

2. Predmet istraživanja

U širem smislu, predmet istraživanja je koncept ljudske sigurnosti kao novi element u posthlađnoratovskom tumačenju globalne sigurnosti, te pogledi na njega iz perspektiva različitih društvenih činilaca i kategorija. Kontekstualiziranje ovoga koncepta u ambijent postdejtonske Bosne i Hercegovine predstavlja predmet istraživanja u užem smislu.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Znanstveni cilj

Uočavanjem pojavnih oblika ljudske sigurnosti u Bosni i Hercegovini danas, stvara se prepostavka za iscrpnu znanstvenu analizu čija je svrha identificirati razinu i domene ugroženosti različitih kategorija stanovništva. U ovisnosti od dobijenih parametara, kritički će se osvrnuti na uzročno-posljedične odnose koji su rezultirali trenutnim stanjem, kao i na (ne)činjenje političkih i akademskih struktura, a sve u cilju predviđanja potencijalnih prijetnji po ljudsku sigurnost u Bosni i Herecegovini i, u skladu s tim, preventivnog djelovanja.

3.2. Društveni cilj

Ovo istraživanje predstavlja doprinos naporima da se pojam ljudske sigurnosti približi i uvede u široku upotrebu u Bosni i Hercegovini, time podstičući na svjesnost i razmišljanje o prijetnjama i opasnostima kojima smo svakodnevno izloženi, a koje vješto bivaju skrivene iza velikih nacionalnih sigurnosti i nacionalnih interesa.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

Disfunkcionalan državni ustroj u kombinaciji sa permanentnim vođenjem etnonacionalističkih politika rezultira visokim stepenom ugroženosti svih kategorija ljudske sigurnosti što za posljedicu ima različite vidove uskraćenosti u ostvarivanju temeljnih ljudskih prava na području cijele države.

4.2. Posebne – pojedinačne hipoteze

- a) Bez obzira na pozicioniranost na društvenoj ljestvici, svim stanovnicima Bosne i Hercegovine je ugrožena barem jedna kategorija ljudske sigurnosti.
- b) Djelovanje svih političkih činilaca sa pozicija uvažavanja temeljnih normi ljudske sigurnosti bi uvelike doprinijelo efektivnom prelasku Bosne i Hercegovine iz dugotrajnog perioda odsustva rata u razdoblje idiličnog mira čime se stvaraju pretpostavke za pucanje okova nacionalističke, postdejtonske, propale Bosne i Hercegovine i procvat jedne proevropski orientirane, prosperitetne Bosne i Hercegovine.
- c) Uvođenjem obaveznog izučavanja ljudskocentričnog pristupa sigurnosti još na elementarnim razinama obrazovanja će rezultirati sposobnošću pojedinca, a u krajnjoj liniji i cjelokupnog društva u Bosni i Hercegovini, da identificira područja ugroženosti vlastite ljudske sigurnosti i da, u skladu s tim, djeluje s ciljem sveobuhvatnijeg ostvarivanja svojih ljudskih prava.
- d) Suradnja u rješavanju problema uzrokovanih ugrožavanjem ljudske sigurnosti dovodi do progresivnije normalizacije stanja između zemalja okruženja i povoljnijem pozicioniranju cijelog regiona na međunarodnoj sceni.

5. Metode istraživanja

S obzirom da istraživanje zahtijeva interdisciplinarni pristup, metode društvenih znanosti koje će se koristiti su: analiza, apstrakcija, dedukcija, indukcija, sinteza, deskripcija, studija slučaja, komparativna i povijesna metoda, te metoda predviđanja.

6. Vremenski plan istraživanja

Istraživanje će primarno biti usmjereno na Bosnu i Hercegovinu u periodu od 1995. godine naovamo, uz eventualne digresije ili usporedbe sa situacijama s početka 20. stoljeća.

PRVI DIO

Šta je ljudska sigurnost?

1. Od nacionalne ka ljudskoj sigurnosti

Institucionaliziranje sigurnosti rezultat je pojave nacionalne sigurnosti. Nastanak ovog fenomena veže se za 17. stoljeće i uspostavu nacije-države, a sigurnost je dobila jednu višu i širu dimenziju. Ljudi su spoznali važnost predaje dijela vlastite neovisnosti državi da bi zauzvrat dobili zaštitu jednih od drugih i od prijetnji izvana. Da bi očuvale svoju fizičku sigurnost ili ostvarile vlastite ciljeve države su razvile sposobnost defanzivnog i ofanzivnog djelovanja. Pored toga, svakoj državi i njenim građanima je od velike važnosti i očuvanje vlastite autonomije, osiguranje kontinuiranog *ekonomskog*, *društvenog*, *obrazovnog* i *političkog*¹⁰ razvoja i nesmetana sposobnost upravljanja svojim teritorijem. Unatoč tome što je koncept nacionalne sigurnosti prisutan već gotovo četiri stoljeća još uvijek ga prate nedorečenosti i neodređenosti, naročito u njegovu definiranju. Nacionalna sigurnost je za Wolfersa dvosmislena i nema isto značenje za sve ljude, pa se tako njome “u objektivnom smislu mjeri odsustvo prijetnji po stečene vrijednosti, a u subjektivnom smislu mjeri odsustvo straha da će takve vrijednosti biti ugrožene.”¹¹ Neki teoretičari definiraju nacionalnu sigurnost kao odsutnost bilo kakvog straha od napada, ugrožavanja interesa ili prijetnje druge države ili drugih država. U Međunarodnoj enciklopediji društvenih znanosti nacionalna sigurnost je definirana kao sposobnost države (nacije) da svoje unutarnje vrijednosti zaštiti od vanjskih opasnosti. Hewedy tumači nacionalnu sigurnost kao funkciju nacionalnih država, pomoću koje, u skladu s vlastitim mogućnostima sada i u budućnosti, poštujući globalne promjene i razvoj u svijetu, štite vlastiti identitet, opstanak i interes, dok Javorović nacionalnu sigurnost promatra kao globalnu sigurnost jedne političke zajednice i kao posebnu sigurnost u okviru međunarodne zajednice. Pod nacionalnom sigurnošću on podrazumijeva unutarnju i vanjsku sigurnost države odnosno sigurnost države u odnosu na vanjske i unutarnje ugroženosti. Radi se o globalnoj sigurnosti koja osigurava opstanak i normalno

¹⁰ Morgan, Patrick, “Sigurnost u međunarodnoj politici: Tradicionalni pristupi” u Collins, Alan 2010, *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu/Politička kultura, Zagreb, str. 30-31.

¹¹ Wolfers, Arnold 1952, ““National Security” as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4., str. 481-502. (12.01.2012.), http://instituty.fsv.cuni.cz/~plech/Wolfers_BS.pdf.

djelovanje države.”¹² Beridan ju tretira “kao opći pojam koji se integralno odnosi na državu” pod kojim “se podrazumijeva integralna funkcija i stanje na nivou i unutar jedne države.” Raščlanjena, takva nacionalna sigurnost u sebi sadrži *nacionalnu odbranu i vojnu odbranu*.¹³ Međutim, globalizacijske struje i neumoljiva potreba za prilagođavanjem suvremenim trendovima su utjecali da nacionalna sigurnost, pored navedenih odbrambenih kategorija, podrazumijeva i “organizaciju i funkcioniranje cjelokupnog društva, države, svih njenih organa i institucija radi podizanja sigurnosti na projicirani nivo u političkom, ekonomskom, kulturnom, naučnom i svakom drugom pogledu.”¹⁴ Ovi, kao i brojni drugi pokušaji učinjeni s namjerom da se dođe do sveobuhvatne definicije nacionalne sigurnosti su se pokazali asimptotičnim iz dva razloga. Prvi je da nisu sve države iste tj. razlikuju se, između ostalog, po obliku vladavine, državnog uređenja, državne vlasti, odnosu te vlasti i građana i sl. Drugi razlog se odnosi na prijetnje koje ugrožavaju države. Prijetnje se permanentno mijenjaju, postaju sve sofisticirane i sve ih je teže detektirati i identificirati, a i kada se to dogodi ono što predstavlja prijetnju za jednu državu za drugu ne predstavlja nikakav sigurnosni problem. Danas se rješavanjem problema iz domena nacionalne sigurnosti više ne bave samo vojni stručnjaci i stratezi, nego i znanstvenici, ekolozi, zdravstveni i humanitarni radnici i sl. Dakle, ne preostaje drugo nego da se pojmom nacionalne sigurnosti i dalje operacionalizira na općoj razini, a da se pokušaji njegovog definiranja zadrže na razini pojedinačnih država i smjeste unutar konkretnog vremenskog okvira.

Još jedan razlog, kojeg navodi Barry Buzan, zbog kojeg je nacionalna sigurnost “slabo konceptualiziran, dvomisleno definiran, ali politički snažan koncept” je i to što “za one koji se bave državnom politikom postoje snažni razlozi za održavanje njegove simbolične neodređenosti... Nedefiniran pojam nacionalne sigurnosti političkim i vojnim elitama nudi područje za maksimaliziranje strategija moći...” (prema Romm, 1993:4) Buzan se ne zaustavlja samo na kritici postojećih definicija nacionalne sigurnosti, već proširuje njenog tumačenje uvođenjem novih elemenata da bi dao svoj doprinos u sizifovskim nastojanjima da

¹² Tatalović, Siniša, *Osnove nacionalne sigurnosti*, (03.01.2012.), http://www.sinisa-tatalovic.iz.hr/uploads/microsoft_word_poglavlje_ons_pojam_i_sustav_copy1.pdf.

¹³ “Pojam nacionalne odbrane je sadržan u pojmu nacionalne sigurnosti. Nacionalna odbrana je segment nacionalne sigurnosti koji podrazumijeva stanje i funkciju države u cilju zaštite njenoga suvereniteta prvenstveno od napada, od agresije na njen teritorij, dok je vojna odbrana osnovni izraz nacionalne odbrane i podrazumijeva vojne pripreme za odbranu, za odbranu od napada oružanih snaga druge države. Pojam vojne odbrane je sadržan u pojmu nacionalne odbrane.” (Beridan, 2009:27)

¹⁴ Ibid

se dođe do jedne, unificirane definicije. Ti elementi su podijeljeni na tri razine: pojedinci, države i međunarodni sistemi; i pet sektora: vojni – čija je glavna karakteristika snažna prisila; politički – karakterizira ga povezanost moći, vladajućeg statusa i priznavanja; ekonomski – odnosi se na povezanost trgovine, proizvodnje i finansija; socijalni – odnosi se na izgradnju kolektivnog identiteta; i sektor zaštite okoliša – uključuje odnos između čovjeka i biosfere. (Buzan et al, 1998:7) Nijedan od pobrojanih elemenata se ne može samostalno nositi s izazovima nacionalne sigurnosti, nego svi oni, neprestano formirajući nove međusobne veze, su u mogućnosti da, do određenog nivoa, adekvatno odgovore na sigurnosne probleme s kojima se država suočava.

Unatoč objektivnoj nemogućnosti jasnog definiranja nacionalne sigurnosti ipak postoje kategorije koje su konstante, bez obzira na kojem se meridijanu ili paraleli država nalazila ili kojom se vrstom prijetnji suočavala – nacionalna sigurnost je koncept ekskluzivno orijentiran na državu. Kao takav je po svojoj prirodi realistički jer interes i dobrobit države stavlja ispred svih ostalih. To je koncept koji operira pojmovima opstanka, suvereniteta, teritorijalnog integriteta, vojne sigurnosti, granica, odvraćanja, oružja, i sl. Kako organizirana vlast i teritorij nisu dostatni da bi država mogla postojati, odnosno dovoljni su ako je država svrha samoj sebi, što je stav koji je naročito izražen među političkim elitama na ovim prostorima, društvo tj. ljudi koji čvrsto stoje iza ideje o stvaranju države su ti koji stavlju potpis na ugovor o njenom nastajanju i stoga nacionalna sigurnost, pored pružanja sigurnosti samoj državi, i njima mora osigurati sve prepostavke normalnog života *i.e.* ličnu sigurnost, poštivanje prava i sloboda, funkcioniranje pravne države, efikasan politički sustav, održavanje javnog reda, održiv ekonomski razvoj, socijalna prava, adekvatan zdravstveni sustav i životni prostor u skladu s ekološkim standardima.

Nacionalna sigurnost postaje predmetom znanstvenih istraživanja nakon Drugog svjetskog rata poglavito u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), a nakon potpisivanja Zakona o nacionalnoj sigurnosti¹⁵ 1947. godine postala je vodeći princip u vanjskoj politici te zemlje i ne samo to – usvojeni Zakon i institucije koje su njime osnovane “...da bi nadgledale i provodile nacionalnu sigurnost...” (Samuels, 2006:11) predstavljale su čvrste temelje za

¹⁵ Zakonom o nacionalnoj sigurnosti iz 1947. godine osnovano je Ministarstvo obrane, Združeni stožer Oružanih snaga SAD-a, Vijeće za nacionalnu sigurnost i Centralna obavještajna agencija.

stvaranje formalne države nacionalne sigurnosti¹⁶. Prema američkom autoru Danielu Yerginu u takvim državama je pružanje sigurnosti institucionalizirano i ima prioritet nad svim ostalim djelatnostima. (prema Samuels, 2006:11) Kako su od svih saveznika samo SAD iz Drugog svjetskog rata izašle kao vojna i sila u svakom drugom pogledu, u skladu s tim su se i ponašale. Trajno napustivši politiku izolacionizma svoju nacionalnu sigurnost SAD su sve češće branile, nerijetko radi ostvarivanja nacionalnih interesa koji nisu bili povezani s nacionalnom sigurnosti ili je ona poslužila kao izlika, hiljadama kilometara od svoje vlastite teritorije. Tokom čitavog ovog perioda dogodila su se, i još uvijek se događaju, nebrojena kršenja osnovnih prava i sloboda, poglavito žitelja onih zemalja čije je prokletstvo da se na njihovom tlu brani američka nacionalna sigurnost, ali i Amerikanaca kojima se ta sigurnost pruža. Walker to objašnjava pojmom *security ethos*. Po njemu je takva vrsta ethosa rezultat toga što je “politička ekonomija ekspanzije i traganja za sigurnošću dovela američke lidere poslije 1890. godine da izjednače blagostanje i sigurnost.” U globalnim razmjerama i “izkazan u velikim strategijama koje su slijedile jedna drugu – wilsonijanski internacionalizam, globalno obuzdavanje i strateški globalizam – security ethos je na kraju nanio štetu vrijednostima do kojih je građanima najviše stalo i umanjio učešće građana u javnim poslovima.” (Walker, 2009) Danas proročki zvuče riječi Benjamina Franklina: “Oni koji bi se odrekli osnovne slobode da bi dobili malo privremene sigurnosti ne zaslužuju ni slobodu ni sigurnost.”¹⁷

2. Promjena težišta sigurnosne paradigme

Nakon pada Željezne zavjese, pored mnoštva kolosalnih promjena koje su uslijedile, promijenile su se i sigurnosne prijetnje, što je predstavljalo pogodno tle za nova tumačenja koncepta sigurnosti, odnosno kritiziranje tradicionalnog poimanja sigurnosti i njenog naglašenog akcenta na sili. Kritičari su tvrdili da takvo pomanje sigurnosti u novonastalim okolnostima sve izraženije povezanosti između država ne odgovara realnosti i težište treba

¹⁶ William O. Walker III u knjizi *National Security and Core Values in American History* (Nacionalna sigurnost i temeljne vrijednosti u američkoj povijesti) navodi da je James G. Blaine, državni sekretar SAD-a za mandata 23. američkog predsjednika Benjamina Harrisona, poduzeo odlučne korake u transformaciji SAD-a u prvu državu nacionalne sigurnosti.

¹⁷ US History, *The Quotable Franklin*, (27.12.2011.), <http://www.ushistory.org/franklin/quotable/quote04.htm>.

prebaciti na *kooperativnu sigurnost*.¹⁸ S druge strane su bili pobornici koncepta *sveobuhvatne sigurnosti*¹⁹ s tvrdnjom da ne moraju samo države međusobno projicirati vojne prijetnje, nego da te prijetnje mogu biti i nevojne prirode i mogu dolaziti od nevojnih aktera. Dakle, do tada usko tumačenje koje je podrazumijevalo “sigurnost teritorija od vanjske agresije, ili zaštitu nacionalnih interesa u vanjskoj politici ili globalnu sigurnost od prijetnje nuklearnog holokausta”, dakle državnocentrično, se počelo širiti da bi obuhvatilo “zaštitu od prijetnji bolesti, gladi, nezaposlenosti, kriminala, društvenog konflikta, političke represije i okolinskih rizika.”²⁰ Sigurnost koja je održavala ravnotežu s obje strane Berlinskog zida ne igra više glavnu i jedinu rolu na pozornici svjetskih dešavanja i hladnoratovskom maglom skrivena svjesnost o važnosti ljudskog života, zdravlja, prava i dostojanstva odlučno počinje izlaziti na površinu. Došlo je vrijeme za koncept sigurnosti u čijem se središtu nalazi zaštita i dobrobit ljudskog bića.

Neki autori tvrde da se začeci ljudske sigurnosti mogu pronaći već u prosvjetiteljskom liberalizmu.²¹ U novije vrijeme ideju o stavljanju pojedinca i zajednice u fokus sigurnosti je iznio predsjednik SAD-a Franklin D. Roosevelt. Prilikom obraćanja Kongresu 6. janura 1941. godine u svom čuvenom Govoru o četiri slobode rekao je: “S radošću očekujemo svijet

¹⁸ “...kooperativna sigurnost u svojoj biti predstavlja politiku koja u praksi predstavlja miroljubivo rješavanje sukoba, ne samo uzdržavanjem od nasilja odnosno prijetnji nego predstavlja i aktivno (su)djelovanje u pregovorima i traženje praktičnih rješenja te izvršavanje preventivnih mjera. Izazov kooperativne sigurnosti su oni sukobi u kojima politički akteri (pojedinci ili skupine) umjesto suradnje s protivnicima odabiru igru moći. Takvo je razumijevanje sigurnosti inače blisko ranijim konceptima zajedničke sigurnosti, ali Knudsen kod toga još više naglašava značenje poimanja konflikata. Zbog toga bi kooperativna sigurnost trebala biti potpuno uspoređena sa drugim cijelovitim pristupima sigurnosti. Kod toga se proces odlučivanja analizira u okviru konflikata i percipiranih egzistencijalnih prijetnji između velikih organiziranih grupa, pri čemu vojni sektor može biti, ali ne nužno, dio toga.” (Grizold, Anton i Kopač, Erik, “*Suvremeni izazovi sigurnosti u globaliziranom svijetu*” u Tatalović, Siniša 2007, *Etničke manjine i sigurnost u procesima globalizacije – Zbornik radova*, Centar za sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, str. 24, (20.02.2012.), http://www.sinisa-tatalovic.iz.hr/books/Etnicke%20manjine%20i%20sigurnost%20u%20procesima%20globalizacije_Zbornik%20radova.pdf.)

¹⁹ Sveobuhvatna sigurnost je holistički koncept Kopenhaške škole koji na sigurnost ne gleda samo sa državnog i vojnog aspekta, već uključuje i druge faktore kao što su socijalni, individualni, kulturni i sl. Više o sveobuhvatnoj sigurnosti u Buzan, Barry 1991, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire.

²⁰ UNDP, *Human Development Report 1994*, (07.01.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf.

²¹ Liotta, P. H. and Owen, Taylor 2006, “Sense and Symbolism: Europe Takes On Human Security”, *Parameters*, Vol. XXXVI, str. 85-102, (09.01.2012.), <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/06autumn/liotta.pdf>.

utemeljen na četiri ključne ljudske slobode. Prva je sloboda govora i izražavanja – svugdje u svijetu. Druga je sloboda svakog čovjeka da štuje Boga na vlastiti način – svugdje u svijetu. Treća je sloboda od siromaštva...svugdje u svijetu. Četvrta je sloboda od straha...bilo gdje u svijetu.”²² Sedam godina kasnije ove slobode će postati sastavnim dijelom Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija (UN). Zatim su se 60-ih godina prošlog stoljeća počela javljati sve češća neslaganja s rasprostranjenim pomanjem sigurnosti i ekonomskog razvoja koje je u prvi plan stavljalo nacionalni dohodak kao primarnu svrhu razvoja. Dekada koja je uslijedila je bila obilježena nastojanjima raznih međunarodnih think-tankova da se uvede mjerilo minimalnog standarda za sve i da se ukaže na egzistencijalne probleme koji su jednako pogađali ljude tadašnjeg svijeta zahvaćenog industrijalizacijom i njenim pozitivnim i negativnim efektima. Napor da se istakne važnost proširenja tradicionalnog fokusiranja na sigurnost država i u njega uključi sigurnost ljudi i nevojne prijetnje, dodatno su osnaženi tokom 80-ih godina radom Neovisne komisije o međunarodnom razvoju, na čijem čelu je bio Willy Brandt, Neovisne komisije o razoružanju i pitanjima sigurnosti, čiji je predsjedatelj bio Olof Palme, i početkom 90-ih godina Štokholmske inicijative o globalnoj sigurnosti i upravljanju. (Bajpai, 2000:4-7) S namjerom aktivnog uključenja UN-a u promociju novog fokusa sigurnosti i sveobuhvatnijeg poimanja razvoja koji se ne odnosi samo na nacionalni dohodak, na inicijativu Mahbub ul-Haqa, tadašnjeg specijalnog savjetnika rukovoditelja UNDP-a, 1990. godine UNDP objavljuje prvi Izvještaj o ljudskom razvoju i u njemu iznosi metodu njegova mjerena – indeks ljudskog razvoja koji “reflektira životni vijek, pismenost i kontrolu nad sredstvima za život na pristojnom standradu.”²³ U Izvještaju objavljenom tri godine kasnije obznanjuje se potreba za redefiniranjem postojećeg koncepta sigurnosti.²⁴ Kako je nuđenje novog tumačenja sigurnosti prošlo skoro bez ikakvih značajnijih reakcija tek će Izvještaj objavljen sljedeće godine, u kojem je podrobnije predstavljen koncept ljudske sigurnosti, privući pažnju svjetske javnosti. Ovakav ozbiljniji institucionalni pristup ljudskoj sigurnosti je pokazao jasnu namjeru u promjeni težišta sigurnosne paradigme. Uzroke te promjene treba tražiti u nastojanjima da se,

²² Roosevelt, Franklin D., *Four freedoms speech*, (12.01.2012.), <http://www.fdrlibrary.marist.edu/pdfs/f4text.pdf>.

²³ UNDP, *Human Development Report 1990*, (12.01.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1990_en_overview.pdf.

²⁴ “Mnogi stari koncepti sada moru biti radikalno revidirani. Sigurnost mora biti reinterpretirana kao sigurnost za ljude, ne sigurnost za zemlju.” (UNDP, *Human Development Report 1993*, (12.01.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1993_en_overview.pdf.)

u posthaldnoratovskim okolnostima umanjenih prijetnji globalnog istrijebljenja nuklearnim ratovima, globalizacije, otvaranja vlastitih granica od strane zemalja u razvoju pred naletom talasa demokratizacije i usvajanja, provođenja i poštivanja normi koje se odnose na ljudska prava i slobode na svjetskoj razini, fokus sa “iscrpljujuće hladnoratovske vojne i tradicionalne sigurnosne agende” (Kerr u Collins, 2010:115) preusmjeri na pitanja ljudskog razvoja, smanjenja siromaštva, sve izraženijeg nasilja država nad vlastitim stanovništvom, te na uzročnoposljedične veze između siromaštva i sukoba, odnosno razvoja i sukoba. Pored toga, primjetni su bili i trendovi koji su išli u prilog potrebi za ljudskocentričnim pristupom sigurnosti *e.g.* broj sukoba između nacija je bio u vidnom padu, a povećavao se broj onih koji su se javljali unutar njih samih, broj ljudi koji su stradali od strane vlastitih država je bio znatno veći od broja žrtava koji su rezultat djelovanja vojski drugih država, nekoliko država je nestalo, odnosno pojavile su se nove kao rezultat nesigurnosti stanovništva koje je u njima živjelo i sl. Odsustvo čestih vojnih sukoba i ratovanja između država samo po sebi nije utjecalo na održavanje mira i sigurnosti u svijetu. Različite nevojne prijetnje postale su novi destabilizirajući faktori.

Neminovnost pojave ljudske sigurnosti, Prezelj nalazi u “simultanom horizontalnom i vertikalnom širenju” sigurnosti na konceptualnom nivou gdje se horizontalno odnosi na “uključenje *novih* nevojnih aspekata sigurnosti, kao što su ekološki, privredni, demografski, kazneni, teroristički, zdravstveni, informacijski, imigracijski i drugi aspekti (ili sektori i dimenzije kako ih neki nazivaju)”, a vertikalno na “uključenje ostalih nedržavnih referentnih objekata, kao što su pojedinci, lokalne zajednice, grupe ljudi sa zajedničkim etničkim, religijskim ili ideološkim karakteristikama, svjetska zajednica itd.”²⁵ Kako i sam naziv sugerira, u konceptu ljudske sigurnosti težište je na pojedincima i društvu čija je sigurnost nužna za državnu, regionalnu i svjetsku stabilnost. Dakle, dolazi do promjene referentnog objekta sigurnosti sa države na čovjeka, odnosno promjene “od isključivog naglaska na teritorijalnoj sigurnosti ka znantno većem naglasku na ljudskoj sigurnosti... [i] od sigurnosti putem naoružanja ka sigurnosti putem održivog ljudskog razvoja.”²⁶ U suštini, ljudi bi se trebali svakodnevno osjećati i stvarno biti sigurni, odnosno biti u mogućnosti da vlastitim

²⁵ Prezelj, Iztok 2008, “Challenges in Conceptualizing and Providing Human Security”, *HUMSEC Journal*, Issue 2, str. 1-22, (08.11.2011.), http://www.humsec.eu/cms/fileadmin/user_upload/humsec/Journal/Prezelj.pdf.

²⁶ UNDP, *Human Development Report* 1994, (07.01.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf.

radom zadovolje svoje najosnovnije potrebe što je preduslov njihove slobode i razvoja, kako vlastitog tako i općeg. Zbog primarne orijentacije na pojedinca i zajednicu ljudska sigurnost je liberalni koncept koji artikulira i skreće pažnju na probleme kojih se ne dotiče nacionalna sigurnost, a koji, kao i kada je u pitanju sigurnost države, mogu da imaju lokalne, regionalne i globalne posljedice.

3. Neuhvatljiva definicija novog koncepta

Koncept ljudske sigurnosti je nastao pod okriljem UN-a pa je jezik na kojem je pojam prvi put upotrijebljen engleski i glasi “human security”. Francuska verzija je “sécurité humaine”, dok je španjolska “seguridad humana” i u oba slučaja je očigledna fonetska sličnost sa *originalnom*, koja se u potpunosti gubi kada pojam prevedemo na ruski jezik i on tada glasi “безопасность человека”, ili na slovenačkom “človekova varnost”. Prevodom na druge jezike ne gubi se semantička vrijednost pojma i bilo koji jezik da se upotrijebi da bi se izrazila ljudska sigurnost pojam će uvijek označavati isto – sigurnost kojoj je primarni cilj zaštita pojedinca i oko toga nema previše dvojbi. Ljudi i zajednica su sada referentni objekt sigurnosti, a poimanje same sigurnosti kao puke egzistencije i opstanka je prošireno “na život vrijedan življenja, dakle, dobrobit i dostojanstvo ljudskih bića.” (Tadbakhsh i Chenoy, 2007:9) UNDP u Izvještaju o ljudskom razvoju iz 1994. godine daje tumačenje ljudske sigurnosti za koju “...se može reći da ima dva aspekta. To, prije svega, znači sigurnost od takvih kroničnih prijetnji kao što su glad, bolest i represija. Nadalje, to znači zaštitu od iznenadnih i bolnih remećenja obrazaca svakodnevnog života – bilo u domovima, na radnim mjestima ili u zajednicama. Takve prijetnje mogu postojati na svim nivoima nacionalnog prihoda i razvoja.” Ovako “eksplicitno” tumačena, ljudska sigurnost važi za sve ljude, njene komponente su međuvisne, lakše ju je osigurati prevencijom, nego intervencijom i “odnosi se na to kako ljudi žive i dišu u društvu, koliko slobodno uživaju svoje pravo na višestruki izbor, koliko imaju pristupa tržištu i mogućnostima u društvu – i da li žive u sukobu ili miru.”²⁷ Pored spomenutih definicija, u opticaju su i mnoge druge iza kojih stoje kako proponenti ljudske sigurnosti tako i oni koji ju osporavaju.

Naglašavajući važnost novog pristupa sigurnosti, bivši glavni tajnik UN-a Kofi Annan kaže da “[l]judska sigurnost, u svom najširem značenju, obuhvata mnogo više nego odsustvo

²⁷ Ibid

nasilnog sukoba. Ona uključuje ljudska prava, vladavinu prava, pristup obrazovanju i zdravstvenoj njezi i omogućavanje prilika i izbora svakom pojedincu za ostvarenje njegovog ili njenog potencijala. Svaki korak u ovom pravcu je također korak prema smanjenju siromaštva, postizanju ekonomskog rasta i sprječavanju sukoba. Sloboda od siromaštva, sloboda od straha i sloboda budućih generacija da naslijede zdrav prirodni okoliš – – ovo su međusobno povezani gradivni blokovi ljudske – i prema tome nacionalne – sigurnosti.”²⁸ Kao aktivni promotor nove paradigme Annan je osnovao Komisiju za ljudsku sigurnost čije su aktivnosti rezultirale osnivanjem Stalnog odbora UN-a za ljudsku sigurnost.

Praveći otklon od “trenutno modernog” neoliberalnog poimanja ljudske sigurnosti kao sigurnosti pojedinca, ljudska sigurnost Caroline Thomas je eksproprijana svake “liberalne predstave natjecateljskog i posesivnog individualizma” i smještena je u strogo socijalni kontekst zajednice. Takva ljudska sigurnost “predstavlja uvjet postojanja u kojem su zadovoljene materijalne potrebe i u kojem ljudsko dostojanstvo, uključujući i svršishodno učešće u životu zajednice, može biti ostvareno.” Materijalne potrebe ili “materijalna dostatnost” koja “leži u srži ljudske sigurnosti”, u ovom slučaju, predstavlja “kvantitativni aspekt”, dok “nematerijalna dimezija” koju čini “ostvarenje ljudskog dostojanstva” predstavlja “kvalitativni aspekt”.²⁹

Sadako Ogata, bivša visoka povjerenica UN-a za izbjeglice, ljudsku sigurnost definira kroz četiri ključna elementa. Prvi je “mogućnost za sve građane da žive u miru i sigurnosti unutar njihovih vlastitih granica.” Ovo također podrazumijeva i sprječavanje sukoba od strane država i građana, a u situacijama kada dođe do sukoba, njihovo rješavanje mirnim i nenasilnim putem što uključuje i proces pomirenja nakon završetka sukoba. Drugi element se odnosi na nediskriminiranje ljudi prilikom uživanja prava koja im pripadaju kao građanima jedne države *i.e.* “ljudska, politička, socijalna, ekomska i kulturna.” Sljedeći element je “socijalna inkluzija – ili postojanje jednakog pristupa procesima donošenja političkih, socijalnih i privrednih smjernica, kao i jednako korištenje proisteklih beneficija.” “Vladavina zakona i neovisan pravosudni sistem”, koji će omogućiti da svaka osoba ima ista prava i

²⁸ United Nations 2000, *Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia*, Press Release SG/SM/7382, (31.10.2011.), <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>.

²⁹ Thomas, Caroline 2000, *Global Governance, Development and Human Security*, Pluto Press, London/Sterling, Arawak publications, Kingston, str. 6.

dužnosti i da svi budu jednaki pred zakonom, predstavljaju četvrti element ljudske sigurnosti. Temeljna svrha ovih gradivnih komponenata ljudske sigurnosti “koji su utemeljeni na jednakosti sviju pred zakonom” za Ogata je da “uspješno uklanjaju bilo kakav rizik od samovolje koja se veoma često manifestira kao diskriminacija, zloubotreba ili ugnjetavanje.”³⁰

King i Murray ljudsku sigurnost prvenstveno vide kao rezultat procesa sve veće međusobne isprepletenosti ekonomskog razvoja i vojne sigurnosti koji je počeo 90-ih godina 20. stoljeća. Naizgled jednostavna, njihova definicija, po kojoj ljudska sigurnost pojedinca predstavlja „broj godina budućeg života provedenih izvan stanja “općeg siromaštva””, se, zbog tumačenja pojma općeg siromaštva kao stanja u kojem “pojedinac padne ispod granice bilo koje ključne domene ljudske dobrobiti”, odnosi na mnoštvo sigurnosnih aspekata. Ljudska sigurnost zajednice bi bila samo skup ljudskih sigurnosti pojedinaca. Prema Kingu i Murrayu ovakva definicija zadovoljava kriterije optimalnosti i međunarodnog konsenzusa o ljudskoj sigurnosti jer je „tačna, precizna, i logički dosljedna, i korisna u izradi javne politike.“ Za autore je ljudska sigurnost progresivna i u tu svrhu mora biti mjerljiva, pa su ponudili skup domena za njeno mjerjenje koji podrazumijeva odabir indikatora koji odgovaraju trenutnom stanju i graniču vrijednost ispod koje nastupa opće siromašrvo.³¹ O nastojanjima da se ljudska sigurnost učini mjerljivom će biti više riječi u drugom dijelu ovog rada.

Surin Pitsuwan, glavni tajnik Asocijacije država jugoistočne Azije (ASEAN), ljudsku sigurnost ne smatra novumom perioda postideoloških sukoba, nego konceptom koji je “iznova upakiran...i predstavljen s ciljem da razmišljamo o životu u vremenu u kojem je sve manje i manje ratova između država, a sve više i više prevladavaju ratovi unutar država, između etničkih grupa.” Suštinski sadržaj ovakvog “pakiranja” ljudske sigurnosti Pitsuwan pronalazi

³⁰ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) 1998, *Statement of Mrs. Sadako Ogata, United Nations High Commissioner for Refugees, at the Asian Development Bank Seminar "Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges For Asia and Europe"*, (31.10.2011.), <http://unhcr.org/3ae68fcd54.html>.

³¹ King, Gary i Murray, Christopher J.L. 2001-02, “Rethinking Human Security”, *Political Science Quarterly*, Volume 116, Number 4, str. 585-610, (08.11.2011.), <http://gking.harvard.edu/files/hs.pdf>.

u teorijama društvenog ugovora i djelima Hobbesa, Lockea, Rousseaua i Humea, gdje se ovaj koncept čita kao “izvorna svrha organiziranja države.”³²

Za Georgea MacLeana ljudska sigurnost je, ustvari, promjena fokusa sigurnosti koja pojedincu više nije zajamčena samim očuvanjem političke jedinice u vidu države, nego i dostupnošću blagostanju i određenom standardu života. Ipak, MacLean naglašava da ljudska sigurnost ne obuhvata ekskluzivno ličnu korist u vidu obrazovanja, zdravstvene zaštite, zaštite od kriminala i sl., jer bi se to moglo smatrati ciljevima koje si postavljaju države. Pored toga, ljudska sigurnost znači i “zaštitu od nestrukturnog nasilja koje često prati mnoge aspekte neteritorijalne sigurnosti kao što je nasilje koje proizilazi iz ograničenosti pirodnih resursa ili masovne migracije. Stoga, na isti način kao što tradicionalno pomanje sigurnosti obuhvata manifestiranje strukturnog nasilja u vođenju rata od strane države, ljudska sigurnost se odnosi naspram nestrukturnog nasilja. Ljudska sigurnost, ukratko, obuhvata sigurnost pojedinaca u njihovom ličnom okruženju, njihovoj zajednici i njihovoj sredini.”³³

Postavljajući kao cilj ljudske sigurnosti “zaštititu egzistencijalnog jezgra svih ljudskih života od opasnih sveprisutnih prijetnji, na način koji je u skladu s dugoročnim ljudskim ostvarenjem”, očita je nakana Sabine Alkire da “disciplinira sadržaj” (Tadjbakhsh i Chenoy, 2007:42) ljudske sigurnosti. Kao sredstvo discipliniranja Alkire koristi egzistencijalno jezgro, sačinjeno od temeljnih ljudskih prava, odnosno “prava i sloboda koje se tiču opstanka, izdržavanja i temeljnog dostojanstva.”³⁴ S obzirom da promocija i zaštita svih elemenata ljudskog blagostanja nisu izvedive, Alkire nalazi nužnim zaštitu, uvažavanje i zajamčenost barem ovih kategorija od strane svih pojedinaca i institucija.

Jedan od utemeljitelja Kopenhaške škole Barry Buzan je, u svome kritičkom ophođenju naspram koncepta, ljudsku sigurnost označio kao “reduksijsku viziju internacionalne sigurnosti.” Iako Kopenhaška škola zastupa neorealistički pravac i pojам sigurnosti tumači šire, multisektorski, odnosno pravi otklon od tradicionalnog militarističkog

³² Pitsuwan, Surin, *Keynote Speech on Regional Cooperation for Human Security*, (08.11.2011.), <http://humansecurityconf.polsci.chula.ac.th/Documents/Transcriptions/Keynote%20Speech%20on%20Regional%20Cooperation%20for%20Human%20Security.pdf>.

³³ MacLean, George, *The Changing Concept of Human Security: Coordinating National and Multilateral Responses*, (12.01.2012.), http://www.unac.org/en/link_learn/canada/security/perception.asp.

³⁴ Alkire, Sabine 2003, “A Conceptual Framework for Human Security”, *CRISE Working Paper*, Working Paper 2, str. 1-50, (27.01.2012.), <http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper2.pdf>.

tumačenja, Buzan ne vidi korisnost ljudskocentričnog pristupa koji “brka internacionalnu sigurnost sa socijalnom sigurnošću i civilnim slobodama.” Buzan tvrdi da ljudska sigurnost “ima ograničenu naučnu upotrebljivost” i da bi mogla dobro poslužiti kao podloga za “pitanja o ljudskim pravima koja su prije smatrana osjetljivim, ali se to svodi na malo više od “političkog povlađivanja.” (prema Tadjbakhsh i Chenoy, 2007:43)

Kritički stav prema ljudskoj sigurnosti zauzima i Roland Paris koji ju, prije svega vidi kao “posljednji u dugom nizu neologizama... koji podstiču *policymakere* i znanstvenike da o internacionalnoj sigurnosti razmišljaju kao o nečem što nije samo vojna odbrana državnih interesa i teritorije.” Secirajući koncept, Paris detektira dva problema – prvi, koji se odnosi na nemogućnost iznalaženja precizne definicije, i drugi, unutar kojega su zagovornici ljudske sigurnosti zainteresirani da koncept ostane uključiv, rastegljiv i neodređen. To je koncept koji na okupu drži “bezobličnu koaliciju “srednje moćnih” država, razvojnih agencija i NVO-a – koje sve nastoje da pažnju i resurse sa konvencionalnih sigurnosnih pitanja premjeste na ciljeve koji su tradicionalno potpali pod rubriku internacionalnog razvoja.” Ipak, Paris donekle ublažava svoja kritička stajališta tvrdnjom da koncept ne predstavlja samo “ispraznu priču” navodeći primjere potpisivanja Konvencije o zabrani protupješadijskih mina i osnivanja Međunarodnog kaznenog suda, iza kojih стоји “politička koalicija koja sada ljudsku sigurnost koristi kao slogan.”³⁵

4. Rezime

Državnocentrični koncept sigurnosti je dominantan jer su u anarhičnom međunarodnom sistemu države još uvijek glavni *igrači*, a zbog prirode samog sistema njihova glavna zadaća je da se prvenstveno brinu o vlastitoj sigurnosti. Kako države ne poznaju kategoriju viška moći, one su u postojećem sistemu osuđene na permanentno natjecanje čija je jedina svrha osigurati što bolju vlastitu zaštitu. Tako će i ostati sve dotle dok se postojeći sistem ne promijeni. Pogrešno bi bilo predviđati da se, samo zbog različitih aranžmana u koje države ulaze da bi razinu i intenzitet međusobnog natjecanja donekle ublažili ili čak preinačili u suradnju, sistem neće mijenjati ili biti zamijenjen. Prijetnje po njegove glavne aktere, pa samim time i po njega, brže izbijaju na pojavnu ravan i sklonije su evoluiranju od

³⁵ Paris, Roland 2001, “Human Security – Paradigm or Hot Air?”, *International Security*, Vol. 26, No. 2, str. 87-102, (14.11.2011), <http://aix1.uottawa.ca/~rparis/Paris.2001.IS.Human%20Security.pdf>.

institucionalnih rješenja, što će neminovno dovesti do izlaganja sve teže savladivim izazovima.

Kao što je slučaj s nacionalnom, ne postoji jedna univerzalna definicija ni ljudske sigurnosti. U opticaju je načešće UNDP-ovo tumačenje, ali je očigledno iz navedenih primjera da se ono kontekstualizira prema trenutnim potrebama. Svi autori se slažu samo u jednom – akcenat je na ljudima. Sve ostalo u definicijama je dvojbeno zbog holističke naravi ljudske sigurnosti. Njena širina, rastezljivost i nastojanje da se, bez prioritizacije, obuhvate svi problemi i sve nedaće kojima su ljudi u svijetu izloženi dali su povoda za otvorenu kritiku i mišljenje da je, parafrazirajući Parisa, lakše reći šta ljudska sigurnost nije, nego šta jeste. Mnogi autori tvrde da je tako postavljen koncept nemjerljiv, odnosno nije podložan analizi i iznalaženju učinkovitih rješenja. O naporima da se situacija u ovom pogledu promijeni uslijediće šira elaboracija u drugom dijelu rada.

U tabeli koja slijedi sažete su razlike između tradicionalnog i netradicionalnog poimanja sigurnosti:

	Nacionalna sigurnost	Ljudska sigurnost
Sigurnost za koga	Prvenstveno državu	Prvenstveno pojedinca
Sigurnost kojih vrijednosti	Teritorijalni integritet i nacionalna neovisnost	Lična sigurnost i sloboda pojedinca
Sigurnost od kojih prijetnji	Direktne prijetnje od drugih država	Direktne prijetnje od država i nedržavnih aktera + indirektne prijetnje
Sigurnost kojim sredstvima	<ul style="list-style-type: none"> • Sila kao primarni instrument sigurnosti, koristi se unilateralno za sigurnost same države • Ravnoteža moći je važna; moć je izjednačena s vojnim mogućnostima • Suradnja između država koje nisu dio saveza je beznačajna • Norme i institucije imaju ograničenu vrijednost, osobito u sigurnosnoj/vojnoj sferi 	<ul style="list-style-type: none"> • Sila kao sekundarni instrument, koristi se prvenstveno za univerzalne ciljeve i to kolektivno; sankcije, ljudski razvoj i vladavina dostojava čovjeka kao ključni instrumenti na pojedinca usmjerene sigurnosti • Ravnoteža moći je ograničena; meka moć je od velike važnosti • Suradnja između država, međunarodnih organizacija i nevladinih organizacija može biti djelotvorna i održiva • Norme i institucije su važne; demokratizacija i reprezentativnost u institucijama povećavaju njihovu djelotvornost

Tabela I: Nacionalna i ljudska sigurnost³⁶

Tradicionalni koncept nije održiv sam po sebi i ne bude li sigurnost pojedinca njegov krajnji cilj doći će do upitnosti svrhe i same države. Da bi se to izbjeglo potrebno je jednaku, ako ne i veću pažnju, usmjeriti na ljudsku sigurnost. To, ni u kom slučaju, ne znači umanjenje važnosti tradicionalnog poimanja sigurnosti, nego upravo suprotno – novonastala raznolikost prijetnji i nepostojanje barijera koje su izbrisane globalizacijskim cunamijem zahtijeva da nacionalna i ljudska sigurnost koegzistiraju i međusobno se nadopunjaju. Kako pojedinačno ni jedan ni drugi koncept nisu u mogućnosti da ispune ultimativnu svrhu sigurnosti – sigurnost pojedinca – oba su neophodna.

³⁶ Bajpai, Kanti 2000, “Human Security: Concept and Measurement”, *Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1*, str. 1-64, (24.01.2012.), http://www.hegoa.ehu.es/dossierra/seguridad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.

DRUGI DIO

Kategorije ljudske sigurnosti

5. Ljudska sigurnost od čega - dva pristupa

Kako je već spomenuto, prevladavajući je stav da je pojedinac, odnosno ljudi referentni objekti ljudske sigurnosti. Međutim, problemi se javljaju kada se u formulu ubaci promjenjiva prijetnje, odnosno kada se radi o sekuritiziranju³⁷ prijetnji. Ovi prijepori doveli su do pojave šireg i užeg pristupa ili škole ljudske sigurnosti.³⁸

5.1. Širi pristup – sloboda od siromaštva

Kako i sam naziv sugerira, širi pristup ljudskoj sigurnosti podrazumijeva veći broj prijetnji, uključujući i nasilne, i temelji se na slobodi od siromaštva koja “uključuje sigurnost hrane, adekvatno utočište, sigurnost od oskudice i ponekad od »prijetnji ljudskom dostojanstvu«.”³⁹ Ovaj pristup, inicijalno uspostavljen UNDP-ovim Izvještajem o ljudskom razvoju iz 1994. godine, je izvor većine definicija ljudske sigurnosti, a prva na listi njegovih zagovornika je Vlada Japana. Zagovaranje šireg pristupa je nastavak japanske tradicije nevojnog djelovanja, ili tačnije ograničenja vojnog djelovanja od strane SAD-a nakon Drugog svjetskog rata, na međunarodnoj sceni i dio je koncepta sveobuhvatne sigurnosti⁴⁰ koji se u Japanu primjenjuje još od osamdesetih godina prošlog stoljeća, tj. od same pojave koncepta. Bivši japanski premijer Keizō Obuchi postavio je temelje japanskog pristupa ljudskoj sigurnosti i njeno integriranje u vanjsku politiku ove zemlje. U svrhu promocije ljudske

³⁷ “[D]avanje sigurnosnog značaja nekom pitanju, pojavi, problemu.” (Emmers, Ralf 2010, “Sekuritizacija” u Collins, Alan 2010, *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu/Politička kultura, Zagreb, str. 134.)

³⁸ Kerr, Pauline 2010, “Ljudska sigurnost” u Collins, Alan, *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb, str. 118.

³⁹ Human Security Report Project, *The miniAtlas of Human Security*, (18.01.2012.), http://www.hsgroup.org/docs/Publications/miniAtlas/miniAtlas_en_human_security.pdf.

⁴⁰ Ovakvo šire tumačenje japanske sigurnosti, pored vojne dimenzije uspostavljene samo za potrebe samoodbrane, obuhvata i socijalne, ekonomске i političke dimenzije neophodne za ostvarenje nacionalnih sigurnosnih ciljeva. (Katzenstein i Okawara, 1993:105-108, Katzenstein 1996:3 u Atanassova-Cornelius, Elena 2005, “Japan and the “Human Security” Debate: History, Norms and Pro-active Foreign Policy”, *Graduate Journal of Asia-Pacific Studies*, 3:2, str. 58-74, (09.11.2011.), <http://www.arts.auckland.ac.nz/webdav/site/arts/shared/Departments/asian-studies/gjaps/docs-vol3-n02/Atanassova-Article-.pdf>.)

sigurnosti tadašnja japanska vlada je osigurala inicijalni finansijski doprinos za osnivanje istoimenog UN-ovog Fonda povjerenja.⁴¹ Za ljudsku sigurnost Obuchi kaže da “sveobuhvatno pokriva sve opasnosti koje prijete ljudskom opstanku, svakodnevnom životu i dostojanstvu ... i jača napore za suočavanje sa ovim prijetnjama.”⁴² Japanska vanjska politika je još uvijek *obojena* ljudskom sigurnosti i administracije koje su se izmjenjivale nakon Obuchijeve su, unatoč prevladavajućim prilikama u svijetu, nadograđivale koncept koji će predstavljati “temelj međunarodne suradnje u 21. stoljeću.”⁴³ Uz Japan, UN-ova Komisija o ljudskoj sigurnosti je, također, zagovornica slobode od siromaštva, kao i autori Nef, Thomas, Annan, Alkire, Bajpai, Thakur, te mnogi drugi.

Pored toga što preko siromaštva, kao središnje kategorije ljudskog razvoja, dovodi u vezu ljudsku sigurnost i ljudski razvoj, šira škola na to ukazuje i činjenicom da zaštita od gladi, bolesti i represije podrazumijeva “dugoročno planiranje i ulaganje u razvoj.”⁴⁴ Sporno u vezi s ovim pristupom je to što prevelika inkluzivnost dovodi do više značnosti, nejesnoća, pa čak i odbacivanja samog pristupa. Da bi se to izbjeglo Owen predlaže uzimanje u obzir tri ključna aspekta šire škole: *područje koje pokriva, sistemski utemeljen pristup za razumijevanje slučajnih veza i fokusiranje na egzistencijalno jezgro.*⁴⁵

U prvom slučaju radi se o ograničavanju na sedam glavnih kategorija prijetnji:

- *Ekonomski sigurnost* – osigurava svakom pojedincu minimalan potrebni prihod, a prijetnja joj je siromaštvo;
- *Sigurnost ishrane* – osigurava fizički i ekonomski pristup osnovnim namirnicama, a prijetnja su joj glad i oskudica;

⁴¹ Fond povjerenja Ujedinjenih nacija za ljudsku sigurnost je utemeljen 1999. godine s izričitim ciljem promoviranja ljudske sigurnosti putem zaštite i osnaživanja ljudi i zajednica čiji su opstanak, život ili dostojanstvo ugroženi. (United Nations Trust Fund for Human Security, *Trust Fund Overview*, (10.11.2011.), <http://ochaonline.un.org/humansecurity/Home/tabcid/2097/languag/en-US/Default.aspx>)

⁴² Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Diplomatic Bluebook 1999*, (09.11.2011.), <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1999/II-3-a.html>.

⁴³ Ibid

⁴⁴ Liotta, P. H. and Owen, Taylor 2006, “Sense and Symbolism: Europe Takes On Human Security”, *Parameters*, Vol. XXXVI, str. 85-102, (18.01.2012.), <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/06autumn/liotta.pdf>.

⁴⁵ Owen, Taylor 2004, “Challenges and opportunities for defining and measuring human security”, *Disarmament forum*, No. 3, str. 15-23, (18.01.2012.), <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf>.

- *Zdravstvena sigurnost* – osigurava minimalnu zaštitu od bolesti i nezdravog načina života, a prijetnja su joj povrede i bolesti;
- *Sigurnost životnog okruženja* – štiti ljude od kroničnih i dugoročnih, te od iznenadnih i, po obilježjima, nasilnih prirodnih prijetnji koje su nerijetko izazvane ljudskim djelovanjem i podrazumijevaju zagađenje, propadanje okoliša i prekomjereno iskorištavanje prirodnih izvora;
- *Lična sigurnost* – štiti ljude od prijetnji koje dolaze od strane države, drugih država ili grupa ljudi, pojedinaca, kao i od prijetnji usmjerenih ka ženama, djeci ili samome sebi;
- *Sigurnost društvene zajednice* – štiti integritet zajednica i njihovih kultura, a prijetnje su joj etničko nasilje, nasilje na vjerskoj osnovi, socijalni nemiri i nestabilnost;
- *Politička sigurnost* – osigurava da ljudi žive u društvu koje poštuje njihova osnovna prava, a prijetnja joj je politička represija.⁴⁶

Pored postizanja jasnijeg tumačenja šireg pristupa za Owena je ovakva kategorizacija od značaja jer će bilo koje smanjenje okvira definiranja ljudske sigurnosti zahtijevati obrazloženje odstupanja od početne široke postavke.

Dodatna jasnoća se, prema Owenu, postiže primjenom sistemski utemeljenog pristupa pri definiranju ljudske sigurnosti koji podrazumijeva široko postavljen okvir sistema koji će, u slučaju nezgode, omogućiti sagledavanje svih značajnih varijabli koje bi se mogle pojaviti. Na taj način bi se spoznale sve veze između komponenata ljudske sigurnosti što je ključno kako za razumijevanje onoga što se dogodilo, tako i za donošenje adekvatnog rješenja.

Bez obzira obzira o kakvoj vrsti prijetnji se radi fokus šire škole je uvijek usmjeren na zaštitu egzistencijalnog jezgra pojedinca. Unatoč nužnosti za postavljanje univerzalnih kriterija, odnosno granice ispod koje je egzistencijalno jezgro ugroženo, još ne postoji opća suglasnost u vezi s tim standardima. Komisija o ljudskoj sigurnosti je napravila korak u tom pravcu,⁴⁷ ali se i to čini uzaludnim uvezši u obzir nikad okončanu debatu o definiciji ljudske

⁴⁶ UNDP, *Human Development Report* 1994, (18.01.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf.

⁴⁷ Owen, Taylor 2004, *Challenges and opportunities for defining and measuring human security*, (18.01.2012.), <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf>.

sigurnosti i činjenicu da je poimanje sigurnosti subjektivno što otvara bezbroj mogućnosti pri određivanju minimuma standarda.⁴⁸

5.2. Uži pristup – sloboda od straha

Težište užeg pristupa ljudskoj sigurnosti je na nasilnim prijetnjama, tj. “«[u]ži» koncept ljudske sigurnosti se fokusira na slobodu od nasilja. Ovo uključuje kriminalno, kao i političko nasilje između kojih granicu nije uvijek lako povući.”⁴⁹ Ovaj pristup se naziva još i kanadskim jer ga je vlada ove zemlje među prvima u svijetu ugradila u svoju strategiju vanjske sigurnosti. Kanada, koja je i jedna od utemeljiteljica Mreže ljudske sigurnosti,⁵⁰ ljudsku sigurnost definira kao “slobodu od sveprisutnih prijetnji po ljudska prava, sigurnost ili živote.”⁵¹ Pored središnjeg mesta pojedinca, potrebno je zaštiti i određene vrijednosti, a radi se o “prihvatljivoj kvaliteti života” i “zajamčenosti temeljnih ljudskih prava.” (Axworthy u MacLean et al, 2006:55) Dakle, kanadsko poimanje ljudske sigurnosti ide u smjeru naglašavanja slobode od nasilja. Dominacija ljudske sigurnosti u kanadskoj vanjskoj politici početkom 21. stoljeća kulminirala je identificiranjem pet vanjskopolitičkih prioriteta čiji je cilj unaprijeđenje koncepta *i.e.* zaštita civila, operacije podrške miru, izvršavanje vlasti i odgovornost, prevencija sukoba i javna sigurnost. Međutim, početni entuzijazam kanadske vanjske politike, na čelu s tadašnjim ministrom vanjskih poslova, Lloydom Axworthyjem, je, uslijed

⁴⁸ Amouyel, Alexandra 2006, “What is Human Security?”, *Revue de Sécurité Humaine/Human Security Journal*, Issue 1, str. 10-23, (23.01.2012.), http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue1pdf/amouyel_alex.pdf.

⁴⁹ Human Security Report Project, *The miniAtlas of Human Security*, (23.01.2012.), http://www.hsrgroup.org/docs/Publications/miniAtlas/miniAtlas_en_human_security.pdf.

⁵⁰ “Mreža ljudske bezbednosti osnovana je na međunarodnom nivou kao oblik objedinjavanja aktivnosti vlada i akademskih istraživačkih institucija. Osnovana je u maju 1998. godine na inicijativu Kanade i Norveške a promovisana kampanjom protiv upotrebe protupješadijskih mina 1999. godine. Članovi mreže su: Austrija, Kanada, Čile, Grčka, Irska, Jordan, Mali, Holandija, Norveška, Švajcarska, Slovenija, Tajland i Južna Afrika kao posmatrač. Osnovna ideja je da se izučavanjem dosadašnjeg iskustva u radu OUN, gde su pri donošenju ključnih odluka manje zastupljene zemlje iz neposrednog okruženja kriznog regiona, otklone uočeni nedostaci. Mreža takodje ima ulogu “think tank”, u kome se vodi rasprava između zainteresovanih država, raznih naučnih instituta i NGO. Mreža je zamišljena kao most za pronalaženje rješenja koje zadovoljava sve zainteresovane strane. Svake godine se menja predsedavajući, odnosno zemlja u kojoj se održava sastanak ministara i predstavnika zemalja članica Mreže ljudske bezbednosti.” (Đorđević, Ivica “Realizacija koncepta ljudske bezbednosti u praksi” u Dulić, Dragana 2004, *Ljudska bezbednost/Human Security II/1*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Centar za istraživanje ljudske bezbednosti, Beograd, str. 116.)

⁵¹ Department of Foreign Affairs and International Trade 2003, *Evaluation of the Human Security Program*, (31.10.2011.), http://www.international.gc.ca/about-a_propos/oig-big/2003/evaluation/human_security-securite_humaine.aspx?lang=eng&view=d.

nepovoljnih prilika u zemlji i svijetu, straha od terorizma i promjene vladajućih struktura, počeo da blijedi, a tradicionalna sredstva postizanja sigurnosti su ponovno počela dobijati na popularnosti dovodeći u pitanje temeljne postulate kanadskog shvatanja ljudske sigurnosti.

Pored Kanade, pobornica škole užeg pristupa je i Norveška kao i autori Mack, MacFarlane, Krause i drugi. Mack je, recimo, stajališta da je “prijetnja političkog nasilja ljudima, od strane države ili bilo kojeg drugog organiziranog političkog subjekta, prikladan predmet koncepta ljudske sigurnosti.” Slijedom toga, po njemu je ljudska sigurnost “zaštita pojedinaca i zajednica od rata i ostalih oblika nasilja” (prema Kerr u Collins, 2010:118)

Iako u obzir prije svega uzima nasilne prijetnje, koje pored sistemskih, mogu biti vojne i fizičke *e.g.* nedozvoljena trgovina lakim naoružanjem, korištenje protupješadijskih mina, nedozvoljena trgovina drogama i sl., ova škola se ne ograničava samo na njih, već tretira i mnoge druge koje mogu nastati kao “kolerati nasilja.” (Kerr u Collins, 2010:118) Dakle, prioritet je spriječiti ili riješiti nasilne sukobe i pobrinuti se za sigurnost ljudi, pa se tek onda uhvatiti u koštar s ostalim prijetnjama. Ovakvo stajalište pravi jasnu razliku između ljudske sigurnosti i razvoja.

5.3. Sličnosti i razlike između užeg i šireg pristupa

Jedna od dodirnih tačaka između dva navedena tumačenja ljudske sigurnosti je pojedinac kao referentni objekt, a druga je da država, zbog izmjenjenih sigurnosnih prilika, više ne može biti glavni subjekt u svjetskoj politici. Na listi prioriteta sigurnost ljudi mora biti na prvom mjestu, dok tradicionalno poimanje sigurnosti slijedi odmah iza nje. Također, oba pristupa se slažu da su vrijednosti koje treba štititi fizička sigurnost i blagostanje pojedinca, kao i lična sloboda. To je razvidno iz stava UNDP-a da se ljudska sigurnost ne odnosi na oružje, nego na ljudski život (fizička sigurnost i blagostanje pojedinca) i dostojanstvo (sloboda). Slično tome, stav kanadske vlade je, kako je već navedeno, da ljudska sigurnost podrazumijeva osiguranje prihvatljive kvalitete života i zajamčenost temeljnih ljudskih prava što opet implicira fizičku sigurnost i blagostanje pojedinca, s jedne, i slobodu, s druge strane.

Nadalje, kada se radi o identificiranju prijetnji u oba slučaja lista je gotovo neiscrpna i podrazumijeva svakodnevne direktnе i indirektnе prijetnje. Pod direktnim Alkire podrazumijeva “prijetnje koje su smišljeno i namjerno prouzrokovane od strane jedne ili druge grupe, bilo da su to teroristi, države, pobunjeničke frakcije ili paramilitarne grupe...

Direktne prijetnje su često povezane s nasiljem, iako mogu imati i drugačije forme kao što su smišljene javne politike ili ekonomsko izuzeće. To su štetne radnje.” Prema istoj autorici indirektne “ili strukturalne prijetnje su postupci grupa ili sistema ili institucija čija je prijetnja ljudskoj sigurnosti nusproizvod aktivnosti poduzete zbog drugačijeg primarnog cilja... Indirektne prijetnje zahtijevaju jasne strategijske odgovore, naročito reagiranje na nemamjerne (ali predvidljive) posljedice radnji...”⁵²

Apologete i šire i uže škole direktnim prijetnjama smatraju nasilne kriminalne radnje, zlostavljanje djece, nasilje u porodici, zlostavljanje žena i sl., dok represiju od strane vlasti, terorizam i genocid navode kao organizirani oblik direktnog nasilja, s tim da uži pristup navodi još i različite primjere društvenog nasilja *i.e.* postojanje privatnih zaštitarskih agencija, razbojništvo, pojava lokalnih gospodara rata, unutrašnji rat i etničko nasilje. Identificiranje ovih prijetnji je kanadski doprinos užoj školi i njegova osnova je organizirano nasilje bilo ono nacionalno, pod koje potпадaju navedene prijetnje, transnacionalno, koje uključuje transnacionalni kriminal, i internacionalno ili globalno, gdje se podrazumijevaju ratovi između država, oružje za masovno uništenje, protupješadijske mine i sl.

Prijetnje koje oba koncepta smatraju indirektnima su nestaćica vode i nedovoljna zdravstvena zaštita koje rezultiraju nemogućnošću zadovoljenja osnovnih potreba ljudskog organizma. Zatim, tu su razne vrste bolesti, opseg siromaštva i ekomska nerazvijenost u zemljama u razvoju, nedovoljan obim plaćenog rada i samoodrživog zaposlenja koji u zemljama u razvoju mogu predstavljati granicu između života i smrti, a u industrijski razvijenim zemljama značiti povećanje broja psihičkih oboljenja čiji je rezultat ugroženost zdravlja i sreće pojedinca. Za oba pristupa važnu indirektnu prijetnju ličnoj sigurnosti i blagostanju predstavljaju i prirodne katastrofe koje za posljedicu često imaju veliki broj žrtava. Na internacionalnoj ili globalnoj razini te prijetnje su porast populacije, migracije, zagađenje i izražena nejednaka potrošnja širom svijeta, ali i u državnim okvirima, što dovodi do pojave malobrojnih elita čija potrošnja uvelike prelazi onu prosječnih građana. Pored toga što takva potrošnja nije dostupna svima, ona je razlog intenzivnijeg iskorištavanja teško obnovljivih ili neobnovljivih prirodnih izvora. Globalizirana ekonomija, također, predstavlja izvor prijetnji za oba pristupa, jer, pored prednosti otvorenog tržišta i povećanja obima trgovine, nedostaci u vidu protekcionizma i ponašanja mimo pravila kako bogatih, tako i

⁵² Alkire, Sabine 2003, “A Conceptual Framework for Human Security”, *CRISE Working Paper*, Working Paper 2, str. 1-50, (27.01.2012.), <http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper2.pdf>.

siromašnih zemalja dovodi do nestabilnosti globalnog ekonomskog sistema koje mogu predstavljati indirektnu prijetnju ličnoj sigurnosti i blagostanju. Dakle, ekomska kriza u jednom dijelu svijeta može pogoditi i nanijeti štetu drugima čemu i sami svjedočimo od 2008. godine i izbijanja ekomske krize u SAD-u.

Naočigled harmoničan stav u pogledu identificiranja prijetnji ličnoj sigurnosti i slobodi pojedinca narušen je forsiranjem šire škole na indirektnim, odnosno zagovornika užeg pristupa na direktnim prijetnjama. To je naročito primjetno u nastojanjima uže škole da se težište stavi na stalnu, mada umanjenu, važnost prijetnji tradicionalnom poimanju sigurnosti, kao i na organizirano unutrašnje nasilje. U kritici šireg pristupa proponenti užeg koncepta navode da će naglašavanje prijetnji povezanih s nedovoljnim razvojem dovesti do zanemarivanja prijetnji povezanih s nasilnim konfliktima.⁵³ Pored ovoga, kritike uže škole ističu nepraktičnost i utopijsku narav šireg koncepta kome, također, manjka analitičke strogosti i jasnoće što ga čini manje važnim za razmatranje u procesu iznalaženja najboljih rješenja. Definicija ljudske sigurnosti šireg koncepta uključuje preširok spektar međusobno nepovezanih elemenata kojom se, u konačnici, ništa ne objašnjava. Tako rastegnuta, ljudska sigurnost gubi svoj značaj na političkom planu jer da bi postala instrumentom za postizanje rješenja, korišćenim od strane kako država, tako i međunarodnih organizacija, ona mora biti u mogućnosti da postavlja prioritete što, očigledno nije slučaj sa širom školom.⁵⁴ Iznoseći svoj stav o široj školi Mack je veoma izravan: “[k]oncept koji u istu ravan stavlja takve raznolike prijetnje kao što su genocid i povreda ljudskog dostojanstva može biti od koristi za propagiranje, ali ima ograničenu upotrebu za analizu javnih politika. Nije slučajno da se širi koncept ljudske sigurnosti, opisan od strane Razvojnog programa UN-a u često spominjanom Izvještaju o ljudskom razvoju iz 1994., jako rijetko koristi za provođenje istraživačkih programa.”⁵⁵ Ipak, uža škola ne zagovara potpuno isključenje šire, već njeno izmještanje u okvire ljudskog razvoja. Isto tako, to bi doprinijelo eventualnoj promjeni kritičkih stavova koje pojedini autori imaju naspram koncepta ljudske sigurnosti u cjelini.

⁵³ Bajpai, Kanti 2000, *Human Security: Concept and Measurement*, (24.01.2012.), http://www.hegoa.ehu.es/dossierra/seguridad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.

⁵⁴ Amouyel, Alexandra 2006, *What is Human Security?*, (26.01.2012.), http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue1pdf/amouyel_alex.pdf.

⁵⁵ Mack, Andrew 2005, *Human Security Report 2005*, (26.01.2012.), <http://www.hsrgroup.org/docs/Publications/HSR2005/2005HumanSecurityReport-WhatIsHumanSecurity.pdf>.

S druge strane, širi pristup zastupa stajalište da ako je referentni objekt sigurnosti postao pojedinac, onda se ne mogu postavljati prioriteti u rješavanju prijetnji kojima je izložen jer analitička strogost i jasnoća mogu koristiti pri donošenju učinkovitih rješenja, ali ne daju potpun uvid u prijetnje po pojedinca do kojeg se dolazi složenijim i manje preciznim putem čija je svrha pokazati kompletno stanje stvari. Nadalje, zagovornici šire škole tvrde da upravo holistički pristup pruža osnove za strukturalnu i interdisciplinarnu analizu, kao i za donošenje smjernica, što bi utjecalo na poboljšanje koordinacije između studija koje se bave sukobima, sigurnošću, ljudskim pravima i razvojem. Također, veći broj uzroka nedovoljnog razvoja, sukoba ili ljudske nesigurnosti je isti i analiziranjem, na primjer, jedne prijetnje došlo bi se do istodobnog rješenja nekoliko problema. Zbog toga nije razumna kategorička podjela prijetnji, prava i problema vezanih za nedovoljni ljudski razvoj, već se treba okrenuti međusektorskom pristupu ljudskoj sigurnosti.⁵⁶

Sljedeća tabela daje sažeti uvid u sličnosti i razlike između dva pomenuta pristupa:

	Širi pristup	Uži pristup
Sigurnost za koga	Prvenstveno pojedinca	Prvenstveno pojedinca, ali je važna i sigurnost države
Sigurnost kojih vrijednosti	Lična sigurnost/blagostanje i sloboda pojedinca	Lična sigurnost/blagostanje i sloboda pojedinca
Sigurnost od kojih prijetnji	Direktno i indirektno nasilje; veći naglasak na indirektnom nasilju, naročito ekonomskim i ekološkim faktorima	Direktno i indirektno nasilje; veći naglasak na dvorazinskom direktnom nasilju – nacionalni nivo/društveno i međunarodni nivo/globalno
Sigurnost kojim sredstvima	Promocija ljudskog razvoja: osnovne potrebe uključujući pravičnost, održivost, veću demokratizaciju i učešće na svim nivoima globalnog društva	Promocija političkog razvoja: globalne norme i institucije (upravljanje) uključujući kolektivnu upotrebu sile kao i sankcije ako i kada je neophodno

Tabela II: Usporedba šireg i užeg pristupa ljudskoj sigurnosti⁵⁷

Ljudska sigurnost će biti uspješan koncept samo ako su ostvarene obje slobode: sloboda od siromaštva i sloboda od straha. Unatoč međusobnim razlikama, koje su, uglavnom, rezultat postavljanja ili ne postavljanja prioriteta u otklanjanju prijetnji, zajednički naporu zagovornika ova dva pristupa doveli su do značajnih ostvarenja na polju ljudske

⁵⁶ Amouyal, Alexandra 2006, *What is Human Security?*, (26.01.2012.), http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue1pdf/amouyal_alex.pdf.

⁵⁷ Bajpai, Kanti 2000, *Human Security: Concept and Measurement*, (22.03.2012.), http://www.hegoa.ehu.es/dossierra/seguridad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.

sigurnosti *i.e.* 1997. godine u Ottawi je potpisana Konvencija o zabrani proizvodnje, upotrebe, skladištenja i prijenosa protupješačkih mina, 2002. godine je osnovan Međunarodni krivični sud, ponovo su, i s jačim intenzitetom, aktualizirana pitanja u vezi ljudskih prava, prevencije konflikata i zdravstene zaštite, otvorene su globalne diskusije o sigurnosti i miru, pod pokroviteljstvom Kanade i Japana otvorene su debate o odgovornosti za zaštitu i odgovornosti za razvoj, ljudska sigurnost je postala dio sigurnosne agende i nekih regionalnih organizacija kao što je EU i sl. (Tadjbakhsh i Chenoy, 2007:23) Koncept će neupitno dobiti na prodornosti i popularnosti preusmjere li se napor s neučinkovitih konfrontacija između dvaju škola na iznalaženje definicije ljudske sigurnosti koja će biti po mjeri i jednih i drugih.

6. Ljudska sigurnost čime – akteri i instrumenti ljudske sigurnosti

U prethodnim izlaganjima smo rekli koga ljudska sigurnost treba da štiti, koje su najvažnije vrijednosti referentnog objekta ljudske sigurnosti koje moraju biti zajamčene i od kojih prijetnji se imaju zaštititi. Ovdje ćemo dati odgovor na pitanje ko i uz korištenje kakvih sredstava je nadležan za provedbu ljudske sigurnosti i njeno održavanje na odgovarajućoj razini. Kao što je bio slučaj u pomenutim razmatranjima, tako su i po ovom pitanju razlike u stajalištima dvaju pristupa ljudskoj sigurnosti očigledne. Široko postavljeno gledište na prijetnje škole slobode od siromaštva uslovjuje neograničenost sredstava za postizanje ljudske sigurnosti jer postoji bezbroj prijetnji egzistencijalnom jezgru pojedinca i ljudskom razvoju u cjelini. Nasuprot tome, za školu slobode od straha sredstva su ograničena jer se za izvor prijetnji ljudskoj sigurnosti prvenstveno uzima političko nasilje. (Kerr u Collins, 2010:119) Unatoč međusobnim razlikama oba koncepta se slažu da ta sredstva ne treba da podrazumijevaju korištenje sile, ili bar ne dok se ne iscrpe druge mogućnosti. Stajalište da sila uopće ne treba biti instrument ljudske sigurnosti, već se ona ima postići razvojem, podržava širi pristup, dok uži zagovara inicijalno poduzimanje različitih mjera kojima, u slučaju nerješavanja problema, slijedi upotreba sile. Njena primjena u takvim slučajevima će biti kolektivna i neće sadržiti tradicionalne motive sigurnosti, nego će se koristiti isključivo za postizanje ljudske sigurnosti.

Prije identificiranja različitih instrumenata za postizanje ljudske sigurnosti potrebno je identificirati aktere koji će se njima koristiti. To su, prije svega države, čija je uloga dvojaka. S jedne strane, one mogu biti najveći izvori prijetnji ljudskoj sigurnosti, a s druge, upravo države raspolažu sa širokim dijapazonom sredstava za postizanje ljudske sigurnosti. S

obzirom da se prijetnje, pored nacionalne, javljaju i na ostalim razinama neophodni su i drugi akteri koji će se uključiti u njihovo rješavanje – institucije globalnog upravljanja, međunarodne organizacije, nevladine organizacije, civilno društvo i sl. Zbog multidisciplinarnosti ljudske sigurnosti i potrebe za integralnim pristupom u rješavanju problema svi zainteresirani akteri bi trebali razvijati dugotrajnu suradnju i partnerstvo, no to u praksi nije slučaj. Jedan od razloga je nedovoljna uključenost samih ljudi u cijeli proces i promjena njihove uloge žrtve ka aktivnom učešću u identificiranju problema i poduzimanju odgovarajućih rješenja. Sljedeći kamen spoticanja su različite interpretacije ljudske sigurnosti od strane država i organizacija što dovodi do nemogućnosti iznalaženja zajedničkog rješenja i njegove implementacije. Države nisu u mogućnosti da djeluju u istom pravcu jer, *nolens-volens*, svaka ide za svojim interesima, a ne sve zajedno u pravcu poboljšanja situacije u kojoj se nalaze ljudi čija je sigurnost ugrožena. Slikoviti primjer ovoga je ponašanje dva glavna proponenta ljudske sigurnosti na razini država – Kanade i Japana – koji ljudskocentrični pristup sigurnosti promoviraju kao svoju vanjsku, a ne unutrašnju politiku. Nastojanja ovih dviju srednjih sila da korištenjem moći ubjedivanja osnaže vlastiti položaj na međunarodnoj sceni, jer tradicionalnim metodama to nisu u mogućnosti, neki doživljavaju kao iskorištavanje koncepta ljudske sigurnosti. Ovo, naravno ne mora biti slučaj jer se može dogoditi *win-win* situacija, odnosno da su interesi i aktera i referentnih objekata istovjetni.⁵⁸

Onog trenutka kada postane očigledno da je ljudska sigurnost ugrožena u idealnom slučaju akteri će, bilo da djeluju pojedinačno ili u koaliciji, odmah pribjeći nenasilnim sredstvima za adekvatno tretiranje izvora sukoba čime će se prevenirati njegovo eskaliranje i ponovno dostići željeni nivo ljudske sigurnosti. U zavisnosti od konkretnih prijetnji ta sredstva mogu biti “reforma sigurnosnog sektora, održivi ekonomski razvoj, preventivna diplomacija, postkonfliktna izgradnja države, medijacija i pregovaranje uz sudjelovanje strana koje nisu u sukobu.”⁵⁹ Pored ovih, na unutardržavnom planu može se posegnuti i za mjerama u oblasti zdravstva, školstva ili demokratizacije, dok bi na međunarodnom nivou one uključivale dosljedniju primjenu međunarodnog prava i jačanje međunarodnih institucija i

⁵⁸ Amouyal, Alexandra 2006, “What is Human Security?”, *Revue de Sécurité Humaine/Human Security Journal*, Issue 1, str. 10-23, (30.01.2012.), http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue1pdf/amouyal_alex.pdf.

⁵⁹ Liotta, P. H. and Owen, Taylor 2006, “Sense and Symbolism: Europe Takes On Human Security”, *Parameters*, Vol. XXXVI, str. 85-102, (30.01.2012.), <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/06autumn/liotta.pdf>.

organizacija. Ovim sredstvima “UNDP-ovog interventnog razvoja”⁶⁰, od kojih većina zahtjeva ispunjenje različitih preduslova, izradu dugoročnih strategija, investiranje tokom dužeg vremenskog perioda i sl., sklonija je škola šireg pristupa. Za razliku od nje, uži pristup naglašava važnost *zaštite*⁶¹, odnosno neposrednog interveniranja od strane aktera koje može biti:

- a) preventivno ili postkonfliktno – u zavisnosti od ozbiljnosti prijetnji, kao i od odlučnosti i spremnosti aktera da djeluju,
- b) civilno, vojno ili civilno-vojno – u zavisnosti od vrste prijetnji na koje se odgovara,
- c) socijalno, ekonomsko i političko – u zavisnosti od djelokruga države u kojem se intervenira. (McCormack u Cvetković, 2005:13)

Bilo koja od navedenih intervencija, a naročito ona koja podrazumijeva upotrebu sile, za sobom povlače osjetljivo pitanje državnog suvereniteta koji je prepreka ljudskoj sigurnosti. To je, navodi McCormack, razlog što ljudska sigurnost “iznova određuje odnos između države i njenih vlastitih građana. Suverenost više ne predstavlja inherentno “pravo” ili jurističku činjenicu države, već nešto što zavisi od međunarodne zajednice, a u ime građana te države.” (Ibid) Na pitanju suvereniteta se lome koplja ne samo između šireg i užeg pristupa, nego i između ljudske sigurnosti u cjelini i tradicionalnog poimanja sigurnosti. Za tradicionaliste, humanitarne intervencije predstavljaju potencijalni rizik za nastavak sukoba i patnji stanovništva. Uz to, poštivanje principa suverenosti smanjuje izglede za rat između država što doprinosi stabilnosti međunarodnog poretku. S druge strane, proponenti ljudske sigurnosti neophodnost interveniranja dovode u vezu s međunarodnom stabilnošću objašnjavajući da poroznost granica između država i njihova sve veća povezanost pogoduju preljevanju nesigurnosti u susjedne države, kao i u one udaljenije. Dakle, nesigurnost građana dovodi do nesigurnosti država, a ako države nisu sigurne ugrožena je međunarodna stabilnost. Ova uzročnoposljedična povezanost služi i kao opravdanje podrške UN-a humanitarnim intervencijama. (Kerr u Collins, 2010:120)

⁶⁰ Bajpai, Kanti 2000, “Human Security: Concept and Measurement”, *Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1*, str. 1-64, (30.01.2012.), http://www.hegoa.ehu.es/dossierra/seguirad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.

⁶¹ Ibid

Iznimke od principa nemiješanja u poslove druge države ili vojnog neinterveniranja su, prema međunarodnom pravu, samoodbrana i interveniranje uz prethodno odobrenje Vijeća sigurnosti UN-a koje odluku donosi na temelju procjene da li je ugrožen ili narušen mir i da li je izvršen akt agresije. Također, Vijeće sigurnosti je donosilo odluke za kolektivno djelovanje u slučajevima masovnog narušavanja ljudskih prava, pa su uslijedile intervencije u sjevernom Iraku, Somaliji, BiH, Liberiji i Sijera Leoneu. (Glasius i Kaldor, 2006:9) Alternative stajalištu da je za intervenciju izričito potrebno odobrenje Vijeća sigurnosti su se počele tražiti od intervencije NATO-a na Kosovu 1999. godine, a kulminaciju je predstavljala tvrdnja, potkrijepljena primjerima, blago rečeno, neuspješnih intervencija u Ruandi i BiH, da je, poslije napada na SAD 11. septembra 2001. godine i njihovog odgovora u vidu rata protiv terora, dotadašnji koncept humanitarnih intervencija izgubio smisao. Uvjetno gledanje na suverenitet, kao jedne od nužnih prepostavki postojanja i djelovanja država u modernom političkom poretku, je institucionalizirano u izveštaju pod nazivom Odgovornost za zaštitu kojeg je 2001. godine objavila Međunarodna komisija o intervenciji i državnoj suverenosti. Izveštaj definira intervenciju kao “radnju poduzetu protiv neke države ili njenih vođa, bez njene ili njihove suglasnosti, u svrhe za koje se tvrdi da su humanitarne ili zaštitne”⁶², dok se na suverenitet gleda kroz prizmu odgovornosti za poštivanje suvereniteta drugih država i odgovornosti za poštivanje digniteta, prava i sloboda vlastitih građana. Ukoliko potonji princip država nije u mogućnosti ispuniti tj. “[a]ko stanovništvo trpi ozbiljnu štetu, kao posljedicu unutrašnjeg rata, pobune, represije ili propasti države, a ta država ne želi ili nije u mogućnosti da to zaustavi ili otkloni, princip nemiješanja se poviňuje međunarodnoj odgovornosti za zaštitu.”⁶³ Uzimajući u obzir sve implikacije po suverenitet države, u Izveštaju su, također, detaljno obrađena pitanja prava na intervenciju, kako se ona poduzima i ko je za to nadležan.

Iako se činilo da su sve nedoumice u vezi intervencija otklonjene tokom održavanja 60. sjednice Opće skupštine UN, kada je usvojena rezolucija o Završnom dokumentu Svjetskog sastanka na vrhu 2005. godine, kojom se svaka država članica obavezala da će “zaštiti svoje stanovništvo od genocida, ratnih zločina, etničkog čišćenja i zločina protiv

⁶² Commission on Intervention and State Sovereignty 2001, *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, (31.01.2012.), <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>.

⁶³ Ibid

čovječnosti”, a ako to nije u stanju međunarodna zajednica će biti spremna “da poduzme kolektivnu akciju... ako se nenasilna sredstva pokažu neadekvatnima”⁶⁴, većina zemalja u razvoju pokazuje svoje nezadovoljstvo demonstriranom spremnošću zemalja Zapada za poduzimanjem unilateralnih intervencija. Za države kruga G77 to predstavlja još jedan pokušaj *westernizacije* nezападних društava pod egidom ljudske sigurnosti. Njihovo stajalište je dijametalno suprotno i podrazumijeva provođenje razvoja od strane države uz pomoć međunarodnih donatora i očuvanje bezuvjetne suverenosti jer se uvjetovana suverenost smatra “još jednim primjerom postavljanja pravila svjetske politike od strane moćnih zapadnih država i izgovorom za uplitanje u unutarnje poslove nedavno dekoloniziranih država.” (Kerr u Collins, 2010:121) Pojavljuje se situacija gdje suverenitete slabijih država diktira jedna država ili koalicija više jačih država što direktno utječe na povećanje nesigurnosti i društvene nestabilnosti, kako unutar tih zemalja, tako i u zemljama njihovog okruženja, pa i šire.

O bilo kojem slučaju ili vrsti ugrožavanja ljudske sigurnosti da se radi još uvijek su države te koje će, zbog kapaciteta koje posjeduju, prve pružiti odgovor s namjerom ponovne uspostave ljudske sigurnosti. S obzirom da sila najčešće ne predstavlja nazučinkoviti rješenje u suzbijanju raznolikih prijetnji kojima su pojedinci izloženi, intervenirajući akteri bi u obzir prvo trebali uzeti upotrebu nenasilnih sredstava koja im stoje na raspolaganju, a to se prvenstveno odnosi na korištenje sredstava iz domena ljudskog razvoja i na *meku moć*, odnosno “na moć atrakcije – da druge dovedete u situaciju da hoće ono što vi hoćete, da se usmjeri mišljenje, da se postavi agenda...”⁶⁵ Pored nužnosti da budu sposobne intervenirati, države, tokom tog procesa ne bi trebale, namjerno ili nenamjerno, doprinijeti dalnjem narušavanju ljudske sigurnosti i time u još nepovoljniji položaj dovoditi one u čiju zaštitu je intervencija i poduzeta. Ovakav slijed ponovne uspostave ljudske sigurnosti će stvoriti uslove za uključivanje i drugih subjekata neophodnih za reizgradnju države *e.g.* globalne institucije, nevladine i vladine organizacije različitih nivoa, *ad hoc* koalicije i sl. Svi akteri moraju da djeluju zajedno pri tom produbljujući međusobnu suradnju jer ljudska sigurnost zahtjeva više od individualne akcije i “[u] međuvisnom i globaliziranom svijetu svatko ima udio u ljudskoj sigurnosti.” (Kerr u Collins, 2010:126)

⁶⁴ The 2005 World Summit, *2005 World Summit Outcome*, (31.01.2012.), <http://www.ipu.org/splze/unga05/outcome.pdf>.

⁶⁵ S. Nye Jr., Joseph 2004, *The Benefits of Soft Power*, (03.02.2012.), <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>.

7. Mjerenje ljudske sigurnosti

Primarna orijentacija ljudske, a to je u osnovi i svake druge vrste sigurnosti, je na prevenciji i zaštiti od budućih prijetnji i rizika. Da bi se taj poduhvat uspješno realizirao ljudska sigurnost mora biti mjerljiva, a dobijeni rezultati u službi sticanja uvida u postojeće stanje, njegovo poboljšanje i pravljenje strategija i sistema ranog upozoravanja za eventualne krizne situacije. S obzirom na holistički pristup ljudske sigurnosti, tj. da se gotovo svaka prijetnja koja postoji smatra prijetnjom ljudskoj sigurnosti i da nema razlika između prijetnji, nemoguće je identificirati, izmjeriti i procijeniti sve nesigurnosti. Dakle, najveći izazov u nastojanju da se ljudska sigurnost učini analitički korisnom jeste izbor parametara pomoću kojih se biraju relevantne prijetnje ljudskoj sigurnosti. Owen nudi tri rješenja ove nedoumice:

- a) pravljenje liste prijetnji koje će biti uključene u nacrt istraživanja,
- b) korištenje parametara koji se određuju prema raspoloživosti podataka i
- c) regionalni fokus i uzimanje u obzir donje granice egzistencijalnog jezgra koja se određuje radnom definicijom ljudske sigurnosti u nacrtu istraživanja.

Prva opcija nije prihvatljiva jer je u pitanje dovedena pristranost istraživača prilikom odabira prijetnji. Druga opcija koju nudi Owen je problematična iz razloga što će institucije koje imaju mogućnosti za prikupljanje podataka na globalnoj razini, zbog mandata koji su im povjereni, prioritizirati prijetnje. Treća opcija se čini prihvatljivom zbog toga što se u obzir ne uzimaju sve prijetnje ljudskoj sigurnosti, nego samo one koje su karakteristične za određene regije i koje su identificirane uzimajući u obzir koliko ozbiljno je ugroženo unaprijed definirano egzistencijalno jezgro. Nadalje, Owen smatra da bi se u svrhu mjerenja ljudske sigurnosti trebali koristiti podaci prikupljeni na lokalnoj, a ne državnoj razini jer se značajna odstupanja mogu naći kako između država, tako i unutar njih. Podaci o prijetnjama ljudskoj sigurnosti koje su karakteristične za određeni region su pogodni za prostornu analizu na temelju koje se detektiraju *vruće tačke*, tj. područja pogodena višestrukim prijetnjama, koje otkrivaju eventualne prostorne veze između prijetnji. Unatoč skepticizmu pojedinih autora i *paradoksu*⁶⁶ mjerenja ljudske sigurnosti, Owen je ponudio metod koji pokazuje da se široki

⁶⁶ “Što je metodološki pokušaj konceptualno precizniji – širi – (i.e. bliže predstavljanju svih mogućih prijetnji) postaje manje praktičan i analitički izvodljiv.” (Owen, Taylor 2003, *Human Security Mapping: A New Methodology*, (14.03.2012.), http://www.prio.no/sptrans/1122703263/file44641_human_security_mapping.pdf.)

koncept ljudske sigurnosti može tačno izmjeriti smanjujući obim prijetnji prema njihovoj ozbiljnosti i regionalnoj pojavnoj ravni.⁶⁷

Pored navede metode mjerena ljudske sigurnosti postoje i druge kod kojih je primjetan različit tretman, pa i izostavljanje, nekih od sedam kategorija prijetnji ljudskoj sigurnosti što pokazuje sljedeća tabela:

	Economic Security	Food Security	Health Security	Environmental Security	Personal Security	Political Security	Community Security
Generalized Poverty Index	Red		Red			Red	Red
Human Security Audit	Red	Red	Red	Red	Red	Red	
Index of Human Insecurity	Red		Red			Red	
Human Security Report					Red		
Harvard School of Public Health	Red					Red	
Hummel: Factor Analysis	Red	Red	Red		Red	Red	

Tabela III: Mjerni spektar⁶⁸

Generalized Poverty Index – Indeks općeg siromaštva je metoda kojom King i Murray mjere ljudsku sigurnost koju su, kako je već navedeno, definirali kao broj godina budućeg života provedenih izvan stanja općeg siromaštva, pri čemu je opće siromaštvo stanje u kojem pojedinac padne ispod unaprijed određene granice bilo koje ključne domene ljudske dobrobiti. Dakle, nađe li se pojedinac ili grupa ljudi ispod dozvoljene granice, po važnosti istih, domena – prihod, zdravlje, obrazovanje, politička sloboda i demokracija – njegova/njihova ljudska sigurnost je ugrožena. S ciljem da nadograde svoj koncept općeg siromaštva King i Murary su ponudili tri dodatne metode mjerena ljudske sigurnosti:

⁶⁷ Owen, Taylor 2004, *Challenges and opportunities for defining and measuring human security*, (14.01.2012.), <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf>.

⁶⁸ Owen, Taylor 2003, *Human Security Mapping: A New Methodology*, (14.03.2012.), http://www.prio.no/sptrans/1122703263/file44641_human_security_mapping.pdf.

- a) Years of Individual Human Security – Godine osobne ljudske sigurnosti, predstavlja očekivani broj godina koje će pojedinac provesti izvan stanja općeg siromaštva;
- b) Individual Human Security – Osobna ljudska sigurnost, predstavlja omjer životnog vijeka za koji pojedinac očekuje da će ga provesti izvan stanja stanja općeg siromaštva;
- c) Population Years of Human Security – Godine ljudske sigurnosti populacije, predstavlja očekivani broj godina koje će određena populacija provesti izvan stanja općeg siromaštva, a dobija se zbrajanjem Godina osobne ljudske sigurnosti pojedinaca unutar referentne populacije.⁶⁹

Human Security Audit – Pregled ljudske sigurnosti je Bajpaijeva metoda koja za svrhu ima dobijanje podataka o sigurnosti i slobodi pojedinaca diljem svijeta, kao i podataka o načinima borbe protiv direktnih i indirektnih prijetnji koje ih ugrožavaju. Rezultati na godišnjoj razini se dobijaju kvantitativnim mjerjenjem prijetnji i kvalitativnim mjerjenjem sposobnosti hvatanja u koštač s prijetnjama *i.e.* međunarodni napor da se kontrolira proliferacija lakog naoružanja, statusi ugovora o kontroli ispuštanja ugljika u atmosferu, razmatranje državnih zakona koji mogu biti diskriminatori ili uvredljivi prema određenim etnoreligijskim zajednicama i sl.⁷⁰

Index of Human Insecurity – Indeks ljudske nesigurnosti uzima u obzir širok spektar prijetnji ljudskoj sigurnosti, ali je primarni fokus na ugrozenosti životne sredine, odnosno na kumulativnoj uzročnoj vezi između životne sredine i sigurnosti pojedinca. Korištenjem seta indikatora, ovom metodom Lonergan, Gustavson i Carter mjere nivoje nesigurnosti u oblasti životne sredine, ekonomije, društva i institucija. Ljudska sigurnost se, prema njima, postiže samo onda kada pojedinci ili zajednice imaju mogućnost da zaustave, umanju ili se prilagode prijetnjama nekoj od pomenutih oblasti, tj. prijetnjama njihovom okruženju i njihovim ljudskim i socijalnim pravima.⁷¹

⁶⁹ King, Gary i Murray, Christopher J.L. 2001-02, "Rethinking Human Security", *Political Science Quarterly*, Volume 116, Number 4, str. 585-610, (20.03.2012.), <http://gking.harvard.edu/files/hs.pdf>.

⁷⁰ Bajpai, Kanti 2000, "Human Security: Concept and Measurement", *Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1*, str. 1-64, (21.03.2012.), http://www.hegoa.ehu.es/dossierra/seguridad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.

⁷¹ Lonergan, Steve et al. 2000, *The Index of Human Insecurity*, (21.03.2012.), <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan037033.pdf>.

Human Security Report – Izvještaj o ljudskoj sigurnosti je publikacija neovisnog istraživačkog centra Human Security Report Project pri Univerzitetu Simon Fraser iz Kanade u kojoj se ugroženost ljudske sigurnosti u određenoj zemlji mjeri u toku godine dana na temelju broja samoubistava i smrtnih slučajevima uzrokovanih oružanim sukobima ili kriminalnim nasiljem koji dolaze na 100.000 stanovnika. Iako veoma restriktivna u pogledu indikatora, ovom metodom se podaci dobijeni na nivou država u određenom regionu mogu grupirati da bi se dobio prikaz regionalne ugroženosti ljudske sigurnosti.⁷²

Harvard School of Public Health – Harvardska škola javnog zdravstva, odnosno njeni predstavnici Leaning i Arie, na ljudsku sigurnost gledaju kao na prepostavku ljudskog razvoja. Takva ljudska sigurnost proizilazi iz minimuma ostvarenih uvjeta ljudskog preživljavanja u socijalnoj, psihološkoj, ekonomskoj i političkoj sferi ljudskog života. Uz pomoć negativnih indikatora *i.e.* društvena dislociranost (dom), pomjeranja u horizontalnoj nejednakosti (zajednica) i visoka diskontna stopa (vrijeme), Leaning i Arie mjere sljedeće elemente ljudske sigurnosti:

- a) održivi osjećaj doma,
- b) konstruktivne društvene i porodične mreže,
- c) prihvaćanje prošlosti i pozitivno poimanje budućnosti.

Dobijeni rezultati će pomoći u identificiranju i poduzimanju mjera protiv prijetnji koje izazivaju psihološke i socijalne pritiske kao što su: gubitak doma, iznenadni poremećaji u uspostavljenim tradicionalnim i mrežama unutar zajednice, i bojazan za budućnost.⁷³

Rummel: Factor Analysis – Rummel: faktorska analiza je veoma komplikirana matematička mjerna metoda kojom se detektiraju osnovne pravilnosti i obrasci nekog fenomena. Ovu metodu je Rummel iskoristio da na globalnoj razini izmjeri u kolikoj mjeri nedostatak slobode dovodi do ugrožavanja ljudske sigurnosti čiji su elementi nasilje, ljudski razvoj i ekonomski razvoj. Uz to, Rummel je pokazao da je sloboda ključni faktor u

⁷² Human Security Report Project, *Human Security Report 2009/2010*, (21.03.2012.), <http://www.hsrgroup.org/human-security-reports/20092010/graphs-and-tables.aspx>.

⁷³ Leaning, Jennifer i Arie, Sam 2001, "Human Security: A Framework for Assessment in Conflict and Transition", *Harvard Center for Population and Development Studies Working Paper Series*, Volume 11 Number 8, str. 1-70, (21.03.2012.), http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/764_JL-ArieWorkingPaper.pdf.

objašnjavanju i poboljšanju ljudske sigurnosti i da se može koristiti za predviđanje stanja ljudske sigurnosti.⁷⁴

Prikazane metode koriste različite indikatore što je posljedica kontekstualiziranog definiranja ljudske sigurnosti, dok rezultati mjerena idu u prilog tvrdnji da se mjereno ljudske sigurnosti može izvesti samo uz metodološku restriktivnost u pogledu prijetnji. Također, određeni nedostaci i odstupanja su svojstveni svakoj od navedenih metoda.

Iako je još 2000. godine Bajpai ustvrdio da postoje uvjeti za uspostavu “*kvantitativnog* mjerila ljudske sigurnosti na godišnjoj razini”⁷⁵, Indeks ljudske sigurnosti je, kao posljednji u nizu nastojanja da se što objektivnije prikažu društvene i ekonomski prilike u svijetu, prvi put objavljen 2008. godine od strane Davida Hastingsa, a dvije godine kasnije isti autor je objavio i njegovu poboljšanu verziju. Nedostatnost dotadašnjih *monokromatskih* (Bruto nacionalni proizvod) i *multispektralnih* (Indeks ljudskog razvoja) mjerena, kao i mnogobrojni, sve dostupniji, podaci i različiti indikatori razvijeni na temelju njih, predstavljali su dobre temelje za nastajanje *hiperspektralnog*⁷⁶ pristupa u mjerenu društava – Indeksa ljudske sigurnosti. Naime, primarni nedostatak Bruto nacionalnog proizvoda (BNP) je njegova ekskluzivna orijentiranost na ekonomiju, i zbog toga se ovo mjerilo nije pokazalo dobrim rješenjem mjerena razine razvoja neke zemlje jer zemlje “koje najdosljednije idu putem BNP orijentiranog “razvoja” mogu to činiti na štetu ostalih prioriteta, a same nisu nužno visoko razvijena društva u smislu pravednosti, društvenog tkiva ili ljudske sigurnosti.”⁷⁷ Untaoč tome što je svrha Indeksa ljudskog razvoja bila da se prilikom određivanja razine razvoja država u obzir uzmu kategorije koje će, pored šturih ekonomskih pokazatelja, pružiti sliku o standardu života ljudi, njihovom zdravlju i obrazovanju, s vremenom su i kod njega uočeni nedostaci –

⁷⁴ Rummel, Rudolph 2001, *Saving Lives, Enriching Life: Freedom as a Right and a Moral Good*, (21.03.2012.), <http://www.hawaii.edu/powerkills/WF.APPENDIX.HTM>.

⁷⁵ Bajpai, Kanti 2000, “Human Security: Concept and Measurement”, *Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1*, str. 1-64, (14.03.2012.), http://www.hegoa.ehu.es/dossierra/seguridad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.

⁷⁶ Monokromatski, multispektralni i hiperspektralni izvorno u Hastings, David 2011, *The Human Security Index: Potential Roles for the Environmental and Earth Observation Communities*, (15.03.2012.), <http://www.earthzine.org/2011/05/04/the-human-security-index-potential-roles-for-the-environmental-and-earth-observation-communities/>.

⁷⁷ Human Security Index 2009, *Release of the HSI*, (14.03.2012.), <http://www.humansecurityindex.org/?m=200911>.

prejednostavnost, nepotpuna geografska pokrivenost, neodgovarajući prikaz razmatranih aspekata ljudskog razvoja, poteškoće u kompariranju dobijenih rezultata i sl.

Za razliku od prvobitnog Indeksa ljudske sigurnosti, čije je stvaranje za cilj imalo da se “pokaže da (iako, *op. J.H.*) nesavršen Indeks ljudske sigurnosti može biti formuliran i (kao i sa drugim prototipima) korišten kao platforma za kritiku i put prema nečemu boljem”, njegova poboljšana verzija ima veću strategijsku težinu i obuhvata veći broj zemalja – preko 230. U osnovi Indeksa ljudske sigurnosti su tri pokazatelja – ekonomski, okolišni i društveni – i svaki od njih daje uvid u područje koje pokriva. “Indeks ekonomске strukture pokušava da pokaže finansijske izvore, uključujući zaštitu od finansijskih katastrofa, za svakoga. Indeks okolinske strukture kombinira rizik od ekoloških nesreća, zdravih životnih uvjeta, okolinske samoodrživosti i upravljanja. Indeks društvene strukture kombinira različitost, osnaživanje putem obrazovanja i informacija, sigurnost hrane, upravljanje, zdravlje i spokojstvo.” Novim Indeksom ljudske sigurnosti se, također, nastoje izbjegći kulturne i društvene predrasude na relaciji zapad-istok, sjever-jug i lijevo-desno, kao i smanjiti razlike i postići balans između lokalnog i globalnog konteksta, odnosno između interesa pojedinca i društva. Ukratko, Indeks ljudske sigurnosti je “indeks 30+ glavnih ekonomskih, okolinskih i društvenih indikatora”⁷⁸ predstavljenih u sljedećoj tabeli u izvornom prikazu:

⁷⁸ Hastings, David A. 2012, *The Human Security Index: An Update and a New Release*, (19.03.2012.), http://www.humansecurityindex.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/02/hsiv2-documentation-report1_1.pdf.

Human Security Index

<i>Input fields</i>	<i>{source}</i>	<i>Sub-indices</i>	<i>Index</i>
Income resources in the pocket of typical people (derived from * below)		Economic Fabric Index	
*GDP Per capita at purchasing power parity	(IMF, WDI, CIA)		
*Income equality (Gini Coefficient)	(SWIID, WIID, WDI, CIA)		
Protection from financial catastrophe (derived from @ below)			
@Foreign exchange reserves (% of imports)	(WDI, IMF, CIA)		
@External debt % of GDP	(WDI, CIA)		
@Current account balance % of GDP	(IMF, WDI, CIA)		
Environmental Vulnerability Index	(SOPAC)		
Environmental Performance Index	(Yale U & Columbia U)		
Greenhouse gas emissions per capita	(WRI)		
Population growth rate 2010-2050	(Census.gov, UN Pop.Div., SPC)		
Literacy rate	(UNESCO, WDI, CIA)	<i>Education & info empowerment</i> Social Fabric Index	
Connection Index (derived from # below)			
#Telephone fixed lines per capita	(ITU)		
#Mobile telephone accounts per capita	(ITU)		
#Internet users per capita	(ITU)		
Press Freedom Index	(Reporters Sans Frontieres)		
<<Wish list: Press Effectiveness Index>>			
Gender Gap Index	(WEF)	<i>Diversity</i> Social Fabric Index	
<<Wish list indices: race, ethnicity, religion, age, "disability" issues>>			
Global Peace Index	(VisionOfHumanity.org)		
World Prison Population List/Brief	(Kings College London)	<i>Peacefulness</i> Social Fabric Index	
Political Terror Scale	(PoliticalTerrorScale.org)		
% of people undernourished	(FAO, CGIAR-IFPRI)		
% of people below local poverty index	(WDI, CIA)	<i>Food security</i> Social Fabric Index	
Food imports compared to exports and GDP	(WDI)		
% of population food insecure (needing emergency aid)	(USDA)		
% of productive land per capita 2000+	(WDI)		
% change in productive land 2000+ / 1960+	(derived from WDI)		
Life expectancy at birth	(WHO, WDI, CIA)	<i>Health</i> Social Fabric Index	
% of LE that is unhealthy	(WHO)		
% of population using improved water source	(UNESCO, WDI)		
Health outcome equality	(Perle [Dundee] & Tang [Queensland])		
Political stability, no violence	(WGI)	<i>Governance</i> Social Fabric Index	
Control of illegal corruption	(WGI)		
Legal corruption	(Kaufmann & Vicente WB)		

Tabela IV: Podaci i komponente Globalnog indeksa ljudske sigurnosti – verzija 2⁷⁹

Rezultati dobijeni nekom od objektivnih metoda mjerjenja ljudske sigurnosti, od kojih se Indeks ljudske sigurnosti trenutno čini najprihvatljivijom, će neupitno značiti brže dolaženje do općeprihvaćene definicije ljudske sigurnosti i pored, stalnog i sistematskog praćenja sveukupnog stanja, omogućiti:

- a) izradu društvenog sistema ranog upozoravanja,
- b) usmjeravanje pažnje na problematična područja,
- c) redefiniranje prioriteta nacionalnih i internacionalnih javnih politika,
- d) određivanje nacionalnih i internacionalnih standarda i
- e) generiranje novog društveno znanstvenog znanja.⁸⁰

⁷⁹ Ibid

8. Rezime

Po načelima koje propagira, ljudska sigurnost nije novi koncept, ali su nove prijetnje koje ju ugrožavaju i okolnosti koje time nastaju. Nastojanja da se ograniči definicijska raskošnost ljudske sigurnosti koja joj se, s pravom, pripisuje i koja, prema nekim autorima, umanjuje vrijednost samog koncepta je dovela do pojave njegova dva tumačenja – užeg i šireg – koji se, u osnovi, razlikuju u neophodnosti prioritiziranja prijetnji i načina odgovora na njih. Jedini način da se otklone ovi i svi drugi nedostaci je da se ljudska sigurnost što češće sprovodi u praksi.

Iako se odnosi na pojedinca i zajednicu, ljudska sigurnost je globalni fenomen koji se prepiće sa državnom i međunarodnom sigurnosti ili, prema karakterizaciji UNDP-a, ljudska sigurnost je globalni problem koji zahtijeva globalno rješenje. Njeno postizanje je kolektivni napor koji uključuje pojedinca, kao aktivnog sudionika, ali ništa manje važnu ulogu ne igraju grupe i institucije civilnog društva, komercijalne, nevladine i međunarodne organizacije i vlade nacionalnih država. Unatoč tome, ljudska sigurnost je još uvijek najzastupljenija u konceptima međunarodnog mira i sigurnosti, a najzornija ilustracija toga su brojne intervencije koje, najčešće, poduzimaju koalicije više država, u pravilu predvođene jednom velikom silom, u državama u kojima je ugroženost ljudske sigurnosti od strane vlastitog državnog aparata dosegla kritičnu razinu, tj. ugroženost egzistencijalnog jezgra pojedinca ili zajednice.

Za razliku od stavova pojedinih autora, pokazalo se da ljudska sigurnost ne samo da je pogodna za istraživanja, nego, kada se kontekstualizira, predstavlja i pogodno sredstvo za donošenje odluka i izradu strategija koje će predstavljati adekvatne odgovore na kontinuirano mijenjanje i evoluiranje izvora i vrsta prijetnji. Uz to, njenim mjeranjem će se postići i kvalitetnija informiranost samog pojedinca o vlastitoj sigurnosti i otkloniti mogućnosti da se ona precijeni ili podcijeni. Pored postojećih, razvijanje novih metodologija mjerjenja ljudske sigurnosti će doprinijeti njenoj koherentnosti i olakšati iznalaženje efikasnijih načina za njen sprovođenje.

⁸⁰ Bajpai, Kanti 2000, "Human Security: Concept and Measurement", *Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1*, str. 1-64, (19.03.2012.), http://www.hegoa.ehu.es/dossierra/seguridad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.

TREĆI DIO

Ljudska sigurnost u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini

9. (Ne)važna ljudska sigurnost

S obzirom na godinu zvanične inauguracije pojma ljudske sigurnosti bilo je za očekivati da će se u UNDP-ovom godišnjem Izvještaju o ljudskom razvoju iz 1994. naći i Bosna i Hercegovina kao jedna od paradigm ljudske nesigurnosti. No, BiH nije posvećena niti riječ. Najvjerojatnije zbog toga što je bio rat, a pošto UNDP svoje programe razvija u miru, BiH mu je bila nedostupna.

Ne umanjujući značaj razloga zbog kojih su neke zemlje⁸¹ u to vrijeme zaslužile pozornost UN-a u promociji ljudske sigurnosti, za BiH je bilo normalno smatrati da ako u njoj bijesni rat, onda je ugrožena i sigurnost ljudi. Na tome je i ostalo u narednih pola decenije kada su se postepeno počeli ulagati međunarodni napori za identificiranjem razine ljudske sigurnosti u BiH. Djelatna nezainteresiranost međunarodnih subjekata za ljudsku sigurnost u BiH, osim sigurnosti njihovih predstavnika u ulozi izvjestitelja čije se izvještavanje svelo na princip gluhih telefona, nije novum za konkretan period, ali je nevjerojatno da je za domaće strukture, kako tad tako i danas, ljudska sigurnost još uvijek *terra ignota*. U periodu rata za lokalne gospodare života i smrti sigurnost njihovih podanika nije bila pri vrhu agende. Za očekivati je bilo da se, pored svakodnevnih pogibeljnosti rata, stojički prihvati i živi neimaština, nedostatak hrane i vode, loša zdravstvena usluga, lična i porodična ugroženost, nepoštivanje ljudskih prava i sl. Prihvatio se, živjelo se i preživjelo samo da bi shvatili da smo jednako ugroženi sada kao i u vremenu rata.

Zbog svoje očigledne nevažnosti u svjetskim relacijama, samoproizvedene uloge objekta kojim se našutavaju svjetski moćnici, pomućenih umova i neutraživih apetita domaćih *nekropolitičara*⁸² za BiH nije izgledan scenario da će u skorije vrijeme postati normalna i

⁸¹ Države koje su, u vrijeme objavlјivanja UNDP-ovog Izvještaja o ljudskom razvoju iz 1994. godine bile zahvaćene različitim oblicima kriza, uključujući i rat, su Burundi, Gruzija, Liberija, Ruanda, Tadžikistan, Alžir, Egipt, Meksiko i Nigerija.

⁸² Esad Zgodić ovakav soj političara vidi kao provoditelje jedne vrste *pseudopolitike*, odnosno “*meganacionalističke nekropolitike* – a ona jest, tako je ovdje primarno promatramo, djelo državne ili, pak, državnih partija, odnosno partije ili partija koje imaju javnu vlast u državi – i *nekrokratskog oblika* vlasti kojeg ona ustanavljuje, jeste da – oblikujući opštu društvenu, kulturnu i političku, odnosno pannacionalnu atmosferu nekrofiljskim mentalitetom i, između ostalog, i *velikim nacionalnim obećanjima* što ih produciraju, nazovimo ih tako, *nekrokrate* – pripremi narod za *agresivne ratove* i sve

ozbiljna država. No, taj cilj će se, nesumnjivo, ostvariti prije kada se, umjesto ispraznim velikonacionalnim temama, više pažnje i vremena počne posvećivati onima koje se tiču uslova života i rada običnih ljudi.

Svaka zemlja na svijetu mogla bi se svrstati u neku od kategorija ljudske sigurnosti, ali osobitost BiH je u tome što je ona jedna od rijetkih koja još uvijek ispunjava sve uslove da, po ugroženosti ljudske sigurnosti naravno, bude pri samom vrhu u njih svih sedam, uz istovremeno nepostojanje dovoljne razine zainteresiranosti i odlučnosti nekog od organa vlasti u državi za poduzimanje bilo kakvih mjera za poboljšanje situacije.

Iako ne smatramo da su neke kategorije ljudske sigurnosti važnije od drugih, naš je izbor da se ograničimo na ekonomsku, ličnu i političku sigurnost, i da, kroz uvidom u status populacija bh. društva koje su najpogođenije nedovoljnom razinom sigurnosti unutar odabranih kategorija, prikažemo trenutačno stanje u BiH. Kako su sve kategorije ljudske sigurnosti uzročno-posljedično povezane ostalih oblasti ćemo se dotaći posredno.

10. Politička sigurnost

Trend demokratizacije postkomunističkih zemalja s početka posljednje dekade prošlog stoljeća je zahvatio i novonastale samostalne države na prostoru bivše Jugoslavije i za sve, koji eventualno prije nisu bili u mogućnosti, je pružio priliku da uživaju u svim *novostečenim* pravima i slobodama. Usljed nepostojanja demokratske tradicije i nenavikli da se njima *ne upravlja*, ljudi sa ovih prostora su, uz pseudoizgovor samima sebi da im to prije nije bilo dozvoljeno, mogućnosti višestranačkog sistema iskoristili na najgori mogući način i, obilato dojeni nacionalističkim ideologijama, počeli su da one koji ne pripadaju njihovoj grupi gledaju kao Druge. Takva, po zlu pošla, demokratizacija je najizraženija bila u BiH i, umjesto radosti življenja bez komunističkih *okova* njeni narodi su bili osuđeni na politiku krvi i tla koja je rezultirala najstrašnjim od sviju oblika ugrožavanja ljudskih prava i sloboda – genocidom, linijama povučenim da nas razdvoje od Drugih, državnim birokratsko-sigurnosnim aparatom na kojem bi nam pozavidio bivši SSSR i preživljavanjem u mirovno-procesnom limbu bez mogućnosti konačnog spasenja.

ono što kao *nekrofilijsko* ide uz njih: za svenacionalnu recepciju kulta smrti, idolatrije žrtve, epike dužnosti, magije moći, opsesije prostorom, nacionalnog narcizma, automesijanskih halucinacija, i sl.” (Zgodić, 2009:357)

Postdejtonska BiH nije država svih ljudi koji u njoj žive i to ne na način da je ne doživljavaju kao svoju domovinu, već tako da se velikoj većini njih namjerno onemogućava pristup i uživanje u svim mogućnostima i potencijalima koje ona nudi. Kastinska je to država sa, za razliku od Indije, nešto propusnijim granicama između tri sloja društva pa je tako moguće da u najvišu kastu samo za vlastitu korist zainteresiranih političara, svakojakih moćnika i međunarodnih pripravnika/zvaničnika, rijetki pojedinac, zahvaljujući nesebičnom isticanju u slijepom provođenju principijelne politike *odozgo* i iznalaženju uspješnih načina da se oteža onima *odozdo*, bude katapultiran iz kaste klimoglavih birokrata. Kasta birokratskih poslušnika, po brojnosti jednaka populaciji nekog srednje velikog bh. grada, u tolikoj mjeri je gusto premrežena porodično-prijateljsko-rođačko-političko-nacionalno podobnim vezama da *bez vezni* prelazak u nju nekoga iz kaste siromaha spada u domen fikcije. Čak i kada se to dogodi, ti sretnici, na svoje kasnije razočarenje, bivaju odabrani ne zbog svojih kvaliteta, nego da se umiri komešanje raje uslijed lustracijskog izlaska u javnost i pokajničkog prokazivanja prljavog sistema od strane nezadovoljnog birokrata jer se neko drugi, ne imajući strpljenja da čeka red, drznuo da prije njega unovači bližnjega.

Politička sigurnost je kategorija kojom se bavi uži pristup ljudske sigurnosti – sloboda od straha – i njen primarni cilj je da omogući ljudima da “žive u društvu koje poštuje njihova osnovna prava.”⁸³ Paradoks je da upravo država, koja bi ih trebala jamčiti, najčešće ugrožava ta prava. Pored države, grupe i pojedinci također mogu narušavati osnovna prava drugih, ali i takvi slučajevi, često, imaju političku konotaciju. Osnovna razlika je da je grupama i pojedincima svojstveno *direktno fizičko nasilje*, dok se državne strukture, uz to, služe *strukturalnim i kulturnim nasiljem*.⁸⁴

⁸³ UNDP, *Human Development Report* 1994, (16.05.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf.

⁸⁴ Razvijajući studije mira i konfliktata Johan Galtung je, krajem 60-ih godina prošlog stoljeća, u znanstvenu upotrebu uveo pojmove direktnog i strukturalnog nasilja, da bi 90-ih klasifikaciju dopunio sa kulturnim nasiljem. Direktno ili personalno nasilje je ono kod koga se počinitelji i žrtve nasilja lako mogu identificirati. Sprovodi se direktnom upotrebotom fizičke sile nad određenom kategorijom društva i krajnji cilj mu je ubijanje. Kod strukturalnog nasilja je lakše identificirati žrtvu nego počinitelja koji, u ovom slučaju, nisu drugi ljudi već pojedine strukture društva, institucije sistema, organizacije ili uvjeti života. Sprovodi se indirektnim onemogućavanjem ljudi da zadovolje osnovne potrebe ili ostvare svoj puni potencijal, a krajnji cilj mu je eksploatacija. Kulturnim nasiljem se opravdava direktno i strukturalno nasilje, odnosno “(k)ulturalno nasilje čini da direktno i strukturno nasilje izgleda, ili se čak oseća, kao dobro – ili bar ne kao loše.” (Galtung 2009:274)

U uvjetima konstantne eksploracije i represije u postdejtonskoj BiH žive osobe koje su svoj status raseljenih lica i izbjeglica odlučili zamijeniti statusom povratnika u prijeratna mjesta življenja. Nakon stupanja mirovnog procesa na snagu, njihovu strepnju i nepovjerenje u povratak je zamijenio entuzijazam raspirem izdašnim donacijama raznih organizacija i naročito onih zemalja u koje su, ne svojom voljom, otišli u periodu rata. S ciljem da ih što prije vide izvan svojih granica te su države, većinom evropske, putem svojih predstavnika na terenu i uz podršku domaćih vlasti, prije svega, iz političko-finansijskog interesa, predvodile akcije obnove razrušenih kuća, imanja i infrastrukture ne bi li privolile što veći broj ljudi na povratak. Međutim, početni entuzijazam onih koji su se odlučili vratiti ubrzo je splasnuo i zamijenila ga je tjeskoba, strah i neizvjesnost. Slatkorječivost i darežljivost bh. *domaćina* u ophodjenju sa *strancima*, koji su brzo prihvatali lokalne običaje prilikom sklapanja poslova, bili su dovoljni za *okretanje glave na drugu stranu* prilikom preusmjeravanja donacija⁸⁵ i izvođenja radova katastrofalne kvalitete. Tako su široke puteve i jarka svjetla evropskih metropola zamijenile blatinjave kaljuže i škiljave sijalice. Iako je *na papiru* sve izgledalo savršeno i domaće vlasti su *prebacivale* kvote u obnovi i povratu imovine, položaj samih povratnika je postajao sve teži. S obzirom da su manjina u područjima u koja su se vratili, u velikoj mjeri ovise o pomoći i razumijevanju lokalne zajednice, ali takvo što izostaje. Nesenzibilnost i nebrigu prema povratnicima lokalne vlasti pokazuju nejednakim tretmanom prilikom dodjele različitih subvencija, komplikiranjem procedura dobijanja dozvola za obnovu objekata ili pomoći u obezbjeđenju nedostajuće dokumentacije potencijalnim povratnicima, neobezbjedivanjem adekvatnog broja nastavnog osoblja za sprovođenje školskog programa za koji se povratnici odluče, neintegriranje u zdravstveni sistem, neravnopravnom zastupljenosti i onemogućavanjem prilika za zaposlenje u javnom sektoru.⁸⁶ Dodali bismo da i neuspostavljanje ili bezrazložno odugovlačenje uspostavljanja linija za prevoz putnika prema i iz povratničkog naselja i neredovita isporuka komunalnih usluga također predstavljaju vidove strukturalnog nasilja koji dovode do političke nesigurnosti i socijalne marginalizacije manjinskih povratnika. Velikoj dozi nesigurnosti i

⁸⁵ “Koliko novca od stranih donacija je stiglo u BiH, do sada nije precizno utvrđeno. Danas te podatke nemaju ni donatori, a ni vlasti BiH. Govori se o cifri od 14 do 20 milijardi konvertibilnih maraka, a pretpostavlja se da od tog novca između šest i osam milijardi nije potrošeno u svrhe za koje je bilo namijenjeno.” (Radio slobodna Evropa, *Pronevjerenje su milijarde donacija*, (18.05.2012.), http://www.slobodnaevropa.org/content/bih_donacije/1934881.html?s=1.)

⁸⁶ Fondacija Friedrich Ebert 2009, *Policy paper: Socijalna marginalizacija u Bosni i Hercegovini*, (22.05.2012.), <http://www.fes.ba/publikacije/2009-09-policy-paper-Cenic-socijalna-marginalizacija.pdf>.

nepovjerenja koju povratnici imaju ne doprinose ni česti ekscesi i otvorena neprijateljstva od strane većinskog stanovništva. U pravilu, radi se o pisanju uvredljivih grafita, skrnavljenju grobalja, oštećenju bogomolja, fizičkim napadima na religijske predstavnike, otvorenom pokazivanju simpatija i davanju podrške ratnim zločincima i sl. Ova nedjela u većini slučajeva čine mlađe osobe pa ih većinska populacija nastoji relativizirati pripisujući ih nepromišljenosti, pretjeranom uživanju opojnih sredstava i avanturizmom. Odgovor lokalnih vlasti i policije često je neadekvatan i zavisi od medijske pažnje koju je incident privukao. Povratnici u bilo kojem dijelu postdejtonске BiH su svakodenvno izloženi, manje-više, istim neprilikama i poruka koja im se šalje je da nisu dobrodošli. Porazno stanje u kojem se oni nalaze stvara napetosti i unosi dodatnu nesigurnost na razini cijele države jer pripadnici istog naroda iz drugih dijelova BiH za to ne krive političku elitu, koja je, zbog nečinjenja, stvarni krivac, već lokalne i većinske Druge. Umjesto da rade na pomirenju, prevenciji i poboljšanju stanja, što će nesporno rezultirati povećanjem razine političke, a onda i ljudske sigurnosti u cjelini, pripadnici najviše kaste strateški prave minimalne pomake u tom pravcu jer povratnička *muka* je uvijek dobar adut kada treba nahuškati jedne na druge, s ciljem kolektivnog zamazivanja očiju i skretanja pozornosti, ili senzibilizirati strance da, po ko zna koji put, daju novac za povratak u BiH.

U poluprotektoratu kakav je postdejtonska BiH, politička nesigurnost je zagarantirana Ustavom kojega su, kao dio mirovnog ugovora za okončanje rata u *žabokrečini Europe*,⁸⁷ sastavili svjetske perjanice demokracije. Naime, radi se o narušavanju pasivnih i aktivnih biračkih prava osoba koje se ne smatraju pripadnicima niti jedne od tri etničke grupe, tj. konstitutivnih naroda, u postdejtonskoj BiH, već se izjašnjavaju kao ostali. Pored toga što ih domaće vlasti jako rijetko uvrštavaju u svoje agende po pitanju rješavanja osnovnih životnih potreba, njima je onemogućeno da se kandidiraju za funkcije u Domu naroda i Predsjedništvu BiH. Unatoč presudi Evropskog suda za ljudska prava iz 2009. godine, kojom se potvrđuje nejednakost, odnosno diskriminacija prilikom uživanja političkih prava i sloboda svih građana BiH, i mjera naloženih za njeno otklanjanje, kasta vladajućih neće da nađe načina da izmjeni

⁸⁷ Ovaj epitet Bosni i Hercegovini dao je Henry Kissinger u svojoj knjizi *Diplomacija*. U istoimenom djelu Kissinger dokazuje da je doza gađenja i prezir s kojim i danas, istina ne toliko otvoreno, razvijene demokracije, kako se između sebe vole nazivati, gledaju na čitavu regiju Balkana duboko ukorijenjen Bismarckovom izjavom povodom neslaganja sa stajalištem Velike Britanije oko obuzdavanja ruskog ekspanzionizma na Balkanu i stalnih nemira među državama tog regiona nakon Berlinskog kongresa da “(t)im ovcokradicama treba jasno dati na znanje”, grmio je jednom o Balkanu, “da europske vlade nemaju nikakva razloga upregnuti se u kola jnihovih strasti i neprijateljstava.” (Kissinger, 1994:139)

Ustav kojim je, godinu dana nakon konačnog ukidanja na afričkom kontinentu, aparthejd legaliziran u srcu Evrope. Tako najviši pravni akt postdejtonske BiH, ustvari, predstavlja paradoks jer u isto vrijeme garantira najviši nivo ljudskih prava i sloboda svim osobama i ta ista prava i slobode drastično krši. Pored toga dejtonski Ustav predstavlja presedan jer, napisan na engleskom jeziku i već skoro dvije decenije nakon svog nastanka neobjavljen na službenim bh. jezicima, veliki dio stanovništva ne zna šta u njemu piše.

Demokratičnost idejnih tvoraca/otaca nakaradne postdejtonske BiH je vidljiva i kroz nemogućnost konstitutivnih naroda da, zbog poštivanja principa nacionalne ravnopravnosti povezane sa teritorijalnim uređenjem države, na području cijele države biraju predstavnike i budu birani za predstavnike iz reda svog naroda za funkcije na državnom nivou. S ciljem da “obrani sistemsk(u) shizofrenij(u)” (Katunarić, 2003:10) politička kasta u postdejtonskoj BiH ne radi ni na čemu drugom osim na neprestanom proizvođenju i emitiraju nacionalističkih naboja na koje je stanovništvo već *navučeno*, i to u poodmakloj fazi. Ta kolektivna lobotomija *s vrha* dovela je do toga da, u dijelovima zemlje u kojima su manjina, a to su postali ne zato što su se vratili na svoja prijeratna ognjišta, nego uslijed dejtonskih teritorijalnih rješenja, i konstitutivni narodi žive politički nesigurno. Nad njima se istim perfidnim metodama kao i kod povratničkih manjina vrši represija, marginaliziranje i, namjerno ili nenamjerno, im se onemogućuju jednaki uvjeti i šanse za razvoj. Opterećenost konstitutivnošću i zahtjevima za jednakom nacionalnom zastupljenosti, kao jednima u nizu ograničavajućih postdejtonskih bremena, nije urodila plodom jer se te dvije *ustavne kategorije* od početka koriste da bi, koristeći se dokazano učinkovitim načelom *divide et impera*, strani i domaći protektori osigurali lagodan život ne budućim bh. generacijama, nego svojim vlastitim.

Kao i kod nacionalnih manjina, bezbroj slučajeva ugrožavanja političke sigurnosti žena ostaju neprimjećeni zbog potrebe za rješavanjem *daleko važnijih* pitanja u postdejtonskoj BiH. Pored personalnog i različiti oblici strukturalnog nasilja nad ženama u našem društvu, *duboko ukorijenjenih patrijarhalnih vrijednosti*,⁸⁸ nisu nepoznati otprije, ali su kulturnim obrascima definitivno postali širenjem demokratskih obzora u BiH.

Nakon 1995. godine skoro općeprihvaćena demokratska pogodnost deklarativnog uživanja tradicionalnih religija na ovom prostoru, i njihovih rigidnijih verzija (ne)namjerno

⁸⁸ Žena BIH Mostar, *Dijagnostički izvještaj: "Pomoć pri izgradnji mira kroz implementaciju UNSCR 1325 na području Balkana"*, (24.05.2012.), http://www.zenabih.ba/download/mzc_protokol.pdf.

uvezenih izvana, mnogi su iskoristili da, po uzoru na dijelove svetih spisa koji reguliraju dotičnu tematiku, odrede mjesto i položaj žena koji im pripadaju čime je “prepostavka dominacije nad ženama...i generalno prihvatanje nasilja kao sredstva održavanja te kontrole” postala svakodnevna praksa u našoj zemlji. (Bunch u Dulić, 2006:227-228) Tako se pod egidom promocije tradicionalnih vrijednosti sve češće u pitanja dovode neka od temeljnih prava žena *e.g.* pravo na javno istupanje i djelovanje, pravo na rad, reproduktivna prava, pravo na razvod, pravo na obrazovanje i sl.

Neprimjeren odnos prema ženama žrtvama direktnog nasilja je oblik strukturalnog nasilja koji je također izražen u postdejtonskom periodu pa tako nije rijetkost da se, u cilju njihove diskreditacije i odustajanja od dalnjih svjedočenja, otkrivaju imena silovanih i mučenih žrtava i svjedokinja u sudskim procesima za ratne zločine počinjene tokom agresije na BiH. Isto tako, javno se (ne)namjerno obznanjuju lokacije sigurnih kuća za smještaj žena koje su bile izložene porodičnom nasilju pa umjesto da uživaju sigurnost *dok se nešto ne riješi*, ponovno bivaju laka meta za oslobođanje frustracija svojih supružnika. Nedovoljno činjenje društva u ovim slučajevima znači *redovniju* izloženost žena personalnom nasilju, konstantne prijetnje i život u strahu.

Osim što zdravstveni sistem općenito u BiH nije naklonjen pacijentu, za žene je situacija još teža. Brutalni čin strukturalnog nasilja koji se sprovodi u *većem entitetu* postdejtonske tvorevine je onemogućavanje svim ženama da ostvare pravo na majčinstvo jer se, u vrijeme kada se to svugdje u svijetu smatra redovitom zdravstvenom uslugom, još uvijek nisu osigurali uvjeti da se žene s dijagnosticiranim sterilitetom, dakle one koje prirodnim putem ne mogu postati majke, mogu liječiti u svojoj zemlji. Apsurd je utoliko veći jer zakonska regulativa za ovaj vid borbe protiv već spomenute pošasti bijele kuge, koja nas je uvelike zahvatila, postoji, ali nisu izrađeni pravilnici za njenu primjenu na nižim nivoima vlasti. S druge strane, zbog visine troškova liječenja u inostranstvu veoma mali broj žena je u prilici da pokuša postati majkom, a potporu za takvo što od domaćih vlasti ne mogu dobiti zbog namjerno ugrađenih sistemskih prepreka i očuvanja imidža nadležnih klinika i njihovih predstojnica.

Pravo da biraju i budu birane, i da su pri tome jednake s muškarcima, ženama, ali samo onim konstitutivnim, je zagarantirano američkim Ustavom Bosne i Hercegovine. Da, unatoč činjenici da pola biračkog tijela čine žene, sve ostaje na (engleskim) riječima utisnutim

u dejtonski pregament, pokazuje mizeran postotak⁸⁹ onih koje obavljaju neku značajniju ili odgovorniju funkciju u nekoj od tri vlasti na bilo kojem od, barem tri previše, nivoa iste. Vođenje države i bavljenje politikom, a i svakim drugim oblikom kriminalnih aktivnosti, se u postdejtonskoj BiH smatra naročitim muškim podvigom jer kako će se žene znati brinuti za dobrobit države i njenu sigurnost kad se nisu u stanju pobrinuti ni za svoju vlastitu, a k tome nisu u stanju ni zaratovati.

S obzirom da veliki dio bh. društva još uvijek smatra da je, *iz niza razloga*, bolje imati sina nego kćerku, žene u BiH postaju žrtvama strukturalnog nasilja i prije samog rođenja. Prilikom udaje od žena se očekuje da bespogovorno prihvate suprugovo prezime. Naročito u ruralnim područjima od žena se očekuje da budu strojevi za rađanje, podizanje djece, kuhanje i čišćenje čime im se minimiziraju šanse za neki drugi vid samoostvarenja što povećava njihovu zavisnost o suprugu ili drugim članovima/*dobavljačima* porodice. Zbog loše materijalne situacije u mnogobrojnijim porodicama privilegiju nastavka školovanja imaju muška djeca jer ženska moraju da pomažu majkama u obavljanju kućanskih poslova. Lista primjera ugrožavanja osnovnih prava žena i teško premostivih sistemskih prepreka u svim segmentima života je neiscrpna. Njihovo vlastito ostvarenje, svaki oblik razvoja i napredovanja još uvijek je na razini *pokušaja* i žene se još uvijek tretiraju kao *posebno polje interesa*.⁹⁰ Unatoč postojanju solidnih pravnih rješenja za poboljšanje položaja žena, postizanja jednakosti na polju ljudskih prava i pristupa mogućnostima država tolerira postojeće stanje i ništa ne čini, a oni koji je vode su za to direktno odgovorni. Podizanjem stupnja političke sigurnosti ne samo žena, nego i svih stanovnika BiH naši *velike vode* bi radile protiv sebe jer samo proizvodnjom nesigurnosti, nejednakosti i nepravednosti produžuju svoj vijek trajanja.

⁸⁹ “Od ukupno 148 čelnih pozicija izvršne vlasti u BiH, samo 22 zauzimaju žene. Među njima nema predsjednica vlada – tih 13 mjesta rezervisano je za muškarce. Broj žena u upravnim odborima na državnom, entitetskom i kantonalm nivou gotovo je nezamjetljiv” (Manjine.ba, *Žena gotovo i nema u bh. politici*, (25.05.2012.), <http://manjine.ba/?p=1804>.)

⁹⁰ Charlotte Bunch 2006, “Pogled na ljudsku bezbednost i feministička perspektiva ljudskih prava”, u Dulić, Dragana, *Ljudska bezbednost*, Zbornik tekstova II, Fond za otvoreno društvo, Beograd, str. 226.

11. Lična sigurnost

Rat, kao posljedica agresije na BiH, pružio je priliku ne samo agresorima nego svima da pokažu svoju vješto sputavanu kreativnost u ugrožavanju lične sigurnosti izbezumljenog stanovništva. Pored svakodnevnog ubijanja i izgladnjivanja s *brda* bili smo izloženi i, do tad, neviđenim manifestacijama direktnog nasilja od strane državnih struktura, čaršijskih šerifa i njihovih bandi i nedodirljivih, (polu)odmetnutih vojskovođa. Dejtonsko *zlatno tele* je uslišilo molitve i vapaje za prekid otvorenih ratnih sukobljavanja, ali njegovo obožavanje po potrebi, selektivno isticanje njegove svetosti i primat koji ima nad svim ostalim sferama života su, umjesto drastičnog povećanja razine lične sigurnosti, rezultirali stvaranjem pogodnih uvjeta u kojima su masovna protjerivanja, islijedivanja, hapšenja, tortura, ubistva, genocid, silovanja, mentalna i fizička ozljedivanja zamijenjeni sofisticiranim oblicima ugrožavanja lične sigurnosti.

Kao što je slučaj s političkom i lična sigurnost je polje interesa užeg pristupa ljudske sigurnosti. U okviru slobode od straha zadaća lične sigurnosti je da štiti ljude od “iznenadnog, nepredvidljivog”⁹¹ fizičkog nasilja koje je rezultat prijetnji:

- države (fizička tortura),
- drugih država (rat),
- drugih grupa ljudi (etničke tenzije),
- pojedinaca ili bandi drugim pojedincima ili bandama (kriminal, ulično nasilje),
- protiv žena (silovanje, nasilje u porodici),
- protiv djece temeljene na njihovoj ranjivosti i zavisnosti (zloubotreba djece),
- protiv vlastite osobe (samoubistvo, korištenje droga).⁹²

Općeprihvaćeni koncept Maxa Webera da jedino država ima monopol nad legitimnom upotrebom sile u provođenju reda se, kao što je to odavno trend svugdje u svijetu, zloupotrebljava i u postdejtonskoj BiH. Bez obzira da li se radi o njenom *boljem* ili *lošijem* dijelu, primjera narušavanja lične sigurnosti od strane instrumenata države za provođenje reda ne manjka. S obzirom na politiku relativizacije oružanih snaga BiH, njihovu uslovljenoš-

⁹¹ UNDP, *Human Development Report* 1994, (28.05.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf.

⁹² Ibid

različitim aranžmanima i izloženost svakodnevnoj skrutinizaciji od strane inozemnih vojnih supervizora, agencije za sprovođenje zakona, a poglavito policije na svim nivoima, su te koje, prekoračenjem svojih ovlasti, vrše fizičku torturu nad onima koje identificiraju kao prijestupnike. Slučajeve navodnog ozbiljnog fizičkog zlostavljanja od strane policijskih i službenika drugih agencija za sprovođenje zakona su, tokom svoje posjete BiH 2011. godine, zabilježili i članovi Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Najčešće se radilo o zlostavljanju osumnjičenih od strane kriminalističkih inspektora u svrhu iznuđivanja priznanja udaranjem nogama i rukama, te pendrecima i bezbol palicama po raznim dijelovima tјela, vezanjem lisicama u nezgodan položaj koje je trajalo satima, stavljanjem plastičnih kesa preko glave i primjeni električnih šokova. Pored ovoga, "više lica je izjavilo da im je cijev pištolja stavljana u usta tokom ispitivanja, pa je pištolj čak bio repetiran i uperen u njihove sljepoočnice."⁹³ Uz detaljan opis primjera fizičkog zlostavljanja prilikom hapšenja, sprovođenja u policijski pritvor i policijskog ispitivanja članovi Komiteta su također registrirali i slučajeve zlostavljanja zatvorenika od strane zatvorskog osoblja koje "se odnosilo uglavnom na udarace šakama, udarace nogama i na udarce pendrecima po tijelu."⁹⁴

Unatoč nastojanjima i, ponekad promašenim ili neprovedivim, inicijativama UN-a, SAD-a i EU-a za poboljšanje *svih* aspekata djelovanja agencija za sprovođenje zakona u BiH, zloupotreba sile, kao zaostavština i reminiscencija na prošli sistem, je prisutna i van zatvorskih i zidina policijskih stanica, pa se tako događa da se greškom, nedovoljnom informiranošću, neznanjem ili namjerno slobode lišavaju posve nedužne osobe koje su onda izložene fizičkom i psihičkom maltretiranju.⁹⁵

⁹³ Vijeće Evrope 2011, *Izvještaj Vladi Bosne i Hercegovine o posjeti Bosni i Hercegovini Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)*, (29.05.2012.), <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/?id=2360>.

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ "...naveli su da je policija prekoračila svoje ovlasti i da je bez upozorenja i valjanog razloga nasrnula na okupljenu omladinu, što je rezultiralo općom panikom i haosom" (Tuzlanski info portal, *MUP TK: 'Na policiju bacane granitne kocke, drvene letve i staklene flaše?!*', (29.05.2012.), <http://www.tip.ba/2012/05/14/na-policiju-bacali-granitne-kocke-drvene-letve-i-staklene-flase/>) ili "Čovjek je došao iz Zenice kako bi prodao stan u Banjaluci. Nakon prodaje stana dobio je novac i odlučio je nekoliko dana provesti u Banjaluci dok u potpunosti ne završi posao s dokumentacijom. Nije ni slutio da će se tih 'nekoliko dana' pretvoriti u njegovu noćnu moru." (Nezavisne novine, *Prodao stan u Banjaluci pa ga greškom uhapsili*, (29.05.2012.), <http://www.nezavisne.com/novosti/chronika/Prodao-stan-u-Banjaluci-pa-ga-greskom-uhapsili-140395.html>.)

Primjenom direktnog nasilja u BiH tokom proteklog rata druge države su na najsvisirepije načine ugrožavale ličnu sigurnost stanovništva i to nećemo šire elaborirati, ali ćemo konstatirati da je ugrožavanje drugačijeg intenziteta i primjenom, miru primjerenijeg, strukturalnog nasilja od strane barem jedne države iz našeg najbližeg susjedstva prisutno i danas.

Za razliku od ratnog perioda, postdejtonski *status quo* ne obiluje primjerima kolektivnog fizičkog nasilja jedne etnije nad drugom. Lična sigurnost drugih grupa ljudi, u pravilu manjinskih povratnika, je, kako smo prethodno vidjeli, ugrožena izraženim strukturalnim nasiljem većine, dok su slučajevi direktnog fizičkog nasilja, za razliku od perioda neposredno nakon okončanja ratnih dejstava, svedeni na nivo incidenata. Praksom perpetrianja nestabilnosti i neprestanog proizvođenja nacionalno ugroženih i za to okrivljavanje Drugih, iako se krivci gotovo uvijek nalaze u vlastitim redovima, *nezamjenjive političke veličine* produbljuju jaz među ljudima i, toliko potrebne, komunikaciju i suradnju s Drugima svode na minimum ustupajući mjesto mržnji, nepovjerenju i neprijateljstvu.

Statistički podaci i ocjene da je u BiH stopa kriminala niska, ali u porastu,⁹⁶ da se sigurnosna situacija u BiH ne razlikuje od one u drugim *velikim svjetskim gradovima*,⁹⁷ da je stanje zadovoljavajuće⁹⁸ i sl. u stvarnosti ne doprinose povećanju razine osobne sigurnosti. Od rata na ovamo, BiH se imala priliku upoznati sa, do tada za ovo područje, netipičnim vidovima kriminala. Najozbiljnija *nova* sigurnosna prijetnja postale su organizirane kriminalne grupe koje, djelujući iz većih bh. gradova, široko diverzificiranim kriminalnim aktivnostima pokrivaju područje čitave države. S obzirom da je BiH malo tržište, lična sigurnost njenih stanovnika nije ugrožena samo *poslovnim aktivnostima* kriminalnih grupa, već i njihovim međusobnim obračunima za atraktivnije i profitabilnije poslove, *poslovne zone* ili da se

⁹⁶ Nansen dijalog centar Sarajevo i Saferworld 2012, *Izvještaj: Ostavljanje prošlosti za sobom. Stajališta mladih u Bosni i Hercegovini*, (30.05.2012.), <http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/PPP%20BiH%20report%20Croatian.pdf>.

⁹⁷ Atlantska inicijativa, *Stopa kriminaliteta ne ugrižava investicije*, (30.05.2012.), http://www.atlantskainicijativa.org/index.php?option=com_content&view=article&id=404%3Astopa-kriminaliteta-ne-ugrižava-investicije&catid=44%3Anewsletter&Itemid=131&lang=hr.

⁹⁸ Ministarstvo sigurnosti BiH, *Najveća sigurnosna prijetnja organizirani kriminal*, (30.05.2012.), <http://www.msb.gov.ba/vijesti/intervjui/?id=6679>.

uklone neželjeni svjedoci ili nelojalni članovi. Prilikom takvih oružanih razračunavanja, pored samih kriminalaca, stradavaju i nedužni ljudi koji su se slučajno našli u blizini.⁹⁹

Zbog toga što se u postdejtonskoj BiH politička kasta na površini održava ne zahvaljujući uspjesima na ekonomskom, socijalnom i sigurnosnom planu, već zahvaljujući širenju nacionalističkih retorika, prijetnjom velikodržavnim projektima i prizivanju ratova za odbranu svojih od Drugih, izbezumljrenom stanovništvu se ne govori i ne upoznaje ga se sa ljudskom sigurnošću jer ona cijeni svako ljudsko biće i njegov život, a to se kosi sa današnjim političkim trendovima u zemlji. Posljedice ovoga propusta su najočitije kod mlađih osoba. Kod njih je primjetna nerazvijenost svijesti o općoj kulturi, uljudnosti, poštivanju i pomaganju drugim ljudima. Nepovoljan društveni kontekst u cjelini doprinio je da se, umjesto pozitivnim životnim vrijednostima, okreću kriminalu, kao profesiji, i nasilju, kao jedinom instrumentu za rješavanje nesuglasica, nerazumijevanja i problema. Prilikom činjenja krivičnih djela¹⁰⁰, pod utjecajem alkohola ili droga¹⁰¹, zbog čiste obijesti i bez razloga¹⁰² mlađi ljudi, čak i maloljetnici, su počinitelji nekih od najsvirepijih djela nasilja protiv drugih ljudi sa smrtnim ishodima.

Postdejtonski trend u BiH je također postalo i huliganstvo navijačkih grupa koje mlađi ljudi vide kao priliku da, uz dozu prividne psihičke i fizičke sigurnosti koju pruža masa

⁹⁹ Dnevni list, *Maloljetni Delalić se predao policiji*, (30.05.2012.), http://www.dnevni-list.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=12454:maloljetni-delali-se-predao-policiji&catid=4:crna-kronika&Itemid=5.

¹⁰⁰ “Nakon kraće rasprave radnica je pucala u jednog pljačkaša, maloljetnog Alen Makaša (1992. godište), koji je od zadobijenih povreda preminuo, dok je pljačkaš Č. K. (1990. godište) pucao u nju i nanio joj teške tjelesne povrede.” (klix.ba, *Stabilizirano stanje Amele Džindo*, (31.05.2012.), <http://www.klix.ba/vijesti/crna-hronika/stabilizirano-stanje-amele-dzindo/100217008>) ili “Dvojica maloljetnika su napali 72-godišnju staricu ispred zgrade u kojoj je živjela, posuli je benzinom i zapalili.”, (Deutsche Welle, *Posuli benzinom i zapalili staricu u Sarajevu*, (31.05.2012.), <http://www.dw.de/dw/article/0,,3082167,00.html>.)

¹⁰¹ “Već su bili u pripitom stanju... te je Edin Vuk ili Anel Herak, izvadio pištolj, nageo se nad njim, te hladnokrvno ispalio metak u Amarovu glavu...” (Radio televizija Tuzlanskog kantona, *Više detalja o svirepom ubistvu mladog sarajevskog konobara Amara Mistrića*, (31.05.2012.), http://www.rtvtk.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=7693:vie-detalja-o-svirepom-ubistvu-mladog-sarajevskog-konobara-amara-mistria&catid=81:europe&Itemid=197.)

¹⁰² “...Mrnjavca su u tramvaju bez ikakvoga povoda teško pretukli, a zatim i smrtno ozlijedili nožem dvojica 19-ogodišnjaka i jedan stariji maloljetnik.” (radiosarajevo.ba, *Denis Mrnjavac bi danas napunio 19 godina*, (31.05.2012.), <http://www.radiosarajevo.ba/novost/39757/denis-mrnjavac-bi-danas-napunio-19-godina>.)

suučesnika i istomišljenika, kao i uz njihovo ohrabrenje, odobravanje i pohvale, *kanaliziraju* svoju ogorčenost na način da uništavaju sve pred sobom, obračunavaju se sa pripadnicima drugih navijačkih grupa, ponekad i sa smrtnim ishodom,¹⁰³ ili napadaju slučajne prolaznike koji im se nađu na putu.

Osim što su uspješne u vođenju statistika i stigmatiziranju djece i mladih kao delinkvenata, strukture vlasti, pravdajući se *izlizanim* izgovorima poput recesije, neusklađenosti pravnih propisa, ustrojstvom države i sl., ne ulažu adekvatne napore da pomognu ovoj populaciji i time joj indirektno šalju poruku da je ono što rade društveno tolerantno. Ugledajući se na svoje uzore, koji bogatstvo i privilegiran status u društvu ne duguju univerzitetskoj diplomi i društveno korisnom radu, nego oružju i nasilju, izrastaju nove generacije sve svirepijih kriminalaca što dodatno usložnjava ionako prekomplikiranu sigurnosnu situaciju u zemlji.

U postratnom periodu BiH se nije pokazala u pozitivnom svjetlu ni kad se radi o nasilju nad ženama. Naime, procjena je da je svaka peta žena žrtva nekog oblika nasilja, a najčešće je to fizičko nasilje u porodici. Zastrahujući je podatak da je u periodu od 2000. do 2011. godine samo u Republici Srpskoj 60 žena ubijeno kao žrtve nasilja u porodici i da jednu trećinu od ukupnog broja ubijenih u tom entitetu čine žene.¹⁰⁴ Najčešće žrtve trgovine ljudima u BiH su također ženske osobe koje su onda izložene seksualnom iskorištavanju te teškim oblicima psihičkog i fizičkog nasilja.¹⁰⁵ Žene, pogotovo starije dobi, su meta uličnih pljačkaša koji ih prilikom napada često fizički ozljeđuju. Zvanične brojke slučajeva silovanja u kojima su žrtve žene ne pokazuju stvarno stanje jer se, zbog straha, pritisaka i bojazni od osude sredine, samo mali broj žena odlučuje obratiti pravosudnim organima. Kao i u drugim oblastima, adekvatni zakonski propisi koji se odnose na sprječavanje nasilja nad ženama

¹⁰³ “Vedran Puljić, 24. godišnji navijač Sarajeva, poginuo je danas u sukobu sa policijom, a u neredima prije početka utakmice između Širokog Brijega i Sarajeva povrijeđeno je 16 policajaca...” (novasloboda, *Poginuo 24. godišnji Vedran Puljić, povrijeđeno 16 policajaca i 15 navijača*, (01.06.2012.), <http://www.novasloboda.ba/clanak/citaj/3188/siroki-brijeg-poginuo-24-godisnji-vedran-puljic-povrijedeno-16-policajaca-i-15-navijaca>.)

¹⁰⁴ 24sata.info, *RS: Trend rasta prijavljenih slučajeva nasilja u porodici*, (01.06.2012.), <http://www.24sata.info/vijesti/bosna-i-hercegovina/89787-Trend-rasta-prijavljenih-slucajeva-nasilja-porodici.html>.

¹⁰⁵ Bosna i Hercegovina, Vijeće ministara, *Akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2008-2012*, (01.06.2012.), www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/planovi/?id=3878.

postoje, ali se selektivno ili nikako ne provode. Rezultat toga je da se sve veći broj žena žrtava nasilja, umjesto državi, za pomoć obraća nevladinim organizacijama koje im, unatoč oskudnim budžetima, pružaju pravnu pomoć i utočište. Uz to, ove organizacije rade na podizanju razine svjesnosti o problemu nasilja nad ženama, ističu potrebu za ravnopravnosću polova i iznova pokušavaju da mobiliziraju javnost u pravcu napuštanja tradicionalnih poimanja mjesta žene u bh. društvu.

Od različitih oblika ugroženosti lične sigurnosti nisu pošteđena ni djeca. Naprotiv, uz žene i osobe sa posebnim potrebama ona su najčešće izložena nesigurnosti još u najmanjem uzrastu. Prvotnom zanemarivanju u ranoj životnoj dobi razvojem i jačanjem djece slijedi “psihičko nasilje, prijetnje fizičkim nasiljem, fizičko nasilje, fizičko nasilje upotrebom oružja i seksualno nasilje”¹⁰⁶ kome su djeca jednako izložena kako unutar porodice, tako i u javnosti *i.e.* škola, javna mjesta, domovi, institucije za smještaj maloljetnih prijestupnika i sl. Zbog tradicionalnog stajališta o *nemiješanju* u živote drugih i zaostalog shvatanja da se problemi rješavaju unutar porodica određeni broj djece biva izložen dugotrajnom nasilju. Odgovarajuće državne službe pomažu djeci žrtvama nasilja, ali zbog nedovoljnih resursa, koja su *uvijek* alocirana na *prioritetnije* stavke, bilo kakva vrsta pomoći je kratkotrajna, a sve do sada učinjeno ni izbliza nije dovoljno da se prilikom prezentacija svakojakih statistika ini zvaničnici mogu barem pohvaliti da *stanje nije ništa bolje niti gore od ostalih evropskih država*.¹⁰⁷

Broj osoba koje su si oduzele život prošle godine u BiH iznosi 507. U ovoj brojci nisu ravnopravno zastupljeni pripadnici svih naroda i ostalih, ali oko toga se ne vode žestoke političke borbe. Gotovo svi sabirci zbira 507 dolaze iz društvenih slojeva koji žive ispod

¹⁰⁶ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, *Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010*, (05.06.2012.), http://www.scn-see.ba/d_upload/Drzavna_strategija2007.pdf.

¹⁰⁷ “Zakoni koji uređuju socijalnu zaštitu u entitetima predviđaju rehabilitaciju, integraciju, resocijalizaciju i zbrinjavanje djece. Ovim zakonima predviđeni su centri za usluge i dnevno zbrinjavanje koji obezbjeđuju različite socijalne uslove pojedincima, porodicama i grupama poput individualnog i grupnog tretmana, dnevnog boravka, savjetovališta, radne okupacije, zaštićenog zapošljavanja, njegi i pomoći u kući, hraniteljstva, socijalne rehabilitacije, integracije, resocijalizacije, zaštitnog zbrinjavanja, zaštićenog stanovanja i SOS telefona. Činjenica je međutim da ovi centri skoro da i ne postoje iako se mogu osnovati kao posebne ustanove, sastavni dio postojećih ustanova socijalne zaštite ili dio razvijenih udruženja i nevladinih organizacija.” (Udruženje “ŽENA BiH” Mostar, *Kako prepoznati nasilje nad djecom i pomoći djetetu žrtvi nasilja, Priručnik za profesionalce*, (05.06.2012.), http://www.zenabih.ba/download/djeca_nasilje.pdf)

oblaka koji okružuju postdejtonski političko-funkcionersko-tajkunski Olimp. *Zahvaljujući* ovako velikom broju samoubistava naša zemlja se i u ovoj statistici ne nalazi na začelju, već, u usporedbi sa okruženjem, drži *zlatnu sredinu*.¹⁰⁸ Ovim osobama koje su posustale i, unatoč trenutnim nepovoljnim životnim uvjetima, nisu uspjele pronaći razlog da nastave živjeti i dočekaju da Sunce *probije* kroz oblake *spočitava se* da su to uradili zbog “starosti, straha od samoće i bolesti, postratnog sindroma, nervnog rastrojstva, finansijskih problema, alkoholizma, dok su za maloljetnike karakteristični nerazumijevanje i sukob s roditeljima, nesređeni odnosi u obitelji, neuspjeh u školi ili neuzvraćena ljubav.”¹⁰⁹

Oni malo labilniji u pogledu *ekspresnog* nestajanja iz beznada ovu stvarnost, korištenjem različitih droga, zamjenjuju onom koja je rezultat vlastite kreativnosti. Najveći broj ovih osoba su mladi između 14 i 25 godina, a slijede ih osobe s posebnim potrebama, raseljene osobe, djeca bez roditelja i staratelja, demobilizirani borci i sl.¹¹⁰ Izgleda da svi, osim onih koji bi trebali, svakodnevno mogu da vide barem jednu osobu iz navedenih grupa kako drogu kupuje na ulici, po stubištima se priprema za njeno uzimanje ili je javno uzima po parkovima ili ugostiteljskim objektima. Ovako velika dostupnost različitih droga i sve veći broj uživalaca i ovisnika o njima svjedoči da je sistem, u najmanju ruku, podbacio u naporima da se i ovoj pošasti stane u kraj. Uzme li se u obzir da ovaj oblik ugrožavanja lične sigurnosti, zbog činjenice da ovisnici ne biraju sredstva i načine kako da zadovolje svoje *potrebe*, najdirektnije utječe na povećanje razine ugroženosti ljudske sigurnosti općenito, to je neshvatljivija inertnost *vladajućih* po ovom pitanju.

Pored navedenih prijetnji, lična sigurnost ljudi u postdejtonskoj BiH je ugrožena i zbog velikog broja naoružanja, municije i minsko-eksplozivnih sredstava zaostalih iz proteklog rata, terorističkih aktivnosti, loše prometne infrastrukture i poražavajuće kulture u prometu, industrijskih incidenata i nesreća te nesreća na radu.

¹⁰⁸ Dnevno, *Broj samoubojstava u regiji u porastu*, (05.06.2012.), http://www.dnevno.hr/vijesti/regija/broj_samoubojstava_u_regiji_u_porastu/679315.html.

¹⁰⁹ neznase.ba, *Povećan broj samoubojstava u BiH: Među 348 samoubojica najviše muškaraca starijih od 50 godina*, (05.06.2012.), <http://neznase.ba/vijesti/crna-kronika/9339-povecan-broj-samoubojstava-u-bih-medju-348-samoubojica-najvise-muskaraca-starijih-od-50-godina.html>.

¹¹⁰ Ministarstvo sigurnosti BiH 2009, *Državna strategija nadzora nad opojnim drogama, sprječavanja i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini za period 2009-2013*, (05.06.2012.), <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/?id=3419>.

12. Ekonomika sigurnost

U postdejtonskoj luđačkoj košulji, koje se BiH bezuspješno pokušava osloboditi već skoro sedamnaest godina, i najcrnji scenariji su mogući. Dejtonska konstrukcija BiH je eshatološka i jedina stvar koja je njome zagarantirana je valjanje države u vlastitome blatu. Tektonski rascjepi u vidu međuentitetskih i unutarentitetskih linija razdvajanja su širi i dublji nego ikada. Postdejtonska BiH je “etnički raspolućena” (Ćurak, 2002:61) država resetirane prošlosti koja se počela odmotavati krajem 1995. godine kada je stanje rata zamijenjeno stanjem mirovnog procesa koje još traje i ne nazire mu se kraj. Iako je neizmjerno važno *da se ne puca*, bar ne onoliko koliko je to bilo tokom perioda 1992. – 1995., mirovni proces, kao “negacij(a) demokratskih principa i latentn(a) destrukcij(a) bosanske države” (Ćurak, 2002:157), ne dozvoljava BiH da raširi krila. Interesna koalicija domaćih i stranih *predstavnika* veoma uspješno vodi BiH prema njenom *mirovnoprocesnom* punoljetstvu bez da su je, prije svega, naučili da samostalno hoda. U jednoj ovakvoj sumornoj zbilji ni temeljne društvene aktivnosti nisu pošteđene etničke ograničenosti, retrogradnosti, egoizma, gramzivosti i zlatoljublja.

Ekonomija, kao jedan od temelja razvoja svakog društva, je u postdejtonskoj BiH na izdisaju. Pored enormnog razaranja uslijed ratnih dejstava, sistematsko uništavanje privrede i infrastrukture zemlje promašenim poslovnim politikama, nesavjesnim upravljanjem ili, jednostavno, nesposobnošću i bezidejnošću je nastavljeno u periodu pseudo mira. Država koja je prije rata važila za industrijsku bazu bivše Jugoslavije i koja je 1990. godine ostvarivala pozitivan trgovinski bilans¹¹¹ danas dva puta više uvozi nego što izvozi,¹¹² a industrija i privreda nisu ni blizu prijeratne razine. U postdejtonskoj BiH je preko 40% radno sposobnog stanovništva nezaposleno, odnosno preko pola miliona osoba¹¹³ i ta brojka se svakodnevno povećava. Apsurd je da zbog primitivnog neslaganja oko sadržaja popisnog formulara u BiH

¹¹¹ “...poslovni sektor BiH u 1990. godini izvezao je 2,56 milijarde DEM, a uvezao 2,35 milijardi DEM.” (Ekonomski institut Sarajevo 2006, *Razvoj izvoznih potencijala i konkurentnosti metalnog sektora u Bosni i Hercegovini*, (04.04.2012.), <http://www.eis.ba/site/images/publikacije/razvoj%20izvoznih%20potencijala%20i%20konkurentnosti%20metalnog%20sektor.pdf>.)

¹¹² Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Ekonomski statistike*, (04.04.2012.), http://www.bhas.ba/?option=com_publikacija&id=2&lang=ba.

¹¹³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Registrovana nezaposlenost u februaru 2012.*, (04.04.2012.), http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/NEZ_2012M02_001_01_BH.pdf.

nije urađen popis već 21. godinu pa su i podaci koji se iznose samo procjene jer ne postoji podloga za prikaz stvarnog stanja. Obrazovni sektor ne doprinosi smanjenju nezaposlenosti jer je, umjesto da odgovara zahtjevima tržišta, usredotočen na hiperproizvodnju nepotrebnih kadrova čime je postao svrha samom sebi.¹¹⁴

Struktura onih koji imaju sreću da rade se također promijenila, pa je procenat zaposlenih u sektoru pružanja usluga veći od procenta zaposlenih u proizvodnom sektoru.¹¹⁵ Dio uslužnog sektora je i armija od preko 70.000 državnih službenika koji servisiraju petnaest vlada u "...Najsnažnij(oj) Birokratsk(oj) Držav(i) u našem svemiru." (Ćurak, 2004:119) Dodamo li da je u postdejtonskoj BiH odnos broja zaposlenih osoba i penzionera negativan *i.e.* 1:1,2,¹¹⁶ da svakodnevni rast troškova života ne slijedi ravnomjeran rast plaća, da je priliv stranih investicija ograničen konstantnim proizvođenjem atmosfere napetosti i nepovjerenja, da se ne nazire kraj nesvrishodnog kreditnog zaduživanja zemlje i time stavljanje budućih generacija u dužničko ropstvo, da su domaće vlasti nesposobne da se izbore sa iole ozbilnjim problemima, dolazimo do poraznog zaključka da je većina uvjeta za proglašenje BiH dugoročno siromašnom zemljom ispunjena.

Ekonomski sigurnost za cilj ima da svakom pojedincu osigura minimalan prihod "obično iz produktivnog i korisnog rada ili, u krajnjoj instanci, iz neke javno finansirane sigurnosne mreže"¹¹⁷, a njena prijetnja je siromaštvo u užem smislu, tj. uskraćivanje dohotka.

¹¹⁴ Indikativni su podaci za Kanton Sarajevo (KS) koji pokazuju da je na dan 31.03.2011. bilo 5.768 nezaposlenih osoba koje su završile studij na nekoj od visokoškolskih ustanova Univerziteta u Sarajevu. Iako je najveći broj onih koji su završili neki od fakulteta društvenog smjera, to nije predstavljalo smetnju Vladi KS-a da za akademsku 2011/2012. godinu odobri upis za 5.606 studenata, gdje je pola od ove brojke, ponovno, rezervirano za fakultete društvenog smjera. (Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Sarajevu 2011, *Konkurs za upis studenata u prvu godinu prvog ciklusa studija na Univerzitetu u Sarajevu u akademskoj 2011/2012. godini*, (03.05.2012.), <http://www.pmf.unsa.ba/dokumenti/oglasna/arhiva/Konkurs%20za%20upis%20-%20prvi%20ciklus.pdf>.)

¹¹⁵ Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije Bosne i Hercegovine 2008, *Strategija zapošljavanja Federacije Bosne i Hercegovine (2009'-2013)*, (04.04.2012.), <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/Strategija%20zaposljavanja%20FBIH%20Ministarstvo.pdf>.

¹¹⁶ Direkcija za ekonomsko planiranje Vijeća ministara Bosne i Hercegovine 2011, *Bosna i Hercegovina – Ekonomski trendovi*, (04.04.2012.), http://www.dep.gov.ba/dep_publikacije/ekonomski_trendovi/?id=1358.

¹¹⁷ UNDP, *Human Development Report 1994*, (27.04.2012.), http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf.

S obzirom da tretira kategorije siromaštva i razvoja, ekonomski sigurnost je u djelokrugu šireg pristupa ljudskoj sigurnosti. Pojam siromaštva nam je nekada bio asocijacija za središnji dio afričkog kontinenta i zemlje istočne Evrope, danas članice Evropske Unije, ali ga danas živimo *svoji na svome*. Ovo nije lamentiranje za prošlim vremenima, nego iznošenje pukih činjenica. Većina stanovništva postdejtonske BiH je siromašna, a oni koji nisu imaju velike izglede da to postanu. Zbog nemogućnosti nalaženja stavnog, odnosno zadržavanja trenutnog zaposlenja ljudi se osjećaju nesigurno i u mnogo bogatijim i naprednijim državama od BiH. Pravo na rad u BiH imaju sposobni, ali ga ostvaruju nacionalno, politički i religijski podobni.

Egzaltacija i, sada već, dogmatsko pozivanje kaste političara na mlade ljudе u ovoj zemlji *koji predstavljaju njenu svjetlu budućnost* osim permanentnog projiciranja fantazmagorija i kolektivnog hipnotiziranja druge svrhe nema. Jer da nije tako mлади, među kojima je veliki broj visoko obrazovanih, bi se zapošljavali umjesto da se pred njih postavljaju nepremostive prepreke prilikom traženja *prvog* zaposlenja u vidu zahtjeva za određenim brojem godina prethodnog radnog iskustva ili da rade kao volonteri, što je trendovski izraz za rad bez naknade. Zahvaljujući inventivnom pristupu vladajuće-aparatske mašinerije u provođenju strukturalnog nasilja, za BiH se može reći da je država volontera jer, zahvaljujući bezosjećajnosti, gladi za novcem i oholosti poslodavaca, veliki broj radnika bez ikakvih primanja i naknada radi mnogo duže od šest mjeseci ili godinu dana, što je uobičajeni period trajanja volonterskog rada. Dakle, postdejtonskom verzijom volonterizma u BiH se otvaraju vrata robovljasništvu. Zbog prioritetnosti bavljenja samim sobom vlasti u postdejtonskoj BiH ne pokazuju dovoljnu zainteresiranost i odlučnost da pomognu, ne samo mladim ljudima, nego i da čitavu zemlju izvedu iz kaljuže. Usljed takvog poraznog tretmana velika većina mlađih se oslanja na porodicu, ali kako se ekonomski situacija u zemlji ne poboljšava i takva vrsta podrške se svodi na besplatno stanovanje i hranu. Objašnjivo je, ali ne i shvatljivo da, iako je BiH odavno zahvaćena bijelom kugom¹¹⁸, sistem još uvijek ne regira na način da, kroz odgovarajuće stambene i poslovne podsticaje i pogodnosti, ne stvara povoljan ambijent za osnivanje mlađih porodica i povećanje stope nataliteta. Iako u prosjeku odvajaju skoro četvrtinu životnog vijeka da bi se školovali za rad na najsloženijim poslovima mlađi ljudi u BiH završavaju kao konobari, prodavači, radnici u kopirnicama, promotori različitih

¹¹⁸ Index.hr 2010, *BiH ostaje bez petine stanovništva u sljedećih 20 godina*, (04.05.2012.), <http://www.index.hr/vijesti/clanak/bih-ostaje-bez-petine-stanovnistva-u-sljedecih-20-godina/529362.aspx>.

proizvoda, popisivači brojila u domaćinstvima, dostavljači i sl. Dakako da su i ovi poslovi časni, ali je dohodak ostvaren njima jedva dovoljan da se zadovolje potrebe jedne odrasle osobe. Nakon prvotnog ushićenja okončanjem dugotrajne naobrazbe ubrzo slijedi otriježnenje u vidu spoznaje o vlastitoj beskorisnosti koja je klica osjećaja nesigurnosti. Nije zabilježen ni jedan slučaj silaska polubogova iz političko-birokratsko-nacionalističkog kraljevstva nirvane da bi se zbiljski upoznali sa psihičkim i, posredno, fizičkim efektima takvog razarajućeg stanja kroz koje prolaze mladi ljudi u postdejtonskoj BiH. Zbog iskrivljenog sustava vrijednosti mnogi su skloni instant rješenjima da bi na trenutak pobegli od svakodnevnog sivila ili poboljšali vlastiti materijalni status, ali takve ekskurzije često imaju neželjene ili čak tragične posljedice. Pored povećanja stepena njihove vlastite nesigurnosti, takvi mladi ljudi postaju prijetnja zajednici i time doprinose njenoj većoj nesigurnosti. Slaba država nije u stanju da se bori i sa daleko benignijim problemima pa su takve mlade osobe primorane tražiti azil i pomoć u različitim, najčešće iz nedovoljno transparentnih izvora financiranim, ustanovama koje su pored pružanja pomoći sklone raznim vrstama indoktrinacije što, ionako ranjive, mlade iz jedne vodi u drugu krajnost.

S druge strane, nakon proteka izvjesnog postedučacijskog perioda *pripadanja nigdje* oni borbeniji će se sabrati i tražiće načina da se domognu prijeko potrebnog zaposlenja i u tom procesu neće štediti niti sebe, niti sredstava. Mnogim zaobilaznim i zakulisanim, a, iznova se pokazuje krajnje ishodišno učinkovitim, radnjama, kojima su nerijetko bili svjedoci i tokom školovanja, doprinose dodatnoj i široko rasprostranjenoj normalizaciji korupcije, nepotizma, pokvarenosti i amoralnosti u društvu. Umjesto da unose svježinu i novi elan bivaju ukalupljeni u unaprijed isklesane mračnjačke šablone koji su odavno prestali biti incidenti i već se smatraju tradicijom. Ovakvi mladi ljudi su *roboti* programirani da rade za dobrobit samo jednog ekskluzivnog kolektiviteta jer su uhvaćeni u zamku usluga i sklopljenih *dealova* i bilo kakva mogućnost promjene sredine je minimizirana prijetnjom njihovog raskrinkavanja. Otuda dolazi i njihov osjećaj trajne nesigurnosti jer su konstantno pod pritiskom da će biti prokazani od ostalih jedinki kolektivne svijesti. Kako bi osigurali opstanak primorani su da pletu vlastitu mrežu za druge stvarajući nove individualne nesigurnosti čime direktno utječu na povećanje nesigurnosti čitave zajednice.

Najmanji broj je onih koji su zavidan stupanj ekonomске sigurnosti dostigli isključivo svojim radom i zaslugama. Iako suočeni sa gomilom prepreka, predrasuda i nedostatka

pomoći države¹¹⁹ ti mladi ljudi su pronašli načina da odole svim prečacima i receptima za instant bogaćenje na plećima drugih koje nudi postdejtonска bh. demokracija i vlastitim su naporima sami sebi, a nerijetko i drugima, stvorili uslove da zarade plaću. Othrvavši se ultimativnom cilju većine za životnim ostvarenjem u okviru neke političke stranke, državne administracije ili nevladine organizacije oni su, pokretanjem vlastitih poslova, pokazali i pokazuju kako je moguće postići ekonomsku sigurnost na individualnoj razini. Da je sistem iole ozbiljniji, u nedostatku razvijenog programa zapošljavanja, promovirao bi i vodio se ovakvim uspješnim primjerima u cilju da smanji poražavajuću stopu nezaposlenosti mladih ljudi u BiH.¹²⁰ Na taj način dao bi se tračak nade mladima koji se sve više odlučuju za odlazak iz BiH jer su razmišljanja da se teško igdje drugdje mogu ekonomski nesigurnije osjećati nego u svojoj zemlji. Ili se, pak, upravo radi o nepisanoj strategiji vlastodržaca da je najjednostavnije i najefikasnije rješenje *problema* mladih ljudi u BiH da im se *ne odmaže* u njihovom dobrovoljnном iseljenju.

Kao što je slučaj s prethodnom populacijom bh. društva, ekomska sigurnost nemalog broja sredovječnih osoba, za koje se voli reći da su u naponu životne snage, je također ugrožena. Najčešće se radi o osobama kojima je mogućnost ostvarivanja dohotka uskraćena uslijed restrukturiranja ili propadanja poduzeća i firmi u kojima su radili. U pravilu su to uspješni prijeratni poslovni subjekti čijoj su tranziciji vlasništva iz državnog u, nekompetentno i brze zarade željno, privatno vlasništvo pogodovale sve postdejtonske vladajuće strukture i time na duži period onemogućile ekonomski oporavak zemlje. Kako novim vlasnicima ciljevi nisu bili revitalizacija poslovanja i ponovno osvajanje tržišta, nego izvlačenje preostalog kapitala rasprodajom postrojenja, poslovnih objekata i zemljišta, na ulici se našao znatan broj ljudi nespremnih da se sami nose sa novonastalim prilikama na tržištu rada. Ovu armiju nezaposlenih dodatno čine i desetine hiljada vojnika demobiliziranih odmah po stupanju na snagu postdejtonskog režima ili u toku modernizacije i profesionalizacije Oružanih snaga BiH. Manjim dijelom vlastitom krivicom zbog zatečenosti situacijom, a

¹¹⁹ “Izdvojenih 78 miliona KM (39 miliona eura) proračunskih sredstava za poljoprivredu u Federaciji jasan je pokazatelj da vlast dosta ozbiljno misli na poljoprivrednu. 200.000 KM (100.000 eura) Transfera za mlade jasan su pokazatelj da vlast 390 puta više misli na poljoprivrednu nego na mlade.” (Pobrić, Rusmir 2012, *BiH: Evropski prvak po nezaposlenosti mladih*, (04.05.2012.), <http://balkans.aljazeera.net/makale/bih-evropski-prvak-po-nezaposlenosti-mladih>.)

¹²⁰ “Stopa nezaposlenosti najviša je bila među mladim osobama starosti od 15 do 24 godine. To je iznosilo 57,9% (56,5% za muškarce i 60,6% za žene).” (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Anketa o radnoj snazi 2011*, (04.05.2012.), http://www.bhas.ba/saopstenja/2011/LFS_2011_001_01_bh.pdf.)

većim dijelom krivicom države zbog višedecenijskog neiznalaženja trajnih rješenja za ove kategorije, ove osobe, naviknute na izvršavanje usko specijaliziranih zadataka, su postale neupotrebljive. Slab intenzitet ili, čak, ne postojanje programa prekvalifikacije predodredio je ovu populaciju na nemoguću misiju pronalaženja novog zaposlenja, tj. dugotrajnog ili trajnog nezaposlenja. Nevjerovatan hendikep za one koji nađu volje i sredstava da se sami prekvalificiraju i, recimo, odluče steći visoko obrazovanje je da će ostati uskraćeni za mogućnost traženja zaposlenja u državnoj administraciji jer im se radno iskustvo, neophodno za gotovo svako radno mjesto, računa od dana završetka visokog školovanja. To doslovno znači da ako su na dan završetka studiranja bili nezaposleni nemaju ni dana radnog iskustva, a dotadašnje višegodišnje iskustvo se ne uzima u obzir. Iako neki od njih ispunjavaju uvjete za primanje nekog vida pomoći od države ona je nedostatna i neredovita tako da su zajedno sa drugima osuđeni na siromaštvo – jedan od preduslova destabilizacije svakog društva, pa tako i bosansko-hercegovačkog koje se ionako, mimo svake logike, iz postkonfliktnog stadija ne kreće ka trajnom miru, nego nesigurno balansira nad ponorom konflikta s čijeg mu ruba mnogi priželjkaju smrtonosni pad. Ove osobe prinuđene su da prihvate bilo kakav posao, a on je najčešće podplaćen i privremenog je karaktera pa je tako osjećaj ekonomske nesigurnosti kod njih prisutan čak i u slučaju eventualnog ponovnog zaposlenja. Kako nisu u mogućnosti da biraju i pritisnuti obavezom skrbljenja za članove kućanstva pristaju i na rad na crno koji ni njima, ni njihovoj porodici ne omogućuje uživanje prava iz socijalne i zdravstvene zaštite što dodatno povećava stupanj ugroženosti njihove sigurnosti. Doda li se ovome neophodnost ispunjenja, prije svega, nacionalne, političke i religijske podobnosti za dobijenje nekog posla, osobe koje ispunjavaju sve ostale potrebne kriterije osim ovih, i samo zbog toga su još uvijek nezaposlene, ne mogu a da se ne osjećaju nesigurno, povrijeđeno, rezignirano, bijesno, sujetno, manje vrijedno, apatično, iznevjereno, a kako je takvih u BiH na desetine hiljada stvara se kritična masa koja ima potencijal destabiliziranja cijele države i pitanje je vremena kada će se to dogoditi. Takva velika masa nezadovoljnih i bijesnih ljudi također je pogodna za različita instrumentaliziranja u svrhu razračunavanja i ostvarenja ličnih interesa u postdejtonskoj političkoj koridi čemu smo svjedočili prije nešto više od dvije godine.¹²¹

Osobe starije životne dobi su u još goroj situaciji jer su, zbog-manje više istih razloga kao i njihovi mlađi supatnici, ostali bez zaposlenja obično svega nekoliko godina od

¹²¹ Klix.ba, *Završeni protesti boraca, 60 povrijeđenih u nereditma*, (04.05.2012.), <http://www.klix.ba/vijesti/bih/završeni-protesti-boraca-60-povrijedjenih-u-nereditma/100421045>.

ispunjena uvjeta potrebnih za stjecanje prava na kakvu-takvu mirovinu. Unatoč neprocjenjivom životnom i radnom iskustvu ove osobe se nalaze u godinama kada je ljudsko tijelo već načeto raznim oboljenjima i nije u stanju izdržati napore koje iziskuje bilo kakav teži posao i zbog toga ih poslodavci u svakoj prilici izbjegavaju. Zvanično, starosne diskriminacije pri zapošljavanju nema, ali je ona sveprisutna. Zbog toga što iznimno rijetko pronalaze novo zaposlenje te nisu u stanju ne samo da si obezbjede dohodak i zdravstvenu zaštitu, nego i da *uvežu* radni staž neophodan za umirovljenje.¹²² Njihova ekonomска sigurnost je time ozbiljno ugrožena i, u slučaju da nemaju nikakve druge potpore, padaju ispod granice siromaštva, završavaju na javnim kuhinjama ili kao beskućnici zatomljujući glad po kontejnerima. Ni oni koji se uspiju umiroviti ne stoje ništa bolje. Mjesečni iznosi koje primaju najvećem procentu njih ni izbliza nisu dovoljni za hranu, račune i lijekove. Umjesto da se ovoj populaciji omogući da u jesen svog života zakorači spokojno, njena sudska je nestajanje u samoći, tjeskobi, bezizlaznosti i permanentnoj oskudici svega.

Žene u postdejtonskoj BiH čine najmnogobrojniju populaciju. Da država, koja se izdaje za socijalnu, onu u kojoj je prisutna vladavina prava i u kojoj su svi jednaki, nije ni izbliza takva najbolje se vidi na njihovom primjeru. Naime, prema zadnjim podacima više od pola nezaposlenih osoba su žene. Kvalifikaciona struktura nezaposlenih, također, odslikava izrazitu patrijarhalnost, tj. nejednakost. Statistika je na strani žena samo kada se radi o broju nezaposlenih visokokvalificiranih, kvalificiranih i polukvalificiranih osoba, ali kako se radi o ukupno najvećoj grupaciji nezaposlenih njihov položaj nije osjetno bolji. Broj nezaposlenih žena sa visokom, višom i srednjom stručnom spremom je skoro dva puta veći nego muškaraca.¹²³ One koje i rade su, nerijetko, za iste poslove manje plaćene od muškaraca, a dešava se i da im zarađeno nikad ne bude isplaćeno. Glavni razlozi za ovakvo porazno stanje su izrazita patrijarhalnost postdejtonskog bh. društva i diskriminacija žena prilikom zapošljavanja.

Postdejtonska verzija kapitalizma, čija je glavna karakteristika iznalaženje načina da vrijeme potrebno za maksimaliziranje profita bude što bliže nuli, naročito pogoduje povećanju

¹²² "...više od pola populacije preko 65 godina ne zadovoljavaju uslove za primanje mirovine." (UNDP Bosna i Hercegovina, *Sistem ranog upozoravanja 2010*, (10.05.2012.), http://www.undp.ba/upload/publications/EWS_BiH_final.pdf.)

¹²³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Registrovana nezaposlenost u februaru 2012.*, (09.04.2012.), http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/NEZ_2012M02_001_01_BH.pdf.

ekonomске, pa i svake druge, nesigurnosti žena. Nedobijanje prilike za ostvarenje dohotka samo zato što bi se mogle odlučiti da imaju djecu je prije svega narušavanje temeljnih ljudskih prava. Pritisnute neimaštinom i bez postojanja alternative mnoštvo žena se povinuje zahtjevima poslodavaca kojih bi se postidjeli i vlasnici plantaža pamuka iz doba robovlasništva. Pored toga, u nastojanju da na tržištu rada sa suprotnim polom izjednače šanse za dobijanje posla ili zadržavanja postojećeg, veliki broj žena je primorano da se stalno educira i usavršava i sve kasnije postaju majke ili se odlučuju za još djece a to direktno utječe na prijeko potrebno povećanje stope nataliteta. Čak su i žene koje rade u jednopolnom muškom državnom aparatu izložene diskriminaciji i ekonomskoj nesigurnosti odluče li se da dobiju dijete i odu na porodiljski dopust jer, zbog neuređenog *birokratskog mastodonta*, ostaju bez ikakvih primnja, socijalnih davanja i zdravstvene zaštite.¹²⁴

Zbog svog hendikepa osobe s posebnim potrebama jako teško dolaze do zaposlenja i prilike za samoostvarenjem.¹²⁵ Iako se, najčešće od strane nevladinih organizacija, ulažu napori za poboljšanje njihovog položaja, osobe s posebnim potrebama, od kojih je najveći broj starijih, spadaju u najsiromašniju kategoriju stanovništva. Kako mnogi nisu u stanju da samostalno i s visokom produktivnošću obavljaju poslove, naročito fizičke, njihovo učešće na tržištu rada je minimalno. Osim ako se ne radi o nekoj *ad hoc* organizaciji za socijalnu uključenost osoba s posebnim potrebama, poslodavci ovim osobama nude zaposlenja samo uz odgovarajuće podsticaje sa neke od razina vlasti ili iz (*quasi*)altruističkih motiva i to, u pravilu, nakon velike medijske pažnje u čijem se centru, zbog svoje katastrofalne situacije, našla osoba s posebnim potrebama. Visok stupanj ugroženosti ekonomske sigurnosti za ovu populaciju znači i ugroženu zdravstvenu sigurnost jer zbog nemogućnosti da uspostave stalni radni odnos ne ostvaruju adekvatna prava na socijalne i, u njihovu slučaju zahtjevnije, zdravstvene usluge. Nejednak tretman je prisutan i unutar same populacije pa su tako

¹²⁴ Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine 2009, *Specijalno izvješće u svezi sa žalbama žena radi prava na naknade plaća za vrijeme porodiljskog odsustva*, (09.04.2012.), <http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/publikacije/Porodiljeizvj.pdf>.

¹²⁵ "Prema neslužbenim podacima -- pošto nema formalnih cifara po pitanju invalidnih lica -- u zemlji ima 350.000 invalidnih lica -- 100.000 u Republici Srpskoj (RS) i 250.000 u FBiH. Stopa nezaposlenih među invalidnim licima je oko 85%." (SETimes, *Za potrebe invalida u BiH nema inicijative*, (10.05.2012.), <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/mobile/bs/features/setimes/features/2012/01/28/feature-02.>)

privilegiraniji ratni vojni od civilnih invalida.¹²⁶ Usljed nesređenosti regulative koja se odnosi na ovu kategoriju društva i pozivanja na lošu ekonomsku situaciju u zemlji, nije rijetkost da se u budžetima ne izdvajaju sredstva namijenjena za njihove, ionako većini nedovoljne, naknade pa se one uopće ne isplaćuju po nekoliko godina¹²⁷ čime se osobe s posebnim potrebama dodatno guraju daleko ispod granice siromaštva. Kao da im to nije dovoljno, ove osobe, samo zbog sumanutog i apokrifnog teritorijalnog uređenja, svoja prava ne mogu uživati na području cijele države u kojoj, na vlastitu nesreću, žive.¹²⁸ S druge strane, zbog toga što se, neovisno o drugim primanjima, naknade primaju na temelju prava znatan je broj onih dobro situiranih koji dobijaju socijalna davanja umjesto da se ona usmjere prema onima kojima su najpotrebnija. Vrhunac bezosjećajnosti i dokaz *čovjek je čovjeku vuk* mentaliteta u postdejtonskoj BiH je pojava novih ratnih vojnih invalida nakon stupanja mirovnog sporazuma na snagu, kao i lažnih civilnih invalida čiji se broj mjeri sada već u hiljadama. Dokaz da neki nisu prezali od ugrožavanja tuđe ekonomске sigurnosti zarad povećanja razine svoje su energični i kontinuirani otpori prema reviziji prava osoba s posebnim potrebama.

13. Režime

Postdejtonska BiH za većinu svoga stanovništva ne predstavlja obećanu zemlju. U njoj su ljudi svakodnevno izloženi velikom broju najraznovrsnijih prijetnji po njihovu političku, ličnu i ekonomsku sigurnost. Te prijetnje se kreću u rasponu od nemogućnosti da svakodnevno uživaju zdravstvene usluge u slučaju manjinskih povratnika, narušavanju pasivnih i aktivnih biračkih prava u slučaju osoba koje se ne smatraju pripadnicima niti jednog od tri konstitutivna naroda, porodičnog nasilja i seksualnog iskorištavanja u kojem su žrtve žene ili djeca, pa do slučajeva mladih i sredovječnih osoba koje, zbog nepotrebnih

¹²⁶ “Ali nisu ni svi invalidi isti: ratni vojni invalidi imaju primanja od 1.000 do 1.800 KM , dok neratni invalidi u RS za tuđu njegu i pomoć dobivaju 41 KM, a u FBiH invalidninu i tuđu njegu i pomoć u ukupnim iznosima između 200 i 600 KM, zavisno od toga u kojem kantonu žive!” (Gdje je lova!, *Svi invalidi su jednaki, ali neki su jednaci.*, (10.05.2012.), <http://www.gdjejelova.ba/?p=288>.)

¹²⁷ “Kako je već navedeno, najveći broj žalbi koje je Institucija primila odnosi se na neisplaćivanje dospjelih potraživanja korisnika prava u dužem vremenskom periodu (od 1 do 6 godina).” (Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom,* (10.04.2012.), http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/publikacije/Invaliditet_BOS.pdf.)

¹²⁸ “...prema važećem Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH nije propisano da se priznato pravo na ličnu invalidninu prenosi za lica koja se iz FBiH vraćaju u RS.” (Ibid)

birokratskih prepreka, ne mogu naći zaposlenje, osoba sa posebnim potrebama koje samo zbog svoga hendikepa predstavljaju populaciju koja je u najvećoj mjeri socijalno isključena, starijim osobama koje si oduzimaju život zbog straha od bolesti i usamljenosti i sl. Selektivna tradicionalnost i *do tada nepoznata* sloboda mišljenja i djelovanja stvorile su ambijent pogodan za procvat strukturalnog, direktnog i kulturnog nasilja čemu posebno pogoduje ustroj države koji je takav da *jamči* neravnopravnost i nejednakost u svakom pogledu.

Zbog prezauzetosti bavljenjem samima sobom, te transcendentnim, egzotičnim i za život nebitnim temama, bh. vlasti različitih nivoa do danas *vješto izbjegavaju* da se efikasno suoče sa ovim problemima. Umjesto njih to rade domaće i strane nevladine organizacije, ali ne u mjeri u kojoj je to dovoljno da se zaustave različiti oblici narušavanja ljudskih prava i spriječi povećanje razine nestabilnosti države koje će, kao posljedica toga, neumitno kad-tad uslijediti.

Zaključak

Dovoljno je bilo da u lokalnom kontekstu analiziramo političku, ličnu i ekonomsku sigurnost pa da nedvojbeno zaključimo da je ljudska sigurnost ugrožena u postdejtonskoj BiH. Da smo u istom kontekstu analizirali sigurnost ishrane, zdravstvenu sigurnost, sigurnost životnog okruženja i sigurnost društvene zajednice, zaključak bi, s obzirom na kauzalnu vezu između kategorija ljudske sigurnosti, bio isti. Ono što bi predstavljalo novinu bi bila spoznaja o nizu novih prijetnji ljudskoj sigurnosti koje bi, uz one koje smo pobrojali, dodatno učvrstile naše stajalište da je ugroženost ljudske sigurnosti rezultat nečinjenja bh. vlasti svih nivoa koje, zahvaljujući državnom ustroju koji je disfunkcionalan i pogoduje opstruiranju prosperiteta i razvoja, umjesto političkog djelovanja temeljenog na ljudskoj sigurnosti, vode najperfidnije etnonacionalističke politike.

Prihvatanje koncepta ljudske sigurnosti je prijeko potrebno današnjoj BiH jer se individualnim pristupom umanjuje značaj sveprisutnog nacionalnog i nacionalističkog. Konačno je vrijeme da egocentrično i etnocentrično djelovanje, prije svega, političkih činilaca, koje ne vodi drugom osim ponovnom zveckanju naoružanja, ustupi mjesto djelovanju s pozicija uvažavanja temeljnih normi ljudske sigurnosti. To je preduslov za postizanje pravednosti, ravnopravnosti u iskorištavanju mogućnosti i jednakosti u uživanju temeljnih ljudskih prava na području čitave države što uvelike doprinosi efektivnom prelasku BiH iz postdejtonske faze dugotrajnog perioda odsustva rata u razdoblje idiličnog mira. Ovim procesom BiH se oslobađa nacionalističkog bremena i od propale države u kojoj je ljudska sigurnost na veoma niskoj razini, u pravom smislu, postaje proevropski orijentirana, prosperitetna i država koja se brine i poštuje svoje građane. Da bi se ovo postiglo ljudska sigurnost, sa svim njenim prednostima i manama, treba da se približi široj bh. javnosti i postane sastavni dio političkog, akademskog, sigurnosnog i svakog drugog diskursa. Time ne samo da se podiže svjesnost o ovom konceptu, već se pruža mogućnost pojedincu i zajednici da identificira područja i izvore vlastite ugroženosti i da, u skladu s tim, djeluje s ciljem sveobuhvatnijeg ostvarivanja svojih ljudskih prava. Umjesto da se u BiH ljudskom sigurnošću površno bavi nevladin sektor, država treba da, pored nacionalne, izradi i jasnu strategiju ljudske sigurnosti.

Ljudska sigurnost je globalni koncept i podrazumijeva djelovanje međunarodne zajednice. BiH, kao zemlja nametnutih i, od strane međunarodne zajednice, u nju uveženih

rješenja, bi trebala iz eksperimentalne faze *liberalizacijske i sigurnosne strategije*¹²⁹ u potpunosti preći u partnersku fazu sa međunarodnom zajednicom, poglavito sa EU-om, i zajedničkim strategijama i programima puno više raditi na konkretnijoj promociji ljudske sigurnosti. Preusmjeravanjem fokusa sa nedovoljno učinkovitog razvoja institucija, čije je najveće postignuće produbljivanje etničkih tenzija i povećanje nesigurnosti u zemlji, na razvoj i sigurnost ljudskih potencijala, međunarodna zajednica će posredno utjecati i da konačno profunkcioniraju sve institucije BiH što joj je i bio primarni cilj. To je, ujedno, i jedini način da se BiH napokon osloboodi balasta straha od toga šta će biti kad *stranci odu*.

BiH mora da uskladi svoju vanjsku politiku prema unutrašnjim i vanjskim potrebama ljudske sigurnosti. Na taj način izbjegavaju se paradoksi tipa da zemlja čijih pola stanovnika živi na granici siromaštva i koja se, zbog nepostojanja finansijskih sredstava za njeno funkcioniranje, spremi za još jedne pregovore o kreditu sa međunarodnim finansijskim institucijama, šalje svoje oružane snage u, po definiciji, osvajačke međunarodne pohode koji malo, ili nimalo imaju veze sa provođenjem ljudske sigurnosti. Unutrašnja politika temeljena na ljudskocentričnom pristupu, maksimaliziranje razine prava i sloboda preko koncepta ljudske sigurnosti i postizanje političke stabilnosti i pravne sigurnosti za posljedicu nema samo relaksiranje i normalizaciju stanja u zemlji, već će imati progresivan učinak i na suradnju sa zemljama u regionu jer će prestati potreba za zauzimenjem strana i međusobna politika i suradnja će se početi odvijati samo na državnom i državničkom nivou.

Kako je cilj svake države priključenje globalnim tokovima i BiH treba da se priključi organizacijama koje rade na ostvarenju i promociji ljudske sigurnosti čime će, putem različitih aranžmana pomoći, dodatno pospješiti i ubrzati realizaciju koncepta koji je, iako djeluje idealistički, veoma ostvariv. Uvezši u obzir kroz šta su prošli i u kakvim okolnostima žive, i mali pomaci na bolje za stanovnike postdejtonске BiH ne moraju da zvuče idealistički jer se, ipak, *ponekad* događaju.

¹²⁹ Beridan, Izet, Turčalo, Sead i Smajić, Mirza 2011, "Međunarodna zajednica i izazovi humanoj sigurnosti u postkonfliktnom društvu" (u Toth, Ivan, Zbornik radova, Veleučilište Velika Gorica, str. 524-540, (15.05.2012.), <http://www.dku.hr/wp-content/uploads/2011/11/zbornik2011.pdf>.)

LITERATURA

- 24sata.info, RS: *Trend rasta prijavljenih slučajeva nasilja u porodici*, (01.06.2012.),
<http://www.24sata.info/vijesti/bosna-i-hercegovina/89787-Trend-rasta-prijavljenih-slucajeva-nasilja-porodici.html>.
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Anketa o radnoj snazi 2011*, (04.05.2012.),
http://www.bhas.ba/saopstenja/2011/LFS_2011_001_01_bh.pdf.
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Ekonomski statistike*, (04.04.2012.),
http://www.bhas.ba/?option=com_publikacija&id=2&lang=ba.
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, *Registrovana nezaposlenost u februaru 2012.*, (09.04.2012.), http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/NEZ_2012M02_001_01_BH.pdf.
- Alkire, Sabine 2003, “A Conceptual Framework for Human Security”, *CRISE Working Paper*, Working Paper 2, str. 1-50, (27.01.2012.),
<http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper2.pdf>.
- Amouyal, Alexandra 2006, “What is Human Security?”, *Revue de Sécurité Humaine/Human Security Journal*, Issue 1, str. 10-23, (30.01.2012.),
http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue1pdf/amouyal_alex.pdf.
- Atanassova-Cornelius, Elena 2005, “Japan and the “Human Security” Debate: History, Norms and Pro-active Foreign Policy”, *Graduate Journal of Asia-Pacific Studies*, 3:2, str. 58-74, (09.11.2011.),
<http://www.arts.auckland.ac.nz/webdav/site/arts/shared/Departments/asian-studies/gjaps/docs-vol3-n02/Atanassova-Article-.pdf>.
- Atlantska inicijativa, *Stopa kriminaliteta ne ugrožava investicije*, (30.05.2012.),
http://www.atlantskainicijativa.org/index.php?option=com_content&view=article&id=404%3Astopa-kriminaliteta-ne-ugrojava-investicije&catid=44%3Anewsletter&Itemid=131&lang=hr.
- Bajpai, Kanti 2000, “Human Security: Concept and Measurement”, *Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1*, str. 1-64, (21.03.2012.),
http://www.hegoa.ehu.es/dossiera/seuridad/Human_security_concept_and_measurement.pdf.
- Beridan, Izet 2009, *Politika i sigurnost*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- Beridan, Izet, Turčalo, Sead i Smajić, Mirza 2011, “Međunarodna zajednica i izazovi humanoj sigurnosti u postkonfliktnom društvu”, u Toth, Ivan, *Zbornik radova, Veleučilište Velika Gorica*, str. 524-540, (15.05.2012.), <http://www.dku.hr/wp-content/uploads/2011/11/zbornik2011.pdf>.
- Buzan, Barry 1991, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire.
- Buzan, Barry, Waever, Ole i de Wilde, Jaap 1998, *Security: a new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder/London.

- Charlotte Bunch 2006, “Pogled na ljudsku bezbednost i feministička perspektiva ljudskih prava”, u Dulić, Dragana, *Ljudska bezbednost, Zbornik tekstova II*, Fond za otvoreno društvo, Beograd.
- Commission on Intervention and State Sovereignty 2001, *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, (31.01.2012.), <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>.
- Ćurak, Nerzuk 2002, *Geopolitika kao sudbina: slučaj Bosna. Postmodernistički ogled o perifernoj zemlji*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- Department of Foreign Affairs and International Trade 2003, *Evaluation of the Human Security Program*, (31.10.2011.), http://www.international.gc.ca/about-a_propos/oig-big/2003/evaluation/human_security-securite_humaine.aspx?lang=eng&view=d.
- Deutsche Welle, *Posuli benzином i zapalili staricu u Sarajevu*, (31.05.2012.), <http://www.dw.de/dw/article/0,,3082167,00.html>.
- Direkcija za ekonomsko planiranje Vijeća ministara Bosne i Hercegovine 2011, *Bosna i Hercegovina – Ekonomski trendovi*, (04.04.2012.), http://www.dep.gov.ba/dep_publikacije/ekonomski_trendovi/?id=1358.
- Dnevni list, *Maloljetni Delalić se predao policiji*, (30.05.2012.), http://www.dnevni-list.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=12454:maloljetni-delali-se-predao-policiji&catid=4:crna-kronika&Itemid=5.
- Dnevno, *Broj samoubojstava u regiji u porastu*, (05.06.2012.), http://www.dnevno.hr/vijesti/regija/broj_samoubojstava_u_regiji_u_porastu/679315.html.
- Đorđević, Ivica, “Realizacija koncepta ljudske bezbednosti u praksi” u Dulić, Dragana 2004, *Ljudska bezbednost/Human Security II/I*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Centar za istraživanje ljudske bezbednosti, Beograd.
- Ekonomski institut Sarajevo 2006, *Razvoj izvoznih potencijala i konkurentnosti metalnog sektora u Bosni i Hercegovini*, (04.04.2012.), <http://www.eis.ba/site/images/publikacije/razvoj%20izvoznih%20potencijala%20i%20konkurenosti%20metalnog%20sektor.pdf>.
- Emmers, Ralf 2010, “Sekuritizacija” u Collins, Alan 2010, *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu/Politička kultura, Zagreb.
- Fondacija Friedrich Ebert 2009, *Policy paper: Socijalna marginalizacija u Bosni i Hercegovini*, (22.05.2012.), <http://www.fes.ba/publikacije/2009-09-policy-paper-Cenic-socijalna-marginalizacija.pdf>.
- Gdje je lova!, *Svi invalidi su jednaki, ali neki su jednakiji..*, (10.05.2012.), <http://www.gdjelova.ba/?p=288>.
- Glasius, Marlies i Kaldor, Mary 2006, *A Human Security Doctrine for Europe: Project, principles, practicalities*, Routledge, Oxon/New York.

- Grizold, Anton i Kopač, Erik, "Suvremeni izazovi sigurnosti u globaliziranom svijetu" u Tatalović, Siniša 2007, *Etničke manjine i sigurnost u procesima globalizacije – Zbornik radova*, Centar za sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb.
- Grizold, Anton, Tatalović, Siniša i Cvrtila, Vlatko 1999, *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Hasanbegović, Azra, Trbonja, Aldijana i Žena BIH Mostar, *Dijagnostički izvještaj: "Pomoći pri izgradnji mira kroz implementaciju UNSCR 1325 na području Balkana"*, (24.05.2012.), http://www.zenabih.ba/download/mzc_protokol.pdf.
- Hastings, David 2011, *The Human Security Index: Potential Roles for the Environmental and Earth Observation Communities*, (15.03.2012.), <http://www.earthzine.org/2011/05/04/the-human-security-index-potential-roles-for-the-environmental-and-earth-observation-communities/>.
- Hastings, David A. 2012, *The Human Security Index: An Update and a New Release*, (19.03.2012.), http://www.humansecurityindex.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/02/hsiv2-documentation-report1_1.pdf.
- Human Security Index 2009, *Release of the HSI*, (14.03.2012.), <http://www.humansecurityindex.org/?m=200911>.
- Human Security Report Project, *Human Security Report 2009/2010*, (21.03.2012.), <http://www.hsrgroup.org/human-security-reports/20092010/graphs-and-tables.aspx>.
- Human Security Report Project, *The miniAtlas of Human Security*, (18.01.2012.), http://www.hsrgroup.org/docs/Publications/miniAtlas/miniAtlas_en_human_security.pdf.
- Index.hr 2010, *BiH ostaje bez petine stanovništva u sljedećih 20 godina*, (04.05.2012.), <http://www.index.hr/vijesti/clanak/bih-ostaje-bez-petine-stanovnistva-u-sljedecih-20-godina/529362.aspx>.
- Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine 2009, *Specijalno izvješće u svezi sa žalbama žena radi prava na naknade plaća za vrijeme porodiljskog odsustva*, (09.04.2012.), <http://www.ombudsman.gov.ba/materijali/publikacije/Porodiljeizvj.pdf>.
- Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom*, (10.04.2012.), http://www.ombudsman.gov.ba/materijali/publikacije/Invaliditet_BOS.pdf.
- Johan Galtung 2009, *Mirnim sredstvima do mira: Mir i sukob, razvoj i civilizacija*, Jugoistok XXI i Službeni glasnik, Beograd.
- Katunarić, Vjeran 2003, *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Kenedi, Pol 2003, *Uspon i pad velikih sila*, CID Podgorica i Službeni list SCG, Beograd.

- Kerr, Pauline, “Ljudska sigurnost” u Collins, Alan 2010, *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu/Politička kultura, Zagreb.
- King, Gary i Murray, Christopher J.L. 2001-02, “Rethinking Human Security”, *Political Science Quarterly*, Volume 116, Number 4, str. 585-610, (08.11.2011.), <http://gking.harvard.edu/files/hs.pdf>.
- Kissinger, Henry 2000, *Diplomacija*, Golden marketing, Zagreb.
- klix.ba, *Stabilizirano stanje Amele Džindo*, (31.05.2012.), <http://www.klix.ba/vijesti/crna-hronika/stabilizirano-stanje-amele-dzindo/100217008>.
- Klix.ba, *Završeni protesti boraca, 60 povrijeđenih u neredima*, (04.05.2012.), <http://www.klix.ba/vijesti/bih/završeni-protesti-boraca-60-povrijedjenih-u-neredima/100421045>.
- Leaning, Jennifer i Arie, Sam 2001, “Human Security: A Framework for Assessment in Conflict and Transition”, *Harvard Center for Population and Development Studies Working Paper Series*, Volume 11 Number 8, str. 1-70, (21.03.2012.), http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/764_JL-ArieWorkingPaper.pdf.
- Liotta, P. H. and Owen, Taylor 2006, “Sense and Symbolism: Europe Takes On Human Security”, *Parameters*, Vol. XXXVI, str. 85-102, (18.01.2012.), <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/06autumn/liotta.pdf>.
- Lonergan, Steve, Gustavson, Kent i Carter, Brian 2000, *The Index of Human Insecurity*, (21.03.2012.), <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan037033.pdf>.
- Mack, Andrew 2005, *Human Security Report 2005*, (26.01.2012.), <http://www.hsrgroup.org/docs/Publications/HSR2005/2005HumanSecurityReport-WhatIsHumanSecurity.pdf>.
- MacLean, George, *The Changing Concept of Human Security: Coordinating National and Multilateral Responses*, (12.01.2012.), http://www.unac.org/en/link_learn/canada/security/perception.asp.
- MacLean, Sandra J., Black, David R. i Shaw, Timothy M. 2006, *A decade of human security: global governance and new multilateralisms*, Ashgate, Hampshire/Burlington,
- Manjine.ba, *Žena gotovo i nema u bh. politici*, (25.05.2012.), <http://manjine.ba/?p=1804>.
- McCormack, Tara 2005, “Ponovno promišljanje ljudske bezbednosti” u Cvetković, Vladimir, *Ljudska bezbednost/Human Security III/1*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Centar za istraživanje ljudske bezbednosti, Beograd.
- Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije Bosne i Hercegovine 2008, *Strategija zapošljavanja Federacije Bosne i Hercegovine (2009'-2013)*, (04.04.2012.), <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/Strategija%20zaposljavanja%20FBIH%20Ministarstvo.pdf>.

- Ministarstvo sigurnosti BiH 2009, *Državna strategija nadzora nad opojnim drogama, sprječavanja i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini za period 2009-2013.*, (05.06.2012.), <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/?id=3419>.
- Ministarstvo sigurnosti BiH 2011, *Najveća sigurnosna prijetnja organizirani kriminal,* (30.05.2012.), <http://www.msb.gov.ba/vijesti/intervjui/?id=6679>.
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, *Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010,* (05.06.2012.), http://www.scn-see.ba/d_upload/Drzavna_strategija2007.pdf.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Diplomatic Bluebook 1999,* (09.11.2011.), <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1999/II-3-a.html>.
- Morgan, Patrick, “Sigurnost u međunarodnoj politici: Tradicionalni pristupi” u Collins, Alan 2010, *Suvremene sigurnosne studije*, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu/Politička kultura, Zagreb.
- Nansen dijalog centar Sarajevo i Saferworld 2012, *Izvještaj: Ostavljanje prošlosti za sobom. Stajališta mladih u Bosni i Hercegovini,* (30.05.2012.), <http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/PPP%20BiH%20report%20Croatian.pdf>.
- Nezavisne novine, *Prodao stan u Banjaluci pa ga greškom uhapsili,* (29.05.2012.), <http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Prodao-stan-u-Banjaluci-pa-ga-greskom-uhapsili-140395.html>.
- neznase, *Povećan broj samoubojstava u BiH: Među 348 samoubojica najviše muškaraca starijih od 50 godina,* (05.06.2012.), <http://neznase.ba/vijesti/crna-kronika/9339-povecan-broj-samoubojstava-u-bih-medju-348-samoubojica-najvise-muskaraca-starijih-od-50-godina.html>.
- novasloboda, *Poginuo 24. godišnji Vedran Puljić, povrijedeno 16 policajaca i 15 navijača,* (01.06.2012.), <http://www.novasloboda.ba/clanak/citaj/3188/siroki-brijeg-poginuo-24-godisnji-vedran-puljic-povrijedeno-16-policajaca-i-15-navijaca>.
- Owen, Taylor 2003, *Human Security Mapping: A New Methodology,* (14.03.2012.), http://www.prio.no/sptrans/1122703263/file44641_human_security_mapping.pdf.
- Owen, Taylor 2004, “Challenges and opportunities for defining and measuring human security”, *Disarmament forum,* No. 3, str. 15-23, (18.01.2012.), <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf>.
- Paris, Roland 2001, “Human Security – Paradigm or Hot Air?”, *International Security,* Vol. 26, No. 2, str. 87-102, (14.11.2011), <http://aix1.uottawa.ca/~rparis/Paris.2001.IS.Human%20Security.pdf>.
- Pitsuwan, Surin, *Keynote Speech on Regional Cooperation for Human Security,* (08.11.2011.), <http://humansecurityconf.polisci.chula.ac.th/Documents/Transcriptions/Keynote%20Speech%20on%20Regional%20Cooperation%20for%20Human%20Security.pdf>.

- Pobrić, Rusmir 2012, *BiH: Evropski prvak po nezaposlenosti mladih*, (04.05.2012.), <http://balkans.aljazeera.net/makale/bih-evropski-prvak-po-nezaposlenosti-mladih>.
- Prezelj, Iztok 2008, “Challenges in Conceptualizing and Providing Human Security”, *HUMSEC Journal*, Issue 2, str. 1-22, (08.11.2011.), http://www.humsec.eu/cms/fileadmin/user_upload/humsec/Journal/Prezelj.pdf.
- Prirodno-matematicki fakultet, Univerzitet u Sarajevu 2011, *Konkurs za upis studenata u prvu godinu prvog ciklusa studija na Univerzitetu u Sarajevu u akademskoj 2011/2012. godini*, (03.05.2012.), <http://www.pmf.unsa.ba/dokumenti/glasna/arhiva/Konkurs%20za%20upis%20-%20prvi%20ciklus.pdf>.
- Radio slobodna Evropa, *Pronevjerene su milijarde donacija*, (18.05.2012.), http://www.slobodnaevropa.org/content/bih_donacije/1934881.html?s=1.
- Radio televizija Tuzlanskog kantona, *Više detalja o svirepom ubistvu mladog sarajevskog konobara Amara Mistrića*, (31.05.2012.), http://www.rtvtk.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=7693:vie-detalja-o-svirepom-ubistvu-mladog-sarajevskog-konobara-amara-mistria&catid=81:europe&Itemid=197.
- radiosarajevo.ba, *Denis Mrnjavac bi danas napunio 19 godina*, (31.05.2012.), <http://www.radiosarajevo.ba/novost/39757/denis-mrnjavac-bi-danas-napunio-19-godina>.
- Romm, Joseph J. 1993, *Defining national security: the nonmilitary aspects*, Council on Foreign Relations Press, New York.
- Roosevelt, Franklin D., *Four freedoms speech*, (12.01.2012.), <http://www.fdrlibrary.marist.edu/pdfs/ffttext.pdf>.
- Rummel, Rudolph 2001, *Saving Lives, Enriching Life: Freedom as a Right and a Moral Good*, (21.03.2012.), <http://www.hawaii.edu/powerkills/WF.APPENDIX.HTM>.
- S. Nye Jr., Joseph 2004, *The Benefits of Soft Power*, (03.02.2012.), <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>.
- Samuels, Richard J. 2006, *Encyclopedia of United States national security*, Sage Publications, Thousand Oaks/London/New Delhi.
- SETimes, *Za potrebe invalida u BiH nema inicijative*, (10.05.2012.), <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/mobile/bs/features/setimes/features/2012/01/28/feature-02>.
- Tadjbakhsh, Shahrbanou i Chenoy, Anuradha M. 2007, *Human security: concepts and implications*, Routledge, Oxon/New York.
- Tatalović, Siniša 2006, “Koncepti sigurnosti na početku 21. stoljeća”, *Međunarodne studije*, br.1 2006, str. 60-80, (11.08.2012.), http://www.sinisa-tatalovic.iz.hr/uploads/koncepti_sigurnosti_na_poetku_21_st..pdf.
- Tatalović, Siniša i Bilandžić, Mirko 2006, *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb.

- The 2005 World Summit, *2005 World Summit Outcome*, (31.01.2012.), <http://www.ipu.org/splz-e/unga05/outcome.pdf>.
- Thomas, Caroline 2000, *Global Governance, Development and Human Security*, Pluto Press, London/Sterling, Arawak publications, Kingston.
- Tuzlanski info portal, *MUP TK: "Na policiju bacane granitne kocke, drvene letve i staklene flaše?"*, (29.05.2012.), <http://www.tip.ba/2012/05/14/na-policiju-bacali-granitne-kocke-drvene-letve-i-staklene-flase/>.
- Udruženje "ŽENA BiH" Mostar, *Kako prepoznati nasilje nad djecom i pomoći djetetu žrtvi nasilja. Priručnik za profesionalce*, (05.06.2012.), http://www.zenabih.ba/download/djeca_nasilje.pdf.
- UNDP Bosna i Hercegovina, *Sistem ranog upozoravanja 2010*, (10.05.2012.), http://www.undp.ba/upload/publications/EWS_BiH_final.pdf.
- United Nations 2000, *Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia*, Press Release SG/SM/7382, (31.10.2011.), <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>.
- United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, (28.05.2012.) <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/>.
- United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990/>.
- United Nations Development Programme, *Human Development Report 1993*, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1993/>.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) 1998, *Statement of Mrs. Sadako Ogata, United Nations High Commissioner for Refugees, at the Asian Development Bank Seminar "Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges For Asia and Europe"*, (31.10.2011.), <http://unhcr.org/3ae68fcd54.html>.
- United Nations Trust Fund for Human Security, *Trust Fund Overview*, (10.11.2011.), <http://ochaonline.un.org/humansecurity/Home/tabid/2097/language/en-US/Default.aspx>.
- US History, *The Quotable Franklin*, (27.12.2011.), <http://www.ushistory.org/franklin/quotable/quote04.htm>.
- Vijeće Evrope 2011, *Izvještaj Vladi Bosne i Hercegovine o posjeti Bosni i Hercegovini Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)*, (29.05.2012.), <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/?id=2360>.
- Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, *Akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2008-2012*, (01.06.2012.), www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/planovi/?id=3878.
- Walker III, William O. 2009, *National Security and Core Values in American History*, Cambridge University Press, Cambridge/New York.

- Wolfers, Arnold 1952, ““National Security” as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4., str. 481-502, (12.01.2012.), http://instituty.fsv.cuni.cz/~plech/Wolfers_BS.pdf.
- Zgodić, Esad 2009, *Multiverzum vlasti: za novu kratologiju*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.